ύψιλον/βιβλία

Ζορζ
ΠΕΡΕΚ

ΧΟΡΕΙΕΣ ΧΩΡΩΝ

Μετάφραση
ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΖΟΡΖ ΠΕΡΕΚ

Χορείες χώρων

Μετάφραση: Αχιλλέας Κυριακίδης

ύψιλον / *βιβλία*

Georges Perec, Espèces d' espaces, 1974

Περιεχόμενα

Εισαγωγή 13
Η σελίδα 17
Το κρεβάτι 26
κι άλλες κοινοτοπίες 30
Η κρεβατοκάμαρα 32
αποσπάσματα από ένα έργο εν προόδω
– έλασσον πρόβλημα – μικρή γαλήνια σκέψη
υπ' αριθ. 1 – μικρή γαλήνια σκέψη υπ' αριθ. 2
Το διαμέρισμα 39
για έναν άχρηστο χώρο – μετακομίζω –
εγκαθίσταμαι – πόρτες – σκάλες – τοίχοι
Η πολυκατοικία 58
σχέδιο μυθιστορήματος
Ο δρόμος 66
πρακτικές ασκήσεις – σχεδίασμα επιστολής – οι τόποι
Η γειτονιά 80
η ζωή στη γειτονιά – ο θάνατος της γειτονιάς
Η πόλη 84
η πόλη μου – ξένες πόλεις – περί τουρισμού – ασκήσεις
Η εξοχή 94
η χωριάτικη ουτοπία – νοσταλγική (και πλαστή)
παραλλαγή – περί της κινήσεως
Η χώρα 100
σύνορα – η χώρα μου – ευρώπη – αρχαίος κόσμος –
νέος κόσμος
Ο κόσμος 105

Ο χώρος 109

περί της ευθείας – μέτρα – παίζοντας με το χώρο – η κατάκτηση του χώρου – *η τροχήλατος οικία του κ. Raymond Roussel – ο άγιος Ιερώνυμος στο σπουδαστήριό του* – ο δραπέτης – οι συναντήσεις – το μη κατοικήσιμο – ο χώρος (συνέχεια και τέλος)

Κατάλογος 131

Σημειώσεις του μεταφραστή 135

Στον Pierre Getzler

Εικ. 1: Χάρτης του ωκεανού (απόσπασμα από το *Κυνηγώντας σναρκ* του Lewis Carroll).

	ΧΩΡΟΣ
ΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΑΙΣΘΗΣΗ (ΤΟΥ)	ΧΩΡΟΥ
ΑΚΑΤΑΛΛΗΛΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΑΝΕΤΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΑΝΟΙΓΩ	ΧΩΡΟ
ΑΝΟΙΚΤΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΑΦΗΝΩ	ΧΩΡΟ
ΒΛΕΜΜΑ ΠΟΥ ΣΑΡΩΝΕΙ ΤΟ	ΧΩΡΟ
ΒΛΕΜΜΑ ΧΑΜΕΝΟ ΣΤΟ	ΧΩΡΟ
ΔΗΜΟΣΙΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΔΙΑΘΕΣΙΜΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΕΛΛΕΙΨΗ	ΧΩΡΟΥ
ΕΝΑΕΡΙΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΖΕΣΤΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΖΩΤΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΘΑΛΑΣΣΙΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΙΕΡΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΚΑΝΩ	ΧΩΡΟ
ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΚΛΕΙΣΤΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΚΟΣΜΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΛΕΥΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΝΕΚΡΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΠΕΡΙΚΛΕΙΣΤΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΠΙΑΝΩ	ΧΩΡΟ
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
ΦΥΣΙΚΟΣ	ΧΩΡΟΣ
	ΧΩΡΟΒΑΤΗΣ
	ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ
	ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ
	ΧΩΡΟΝΟΜΙΑ
	ΧΩΡΟΣ ΑΘΛΟΠΑΙΔΙΩΝ
	ΧΩΡΟΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ
	ΧΩΡΟΣ ΠΡΑΣΙΝΟΥ
	ΧΩΡΟΣΤΑΘΜΗΣΗ
	ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ
	ΧΩΡΟΦΥΛΑΚΗ
	ΧΩΡΟΧΡΟΝΟΣ
ΤΕΛΕΙΩΝΕΙ Ο	ΧΩΡΟΣ

εισαγωγή

Αντικείμενο αυτού του βιβλίου δεν είναι ακριβώς το κενό· μάλλον, αυτό που θα μπορούσε να πει κανείς ότι υπάρχει πέριξ ή εντός του κενού (βλ. Εικ. 1). Στην αρχή, βέβαια, δεν υπάρχουν και πολλά πράγματα: υπάρχει το τίποτα, το αψηλάφητο, το σχεδόν άυλο: υπάρχει έκταση, υπάρχει εκτός, το εκτός ημών, το εντός του οποίου μετατοπιζόμαστε, το περιβάλλον, ο γύρω χώρος.

Ο χώρος... Όχι τόσο οι άπειροι χώροι, που η παρατεταμένη σιωπή τους, ακριβώς με το να παρατείνεται, καταλήγει σε κάτι που μοιάζει με αυτήν του φόβου, ούτε οι σχεδόν κατακτημένοι διαπλανητικοί, διαστρικοί ή διαγαλαξιακοί, όσο κάποιοι χώροι που είναι πολύ πιο οικείοι (τουλάχιστον εξ ορισμού): οι πόλεις, π.χ., η εξοχή, οι διάδρομοι του μετρό, ένα πάρκο...

Μέσα στο χώρο ζούμε: σ' αυτούς τους χώρους, σ' αυτές τις πόλεις, αυτή την εξοχή, αυτούς τους διαδρόμους, αυτά τα πάρκα. Ακούγεται προφανές – κι ίσως *θα 'πρεπε* να είναι, αλλά δεν είναι· δεν είναι αυτονόητο. Είναι προφανώς πραγματικό· όθεν, αληθοφανώς εύλογο. Μπορούμε ν' αγγίξουμε. Μπορούμε, ακόμα, να ονειροπολήσουμε. Τίποτα, π.χ., δε μας εμποδίζει να φανταστούμε χώρους που να μην είναι ούτε πόλεις ούτε εξοχή (ή προάστια), ή διαδρόμους του μετρό που να 'ναι (ταυτόχρονα) και πάρκα, ή μια αμαξοστοιχία του μετρό εν πλήρει εξοχή (το 'χω δει, αλλά σε μια διαφημιστική καμπάνια).[1*] Το βέβαιο, εν πάση περιπτώσει, είναι πως, παλιά (τόσο παλιά, ώστε κανείς από μας να μην μπορεί να ισχυριστεί ότι το θυμάται), δεν υπήρχε

---

[*] Οι σημειώσεις βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου, στη σελ. 135.

τίποτα απ' όλα αυτά: ούτε διάδρομοι, ούτε πάρκα, ούτε πόλεις, ούτε εξοχή. Το πρόβλημα δεν έγκειται τόσο στο αν γνωρίζουμε ή όχι πώς φτάσαμε εδώ όπου φτάσαμε, όσο στο αν *αναγνωρίζουμε* ότι φτάσαμε εδώ, ότι *είμαστε* εδώ: δεν υπάρχει *ένας* χώρος, ένας και καλός, ένας καλός γύρω χώρος, ένας καλός χώρος γύρω μας, αλλά πλήθος μικροί μικροί χώροι, κι ένας απ' αυτούς τους μικρούς χώρους είναι ένας διάδρομος του μετρό, κι ένας άλλος απ' αυτούς τους μικρούς χώρους είναι ένα πάρκο, κι ένας άλλος (ωπ, τώρα μπαίνουμε σε χώρους πολύ πιο μερικευμένους), μετρίου μεγέθους στην αρχή, με τον καιρό γιγαντώθηκε κι έφτασε να γίνει αυτό που ονομάζεται Παρίσι, ενώ ένας άλλος χώρος, διπλανός, που λεγόταν Ποντουάζ[2] και δεν ξεκίνησε με λιγότερα προσόντα, παρέμεινε Ποντουάζ. Ένας άλλος, πολύ μεγαλύτερος και ακαθόριστα εξαγωνικός, περιχαράχτηκε από μια παχιά διακεκομμένη (αναρίθμητα γεγονότα –μερικά, μάλιστα, εξαιρετικώς σοβαρά– είχαν ως μοναδικό λόγο ύπαρξης τη χάραξη αυτής της διακεκομμένης), και αποφασίστηκε, ό,τι βρισκόταν εντός της διακεκομμένης, να χρωματιστεί βιολετί και να ονομαστεί Γαλλία, ό,τι δε εκτός, να χρωματιστεί διαφορετικά (αν και, εκτός του περί ου ο λόγος εξαγώνου, επικρατούσαν διάφορες χρωματικές τάσεις: ένα τμήμα χώρου ήθελε αυτό το χρώμα, ένα άλλο ήθελε άλλο, εξ ου και το περίφημο τοπολογικό πρόβλημα των τεσσάρων χρωμάτων, που παραμένει άλυτο) και να ονομαστεί διαφορετικά (πράγματι, για κάποια χρόνια, δέσποσε η επιμονή να χρωματιστούν βιολετιά –οπότε να ονομαστούν και Γαλλία– και τμήματα χώρου που δεν ανήκαν στο περί ου ο λόγος εξάγωνο –πολλά, μάλιστα, ήταν και πολύ μακριά απ' αυτό–, αλλά, γενικά, αυτή η τάση δεν κράτησε πολύ).

Εν ολίγοις, οι χώροι πολλαπλασιάστηκαν, κερματίστηκαν και διαφοροποιήθηκαν. Σήμερα, υπάρχουν χώροι κάθε είδους και μεγέθους, για κάθε λειτουργία και χρήση. Ζωή είναι το να περνάς από τον ένα χώρο στον άλλον, προσπαθώντας (όσο μπορείς) να μη σκοντάφτεις.

Ή, ΑΝ ΠΡΟΤΙΜΑΤΕ:

ΠΡΑΞΗ ΠΡΩΤΗ

Φωνή (off): Στο βορρά, τίποτα. Στο νότο, τίποτα. Στην ανατολή, τίποτα.

Στη δύση, τίποτα.

Στο κέντρο, τίποτα.

Αυλαία. Τέλος πρώτης πράξης.

ΠΡΑΞΗ ΔΕΥΤΕΡΗ

Φωνή (off): Στο βορρά, τίποτα. Στο νότο, τίποτα. Στην ανατολή, τίποτα.

Στη δύση, τίποτα.

Στο κέντρο, μια σκηνή.

Αυλαία. Τέλος δεύτερης πράξης.

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ

Φωνή (off): Στο βορρά, τίποτα. Στο νότο, τίποτα. Στην ανατολή, τίποτα.

Στη δύση, τίποτα.

Στο κέντρο, μια σκηνή

και,

μπροστά στη σκηνή,

μια ορντινάντσα που γυαλίζει ένα ζευγάρι μπότες

ΜΕ ΒΕΡΝΙΚΙ **LION NOIR**!

Αυλαία.

Τέλος τρίτης και τελευταίας πράξης.

(Αγνώστου συγγραφέως. Το έμαθα το 1947,
το παραθέτω από μνήμης το 1973.)

Ή:

Στο Παρίσι είναι ένας δρόμος·
στο δρόμο είναι ένα σπίτι·
στο σπίτι είναι μια σκάλα·
στη σκάλα είναι μια κάμαρα·
στην κάμαρα είναι ένα τραπέζι·
πάνω στο τραπέζι, ένα σεμέν·
πάνω στο σεμέν, ένα κλουβί·
μέσα στο κλουβί είναι μια φωλιά·
μέσα στη φωλιά είναι ένα αβγό·
μέσα στο αβγό, ένα πουλί.

Το πουλί έριξε το αβγό·
το αβγό έριξε τη φωλιά·
η φωλιά έριξε το κλουβί·
το κλουβί έριξε το σεμέν·
το σεμέν έριξε το τραπέζι·
το τραπέζι έριξε την κάμαρα·
η κάμαρα έριξε τη σκάλα·
η σκάλα έριξε το σπίτι·
το σπίτι έριξε το δρόμο·
ο δρόμος έριξε το Παρίσι.

Παιδικό τραγουδάκι
(Paul Eluard, *Ποίηση ακούσια*
και ποίηση εμπρόθετη)

η σελίδα

Γράφω για να με διατρέχω
Henri Michaux

1

Γράφω...

Γράφω: γράφω...
Γράφω: «γράφω...»
Γράφω ότι γράφω... κ.λπ.

Γράφω: χαράζω λέξεις σε μια σελίδα.
Γράμμα γράμμα, ένα κείμενο σχεδιάζεται, σχηματοποιείται, σχηματίζεται:
μια γραμμή σχεδόν ο

ρ
ι
ζ
ό
ν
τ
ι
α

εναποτίθεται στη λευκή σελίδα, αμαυρώνει τον παρθένο χώρο, του δίνει

νόημα, το διανύει:
από αριστερά προς τα δεξιά

α
π
ό

π
ά
ν
ω

π
ρ
ο
ς

τ
α

κ
ά
τ
ω

Πριν, δεν υπήρχε τίποτα – ή σχεδόν τίποτα· ούτε και μετά, πάντως, υπάρχει τίποτα σπουδαίο: κάποια σημαδάκια που, όμως, αρκούν για να υπάρξει ένα πάνω κι ένα κάτω, μια αρχή κι ένα τέλος, ένα δεξιά κι ένα αριστερά, ένα μπρος κι ένα πίσω.

2

Ο χώρος μιας κόλλας χαρτί (σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, εν χρήσει σε όλες τις δημόσιες υπηρεσίες, διατίθεται σε όλα τα καλά χαρτοπωλεία) είναι 623,7εκ^2. Χρειάζεται να γεμίσεις κάτι παραπάνω από δεκαέξι σελίδες για να καλύψεις ένα τετραγωνικό μέτρο. Αν υποθέσουμε ότι το μέσο σχήμα ενός βιβλίου είναι 21 Χ 29,7 εκ., θα μπορούσαμε, αν κάναμε φύλλο και φτερό όλους τους τόμους που φυλάσσονται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, και απλώναμε προσεκτικά τις σελίδες, τη μια δίπλα στην άλλη, να καλύψουμε πλήρως είτε τη Νήσο της Αγίας Ελένης είτε τη Λίμνη Τρασιμένη.

Θα μπορούσαμε, επίσης, να υπολογίσουμε πόσα εκτάρια δάσος χρειάστηκε να ισοπεδωθούν για να προμηθεύσουν το αναγκαίο χαρτί προκειμένου να εκδοθούν όλα τα έργα του Αλεξάνδρου Δουμά (πατρός), ο οποίος, θυμίζουμε, παράγγειλε να του χτίσουν έναν πύργο, πάνω σε κάθε πέτρα του οποίου χαράχτηκε και ο τίτλος ενός απ' τα βιβλία του.

3

Γράφω: ενοικώ το χαρτί μου, το επενδύω, το διατρέχω.
Δημιουργώ *κενά*, *διαστήματα* (νοηματικά άλματα: ασυνέχειες, μεταβάσεις, μετατροπίες).

Γράφω σ
περιθώρι

Αλλάζω

παράγραφο. Παραπέμπω σε υποσημείωση.*

Αλλάζω σελίδα.

* Πολύ μ' αρέσει να παραπέμπω σε υποσημειώσεις, ακόμα κι αν δεν έχω να διευκρινίσω τίποτα.

4

Ελάχιστα γεγονότα δεν αφήνουν (ένα τουλάχιστον) γραπτό ίχνος. Σχεδόν τα πάντα, κάποια στιγμή, θα περάσουν από μια κόλλα χαρτί, ένα φύλλο τετραδίου, μια σελίδα ατζέντας ή οτιδήποτε άλλο πρόχειρο (εισιτήριο λεωφορείου, εφημερίδα, η ράχη ενός πακέτου τσιγάρων ή ενός φακέλου κ.λπ.), πάνω στο οποίο έρχεται να εγγραφεί, με ταχύτητα που ποικίλλει και με τεχνικές που διαφέρουν ανάλογα με τον τόπο, την ώρα ή τη διάθεση, κάποιο απ' τα στοιχεία που συνθέτουν την καθημερινότητα και μπορεί να κυμαίνονται, σε ό,τι με αφορά (αν και είμαι λίγο «ύποπτο» παράδειγμα, αφού μια από τις βασικές μου δραστηριότητες είναι ακριβώς αυτή: να γράφω), από έναν αριθμό τηλεφώνου ή μια διεύθυνση που σημειώνεται στο πόδι, από τη συμπλήρωση μιας επιταγής, από την αναγραφή των στοιχείων του παραλήπτη σ' ένα φάκελο ή ένα δέμα, ώς την κοπιώδη σύνταξη ενός υπηρεσιακού εγγράφου ή την επαχθή συμπλήρωση ενός εντύπου (φορολογική δήλωση, δελτίο υποβολής πιστοποιητικών ασθενείας, εξουσιοδότηση αυτόματης εξόφλησης λογαριασμών ύδατος και ηλεκτρικού μέσω τραπεζικού λογαριασμού, αίτηση εγγραφής συνδρομητή, συμβόλαιο, συμφωνητικό, ασφαλιστήριο, απόδειξη κ.λπ.), απ' τη λίστα για τα επείγοντα ψώνια (καφές, ζάχαρη, άμμος για τη γάτα, το βιβλίο του Baudrillard, μια λάμπα 75 βατ, μπαταρίες, καθαριστήριο κ.λπ.) ή τα σπανίως ευεπίλυτα σταυρόλεξα του Robert Scipion[3] ώς την καθαρογράφηση ενός κειμένου στο οποίο –επιτέλους– μπήκε μια τελεία, απ' τις σημειώσεις που κρατιούνται σε μια διάλεξη, ώς τη βιαστική καταγραφή μιας ιδέας που μπορεί κάποτε να φανεί χρήσιμη (ναι· μιας ιδέας ή, τελοσπάντων, αυτού που έχουμε συνηθίσει ν' αποκαλούμε ιδέα: ένα λογοπαίγνιο, ένα λογοπέδιο, έν' αλογοπαίγνιο), από

μια λογοτεχνική «δουλειά» [γράφω· ναι: κάθομαι στο γραφείο μου κι αρχίζω να γράφω, κάθομαι μπροστά στη γραφομηχανή μου κι αρχίζω να γράφω, γράφω όλη μέρα (ή όλη νύχτα), κάνω το «σκελετό», βάζω κεφαλαία Ι και πεζά α, φτιάχνω πρόπλασμα, βάζω τη μια λέξη δίπλα στην άλλη, συμβουλεύομαι το λεξικό, αντιγράφω, ξαναδιαβάζω, μουντζουρώνω, σκίζω, ξαναγράφω, ταξινομώ, ξαναβρίσκω, περιμένω να μου 'ρθει, προσπαθώ να αντλήσω (από κάτι που δε θα πάψει ποτέ να δείχνει –και να είναι– χαώδες) κάτι που να θυμίζει κείμενο, τα καταφέρνω, δεν τα καταφέρνω, χαμογελώ (κάπου κάπου) κ.λπ.] ώς μια δουλειά κανονική, οποιαδήποτε (στοιχειώδους θρεπτικής αξίας): σ' ένα περιοδικό life sciences,[4] που δημοσιεύει περιλήψεις των περιεχομένων όλων των άλλων, αποδελτιώνω τίτλους άρθρων που μπορεί να ενδιαφέρουν κάποιους ερευνητές των οποίων υποτίθεται ότι εξασφαλίζω τη βιβλιογραφική τεκμηρίωση, συντάσσω βιβλιογραφικά δελτία, παραθέτω πηγές, διορθώνω τυπογραφικά δοκίμια κ.λπ.

Και τα λοιπά.

5

Έτσι αρχίζει ο χώρος: μόνο με λέξεις, με σημεία χαραγμένα στη λευκή σελίδα. Περιγράφω το χώρο: τον ονοματίζω, τον χαράζω, όπως εκείνοι οι παλιοί χαρτογράφοι που γέμιζαν τις ακτές με ονόματα λιμένων, με ονόματα ακρωτηρίων, με ονόματα όρμων, ώσπου, στο τέλος, η ξηρά να χωρίζεται απ' τη θάλασσα μόνο με μια συνεχή λωρίδα κειμένου. Άραγε το άλεφ, αυτός ο μπορχικός τόπος όπου είναι ταυτόχρονα ορατός ολόκληρος ο κόσμος, τι άλλο μπορεί να είναι εκτός από ένα αλφάβητο;

Ο χώρος ως νόημα, ο χώρος ως *επινόημα*: ο χώρος αρχίζει με αυτόν το χάρτη-υπόδειγμα ο οποίος, στις πρώτες εκδόσεις του Petit Larousse Illustré,[5] περιλάμβανε, σε 60 τετραγωνικά εκατοστά, κάπου 65 γεωγραφικούς όρους, συγκεντρωμένους ως εκ θαύματος, αφαιρετικούς από σκοπού: ιδού η έρημος με την όαση, το *ουάντι*[6] και το *τσοτ*[7] της, ιδού η πηγή και το ρείθρο, ο χείμαρρος, το ποταμάκι, η διώρυγα, η συμβολή, ο ποταμός, ο ποταμόκολπος, η εκβολή και το δέλτα, ιδού η θάλασσα και το αρχιπέλαγός της, τα νησάκια της, οι σύρτεις, οι ύφαλοι, οι σκόπελοι, οι βραχονησίδες της, και ιδού ο πορθμός, ο ισθμός και η χερσόνησος, το αγκυροβόλιο, τα στενά, ο κόλπος και ο μυχός, ο όρμος, το ακρωτήρι, ο κάβος κι ο κυματοθραύστης, ιδού η βραχώδης ακτή και η λιμνοθάλασσα, ιδού οι αμμόλοφοι, ιδού η παραλία, το έλος και το τέναγος, ιδού η λίμνη και ιδού τα όρη, ο παγετώνας, το ηφαίστειο, οι πρόποδες, ο αυχένας, ιδού η ακρώρεια, η παρώρεια και η κλεισώρεια, ιδού η πεδιάδα, το οροπέδιο, ο λόφος· ιδού η πόλη και το επίνειό της, ιδού ο λιμένας και ο φάρος του...

Ομοίωμα χώρου, απλώς για ονοματολογικούς σκοπούς: κι ωστόσο, δε χρειάζεται καν να κλείσεις τα μάτια σου, κι αυτός ο χώρος που ανακαλείται από τις λέξεις, αυτός ο χώρος που δεν είναι παρά χώρος λεξικού, χώρος του χαρτιού και μόνον, ζωντανεύει, ενοικείται, πληρούται: μια μακριά εμπορική αμαξοστοιχία, ελκόμενη από μια ατμομηχανή, περνά πάνω σε μια οδογέφυρα· μαούνες φορτωμένες χαλίκι οργώνουν τα κανάλια· μικρά ιστιοφόρα ελίσσονται στη λίμνη· ένα τεράστιο υπερωκεάνιο, οδηγούμενο από ρυμουλκά, μπαίνει στο λιμάνι· παιδιά παίζουν μπάλα σε μια παραλία· καβάλα στο γάιδαρό του, ένας Άραβας, μ' ένα μεγάλο ψάθινο καπέλο, διασχίζει τις σκιερές δενδροστοιχίες μιας όασης...

Οι δρόμοι της πόλης είναι γεμάτοι αυτοκίνητα. Σ' ένα παράθυρο, μια νοικοκυρά με φακιόλι στο κεφάλι τινάζει ένα χαλί. Στα προάστια, δεκάδες φυτοκόμοι κλαδεύουν οπωροφόρα δέντρα. Ένα στρατιωτικό άγημα παρουσιάζει όπλα, ενώ ένας αξιωματούχος, φορώντας χιαστί στο στήθος μια πλατιά ταινία με τα χρώματα της Γαλλίας, αποκαλύπτει την προτομή ενός στρατηγού.

Υπάρχουν αγελάδες στα λιβάδια, αμπελουργοί στους αμπελώνες, δασοκόμοι στα δάση, ορειβάτες στα όρη. Υπάρχει ένας ταχυδρόμος που ανεβαίνει ορθοπεταλιά ένα φιδωτό μονοπάτι. Υπάρχουν γυναίκες που πλένουν στο ποτάμι, άντρες που δουλεύουν στα έργα οδοποιίας, αγρότισσες που ταΐζουν κότες. Υπάρχουν παιδιά που βγαίνουν στην αυλή του σχολείου σε ζυγούς των δύο. Υπάρχει μια μονοκατοικία fin-de-siècle, ολομόναχη, ανάμεσα σε γυάλινους ουρανοξύστες. Υπάρχουν καρό κουρτινάκια στα παράθυρα, θαμώνες στα cafés, ένας γάτος που λιάζεται, μια κυρία φορτωμένη πακέτα που καλεί ένα ταξί, ένας σκοπός που φρουρεί ένα δημόσιο κτίριο. Υπάρχουν σκουπιδιάρηδες που γεμίζουν σκουπίδια τα σκουπιδιάρικα, οικοδόμοι που στήνουν μια σκαλωσιά. Υπάρχουν νταντάδες στις παιδικές χαρές, παλαιοβιβλιοπώλες στις όχθες του ποταμού· υπάρχει ουρά στο φούρνο, ένας κύριος που έχει βγάλει βόλτα το σκύλο του, ένας άλλος που διαβάζει την εφημερίδα του καθισμένος σ' ένα παγκάκι, ένας άλλος που κοιτάζει κάτι εργάτες να κατεδαφίζουν ένα κτίριο. Υπάρχει ένας τροχονόμος που ρυθμίζει την κυκλοφορία. Υπάρχουν πουλιά στα δέντρα, πλοηγοί στο ποτάμι, ψαράδες στην ακροποταμιά. Υπάρχει μια εμπόρισσα που σηκώνει τα ρολά του μαγαζιού της. Υπάρχουν καστανάδες, καθαριστές υπονόμων, εφημεριδοπώλες. Υπάρχει κόσμος που κάνει τα ψώνια του.

Φιλόσπουδοι αναγνώστες μελετούν στις Βιβλιοθήκες. Καθηγητές διδάσκουν. Σπουδαστές κρατούν σημειώσεις. Λογιστές στοιχίζουν αριθμούς. Μαθητευόμενοι ζαχαροπλάστες γεμίζουν με κρέμα μικρά σού. Πιανίστες παίζουν κλίμακες. Καθισμένοι στο γραφείο τους, περίσκεπτοι, συγγραφείς στοιχίζουν λέξεις.

Λαμπερό τοπίο σε καρτ ποστάλ.
Χώρος εφησυχαστικός.

το κρεβάτι

Για χρόνια πλάγιαζα γραπτώς
Parcel Mroust[8]

1

Κατά κανόνα, η σελίδα χρησιμοποιείται κατά μήκος τής μεγαλύτερης από τις διαστάσεις της. Το ίδιο ισχύει και ως προς το κρεβάτι. Το κρεβάτι (ή, αν θέλετε, η σελίδα) είναι ένας χώρος ορθογώνιος, μήκους μεγαλύτερου απ' το πλάτος του, στον οποίο (ή επί του οποίου) ξαπλώνουμε συνήθως κατά μήκος. Κρεβάτι «αλά ιταλικά» συναντάμε μόνο στα παραμύθια (ο Κοντορεβυθούλης και τ' αδέλφια του, π.χ., ή οι επτά κόρες του Δράκου) ή σε εντελώς έκτακτες και συνήθως σοβαρές περιστάσεις (μαζικές έξοδοι, επακόλουθα βομβαρδισμών κ.λπ.) Αν το κρεβάτι εξυπηρετεί πολλούς ανθρώπους, ακόμα κι αν χρησιμοποιείται κατά τον συνηθέστερο τρόπο, αυτό αποτελεί ένδειξη επελθόντων δεινών: το κρεβάτι είναι ένα εργαλείο που επινοήθη-

κε για τη νύκτια ανάπαυση ενός ή δύο ατόμων – το πολύ.

Το κρεβάτι, λοιπόν, είναι ο κατ' εξοχήν ατομικός χώρος, ο στοιχειώδης χώρος του σώματος (η «κλινο-μονάδα»[9]), ο χώρος τον οποίο δικαιούται να κρατήσει ακόμα και ο πιο καταχρεωμένος άνθρωπος του κόσμου: οι δικαστικοί κλητήρες δεν μπορούν να κατάσχουν το κρεβάτι *σας*· αυτό σημαίνει επίσης –το βλέπουμε στην καθημερινή ζωή– ότι διαθέτουμε μόνο *ένα* κρεβάτι: το κρεβάτι *μας*· όταν υπάρχουν κι άλλα κρεβάτια στο σπίτι, λέμε ότι είναι βοηθητικά ή για τους ξένους. Απ' ό,τι φαίνεται, μόνο στο κρεβάτι σου κοιμάσαι καλά.

2

Lit = ile[10]
Michel Leiris

Στο κρεβάτι μου, πλαγιασμένος μπρούμυτα, διάβασα το *Μετά είκοσι έτη*, τη *Μυστηριώδη νήσο* και το *Ο Τζέρι στο νησί*. Το κρεβάτι γινόταν καλύβα κυνηγού αγρίων ζώων, σχεδία στον μανιασμένο ωκεανό, μπαομπάμπ που το απειλεί φωτιά, αντίσκηνο στην έρημο, ευλογημένο άντρο έξω απ' το οποίο, ελάχιστα εκατοστά από μένα, άπρακτοι περνούν οι εχθροί.

Ταξίδεψα πολύ στο βυθό του κρεβατιού μου. Για να συντηρούμαι, έκλεβα απ' την κουζίνα κύβους ζάχαρης που τους έκρυβα κάτω απ' το μαξιλάρι μου (μου προξενούσαν μια φαγούρα...) Παρότι με προστάτευαν τα σκεπάσματα και το μαξιλάρι μου, ο φόβος (θα μπορούσα να τον πω και τρόμο) δεν έλεγε να μ' αφήσει.

Το κρεβάτι: τόπος της αδιατύπωτης απειλής, τόπος των αντιθέτων, χώρος του μοναχικού σώματος του φορτωμένου τα εφήμερα χαρέμια του, απαγορευμένος χώρος τού πόθου, ο πιο απίθανος τόπος για ν' απλώσεις ρίζες, χώρος του ονείρου και της οιδιπόδειας νοσταλγίας:

Ευτυχισμένος όποιος μπορεί και κοιμάται δίχως φόβο
και δίχως τύψεις
στο πατρικό κρεβάτι, το γερό και λατρευτό,
όπου γεννήθηκαν και πέθαναν όλοι οι δικοί του.
José-Maria de Heredia (*Τρόπαια*)

3

Το αγαπώ το κρεβάτι μου. Το έχω πάνω από δύο χρόνια. Πριν, ανήκε σε μια φίλη μου, η οποία, επειδή μετακόμισε σ' ένα διαμέρισμα τόσο μικρό, ώστε το κρεβάτι της (εντελώς ορθόδοξων διαστάσεων, πάντως) να μη χωράει ούτε να περάσει την πόρτα της κρεβατοκάμαρας, το αντάλλαξε με αυτό που είχα τότε και που ήταν κατά τι στενότερο.

(Μια μέρα, θα γράψω –βλ. το επόμενο κεφάλαιο– την ιστορία, μεταξύ άλλων, και των κρεβατιών μου.)

Το αγαπώ το κρεβάτι μου. Μ' αρέσει να μένω ξαπλωμένος στο κρεβάτι μου και να κοιτάζω απαθώς το ταβάνι. Θα του αφιέρωνα ευχαρίστως τον περισσότερο χρόνο μου (ιδίως τον ημερήσιο), αν δεν με απέτρεπαν τόσο συχνά δραστηριότητες που θεωρούνται πιο επείγουσες και που θα ήταν εξαιρετικός κόπος να τις παραθέσω εδώ. Μ' αρέσουν τα ταβάνια· μ' αρέσουν οι γλυφές των ταβανιών και οι ροζέτες: δε μ' έχουν εμπνεύσει λίγες φορές, κι όλα αυτά τα γύψινα κοσμητικά συμπλέγματα με στέλνουν σε άλλους

λαβυρίνθους, αυτούς που εξυφαίνονται απ' τις ψευδαισθήσεις, τις ιδέες, τις λέξεις. Σήμερα, πάντως, κανείς δε δίνει σημασία στα ταβάνια. Είναι αποκαρδιωτικό το πόσο ευθύγραμμα τα φτιάχνουν πια ή, ακόμα χειρότερα, το πώς τα στολίζουν με τα λεγόμενα «γυμνά» δοκάρια.

Για πολύ καιρό, ένα τεράστιο μαδέρι μού χρησίμευε για κεφαλάρι. Εξαιρέσει οποιουδήποτε είδους ξηράς τροφής (συνήθως δεν πεινάω όταν μένω στο κρεβάτι), εκεί πάνω βρισκόταν καθετί που μου ήταν πολύτιμο – όχι μόνο τα χρήσιμα, αλλά και τα εντελώς ασήμαντα: ένα μπουκάλι μεταλλικό νερό, ένα ποτήρι, ένα ψαλιδάκι των νυχιών (σπασμένο, δυστυχώς), ένας τόμος με σταυρόλεξα του ήδη προαναφερθέντος Robert Scipion [δράττομαι της ευκαιρίας να του κάνω μια μικρή παρατήρηση: στο 43ο σταυρόλεξο του ύπερθεν –και, κατά τα άλλα, εξαιρετικού– τόμου, εξυπακούεται η γραφή της λέξης "néanmoins" με δύο m, προκειμένου να «σωθεί» η αντίστοιχη κάθετη λέξη (assommoir) που επ' ουδενί θα μπορούσε να γραφεί "assomnoir", θέτοντας, έτσι, εν σοβαρώ κινδύνω τη λύση του προβλήματος], ένα πακέτο χαρτομάντιλα, μια σκληρή βούρτσα με την οποία χάριζα στο τρίχωμα της γάτας μου τη λάμψη που αποτελούσε αντικείμενο θαυμασμού όλων, ένα τηλέφωνο χάρη στο οποίο μπορούσα όχι μόνο να πληροφορώ τους φίλους μου για την κατάσταση της υγείας μου, αλλά και ν' απαντώ σε αναρίθμητους συνδρομητές ότι *δεν* ήμουν η εταιρεία Michelin, ένα εντελώς ασύρματο ραδιόφωνο που έπαιζε όλη μέρα (αν το τραβούσε η όρεξή μου) διάφορες μουσικές, διακοπτόμενες περιοδικώς από ψιθυριστές ειδήσεις περί της κυκλοφορίας στους δρόμους, κάμποσα βιβλία [κάποια που σκόπευα να διαβάσω (και δεν διάβαζα ποτέ) και κάποια άλλα που τα διάβαζα και τα ξαναδιάβαζα], κόμικς, στοίβες εφημερίδες, όλα τα σύ-

νεργα ενός καπνιστή, διάφορες ατζέντες, σημειωματάρια, τετράδια και σκόρπια φύλλα, ένα ξυπνητήρι (αλίμονο...), ένα σωληνάριο Alka Seltzer (άδειο), ένα σωληνάριο ασπιρίνες (μισογεμάτο ή, αν θέλετε, μισοάδειο), ένα ακόμα σωληνάριο Cequinyl (αντιγριππικό – σχεδόν άθικτο), μια λάμπα (ασφαλώς), διάφορα διαφημιστικά φυλλάδια που όλο έλεγα να τα πετάξω κι όλο το ξεχνούσα, γράμματα, στιλό διαρκείας ή στιλογράφοι (όλα στεγνά), μολύβια, μια ξύστρα, μια γομολάστιχα (τα τρία τελευταία προορισμένα ακριβώς για τη λύση των περί ων ο λόγος σταυρολέξων), ένα βότσαλο απ' την παραλία της Διέπης, διάφορα μικροενθύμια κι ένα καλαντάρι των Ταχυδρομείων.

4

Κι άλλες κοινοτοπίες:

Στο κρεβάτι περνάμε πάνω από το ένα τρίτο της ζωής μας.

Το κρεβάτι είναι ένα από τα ελάχιστα μέρη στα οποία παίρνουμε μια στάση σε γενικές γραμμές οριζόντια. Τα άλλα είναι για πολύ πιο εξειδικευμένες χρήσεις: χειρουργικό τραπέζι, πάγκος σε σάουνα, σεζλόνγκ, πλαζ, ντιβάνι ψυχαναλυτή...

Τεχνικές του ύπνου: η άποψη ότι η κατάκλιση είναι κάτι φυσιολογικό, ελέγχεται ως ανακριβής [βλ.: Marcel Mauss, «Τεχνικές του σώματος», στο: «Sociologie et Anthropologie», σελ. 378 (όφειλα να παραθέσω αυτούσια την –φευ! συντομότατη– παράγραφο)].

Διάβασε: Flusser, V, «Περί κλίνης», «Cause Commune 2», τχ. 5, σσ. 21-27 (1973).

Και η αιώρα; Και το αχυρόστρωμα; Και οι ντιβανοκασέλες οι βαθιές σαν τάφοι; Και τα παλιοκρέβατα; Και οι κουκέτες στα τρένα; Και τα ράντζα; Και οι υπνόσακοι που είναι πάνω σε φουσκωτά στρώματα που είναι πάνω σ' ένα χαλί που είναι στο πάτωμα;

η κρεβατοκάμαρα

1

Αποσπάσματα από ένα έργο εν προόδω

Θυμάμαι πολύ καθαρά (για να μην πω: εκπληκτικά) όλα τα μέρη στα οποία κοιμήθηκα, εκτός απ' όταν ήμουν πολύ πολύ μικρός (ώς το τέλος του πολέμου), οπότε οι αναμνήσεις μου χάνονται μέσα στη μονότονη γκριζάδα του κοιτώνα ενός οικοτροφείου. Για όλα τ' άλλα μέρη, μου αρκεί, ενόσω είμαι ξαπλωμένος, να κλείσω τα μάτια και να προσηλώσω τη σκέψη μου σ' έναν συγκεκριμένο τόπο, ώστε να ξανάρθουν στη μνήμη μου όλες οι λεπτομέρειες της κάμαρας (πού ήταν οι πόρτες και τα παράθυρα, διάταξη των επίπλων) και να νιώσω, με ακόμα μεγαλύτερη ακρίβεια, τη σχεδόν σωματική αίσθηση ότι ξαναβρίσκομαι σ' αυτή την κάμαρα.

Π.χ.:

Ροκ (Κορνουάλη)
Καλοκαίρι 1954.

Άνοιγες την πόρτα κι έπεφτες πάνω στο κρεβάτι, που ήταν αμέσως μόλις έμπαινες, αριστερά. Ήταν ένα πολύ στενό κρεβάτι, μα και η ίδια η κάμαρα ήταν πολύ στενή: πάνω-κάτω, το πλάτος του κρεβατιού συν το πλάτος τής πόρτας (δηλαδή, ενάμισι μέτρο, το πολύ), όσο περίπου και το μήκος της. Στην προέκταση του κρεβατιού υπήρχε μια μικρή ντουλάπα. Στο βάθος, ένα παράθυρο που άνοιγε από κάτω προς τα πάνω. Δεξιά, ένα τραπέζι τουαλέτας με μαρμάρινη επιφάνεια, με μια λεκάνη και μια κανάτα (δε θυμάμαι να τις χρησιμοποίησα και πολύ).

Είμαι σχεδόν σίγουρος ότι υπήρχε ένα κάδρο στον αριστερό τοίχο, απέναντι από το κρεβάτι: όχι όποια κι όποια λιθογραφία, αλλά, αν δεν κάνω λάθος, Renoir ή Sisley.

Στο πάτωμα, λινόλαιο. Δεν υπήρχε ούτε τραπέζι, ούτε πολυθρόνα, αλλά θα πρέπει να υπήρχε μια καρέκλα, στον αριστερό τοίχο: πάνω της πετούσα τα ρούχα μου πριν πέσω να κοιμηθώ· δε νομίζω να κάθισα ποτέ – άλλωστε, ερχόμουν στην κάμαρα μόνο και μόνο για να κοιμηθώ. Η κάμαρα ήταν στον τρίτο –και τελευταίο– όροφο του σπιτιού, κι έπρεπε να προσέχω ανεβαίνοντας τις σκάλες όταν γύριζα αργά, για να μην ξυπνήσω τη σπιτονοικοκυρά μου και την οικογένειά της.

Ήμουν σε διακοπές· μόλις είχα πάρει το απολυτήριο λυκείου. Υποτίθεται ότι έπρεπε να μένω σε μια πανσιόν για γάλλους λυκειόπαιδες που (οι γονείς τους) ήθελαν να ακονίσουν τα αγγλικά τους. Όμως η πανσιόν ήταν πλήρης, κι εγώ φιλοξενήθηκα σ' αυτό το σπίτι.

Κάθε πρωί, η σπιτονοικοκυρά μου άνοιγε την πόρτα της κάμαράς μου κι ακουμπούσε στα πόδια του κρεβατιού μου ένα αχνιστό μπολ morning tea[11] που το έπινα πά-

ντα κρύο. Σηκωνόμουν πάντα πολύ αργά, και μια-δυο φορές μονάχα πρόλαβα το πλουσιοπάροχο πρωινό που σερβιριζόταν στην πανσιόν.

Να θυμίσω ότι, εκείνο το καλοκαίρι, σε συνέχεια των Συμφωνιών της Γενεύης και των διαπραγματεύσεων με την Τυνησία και το Μαρόκο, ολόκληρος ο πλανήτης, για πρώτη φορά μετά από πολλές δεκαετίες, απολάμβανε ειρήνη: η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε λίγες μέρες μονάχα, και δε νομίζω ότι ξαναπαρουσιάστηκε ποτέ.

Οι αναμνήσεις μου συνάπτονται με τη στενότητα εκείνου του κρεβατιού, τη στενότητα εκείνης της κάμαρας, την ανεξίτηλη στυφάδα εκείνου του πολύ δυνατού και πολύ κρύου τσαγιού· εκείνο το καλοκαίρι, ήπια pinks (κοκτέιλ με τζιν και μια σταγόνα ανγκοστούρα), φλέρταρα (μάλλον άκαρπα) με την κόρη ενός εριοβιομήχανου που είχε μόλις επιστρέψει από την Αλεξάνδρεια, αποφάσισα να γίνω συγγραφέας, και προσπάθησα μετά μανίας να παίξω, σε επαρχιακά αρμόνια, τη μόνη μελωδία που κατάφερα στη ζωή μου να μάθω: τις πρώτες 54 νότες –με το δεξί χέρι, καθώς το αριστερό, τις πιο πολλές φορές, αρνιόταν ν' ακολουθήσει– ενός πρελούδιου του Johann Sebastian Bach.

Ο χώρος της κάμαρας που αναβιώνει στη μνήμη, αρκεί να ξαναζωντανέψει, να επαναφέρει, να αναπλάσει αναμνήσεις – από τις πιο φευγαλέες, τις πιο ασήμαντες, ώς τις πιο βασικές. Και μόνο η συναισθητική βεβαιότητα ως προς το σώμα μου πάνω στο κρεβάτι, και μόνο η τοπολογική βεβαιότητα ως προς το κρεβάτι μέσα στην κάμαρα, αυτά και μόνο αρκούν να επαναδραστηριοποιήσουν τη μνήμη μου και να της προσδώσουν μια οξύτητα και μιαν ακρίβεια που, αλλιώς, δε θα την είχαν. Όπως μια λέξη

που ανακαλείται από ένα όνειρο και, μόλις γραφτεί, αποκαθιστά ολόκληρη την ανάμνηση αυτού του ονείρου, έτσι κι εδώ, και μόνο το ότι ξέρω (χωρίς καν να κάνω τον κόπο να το ψάξω· μόνο με το να ξαπλώσω για λίγο και να κλείσω τα μάτια) ότι ο τοίχος ήταν στα δεξιά μου, η πόρτα δίπλα μου, στ' αριστερά μου (τέντωνα το χέρι μου κι άγγιζα το πόμολο), το παράθυρο απέναντι, κάνει ν' αναδυθούν, αυτοστιγμεί και ατάκτως, πλήθος λεπτομέρειες, που η ζωηρότητά τους μ' αφήνει άναυδο: μια κοπέλα με κουκλίστικους τρόπους, εκείνος ο μακρουλός Εγγλέζος με τη στραβούτσικη μύτη (τον ξανάδα, στο Λονδίνο, όπου πήγα και πέρασα τρεις μέρες, μετά το τέλος αυτών των ψευτογλωσσολογικών διακοπών: με πήγε σε μια παμπ πνιγμένη στο πράσινο, την οποία, δυστυχώς, δεν κατάφερα ποτέ ξανά να εντοπίσω, και σε μια συναυλία περιπάτου στο Άλμπερτ Χολ, όπου είχα την τιμή ν' ακούσω, ίσως και υπό τη διεύθυνση του Sir John Barbirolli, ένα Κοντσέρτο για Φυσαρμόνικα και Ορχήστρα, ειδικά γραμμένο για τον Larry Adler...), τα marshmallows,[12] τα Rock rocks (πλουμιστά γλειφιτζούρια, σπεσιαλιτέ των θερέτρων· το πιο γνωστό είναι το Brighton Rock, το οποίο, εκτός από λογοπαίγνιο –είναι ξακουστός ο Βράχος του Μπράιτον–, είναι και ο τίτλος ενός μυθιστορήματος του Graham Greene· ακόμα και στο Ροκ, ήταν αδύνατον ν' αντισταθείς και να μη φας), η γκρίζα παραλία, η παγωμένη θάλασσα, τα δασάκια και τα παλιά πέτρινα γεφύρια, απ' όπου, όλο και κάποιο στοιχειό ή πυγολαμπίδα, έλεγες, θα πεταχτεί.

Επειδή, λοιπόν, το δίχως άλλο, ο χώρος μιας κρεβατοκάμαρας λειτουργεί μέσα μου δίκην προυστικής *μαντλέν*[13] [ο Proust είναι αυτός που μου ενέπνευσε το πιο κάτω σχέδιο, βασισμένο στην πιο αυστηρή εφαρμογή των παραγράφων 6 και 7 του πρώτου κεφαλαίου του πρώτου μέρους (*Κομ-*

πρέ) του πρώτου τόμου (*Από τη μεριά του Σουάν*) του *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο*], ανέλαβα, εδώ και κάμποσα χρόνια, να καταγράψω, όσο πιο εξαντλητικά και με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, όλους τους *Τόπους όπου κοιμήθηκα*.[14] Δεν έχω αρχίσει ακόμα να περιγράφω αυτούς τους τόπους, αν και νομίζω ότι τους έχω ανακαλέσει στη μνήμη μου, όλους ανεξαιρέτως: είναι γύρω στους διακόσιους (μετά βίας προστίθενται 5-6 καινούργιοι κάθε χρόνο· θα πρέπει να γίνομαι σπιτόγατος σιγά σιγά). Δεν έχω καταλήξει ακόμα στον τρόπο ταξινόμησής τους. Μάλλον δε θα 'ναι με χρονολογική τάξη, και σίγουρα όχι με αλφαβητική (αν και αυτή παραμένει η μόνη αδιαφιλονίκητα ακριβοδίκαιη). Κι αν όχι κατά τη γεωγραφική τους διάταξη (αυτό θα ενέτεινε ακόμα περισσότερο στο έργο τη χροιά του χρηστικού «οδηγού»), τότε, πιθανότατα, σύμφωνα με μια θεματική προοπτική που θα μπορούσε να καταλήξει σ' ένα είδος τυπολογίας υπνοδωματίων:

1. Οι κρεβατοκάμαρές *μου*
2. Ύπνωτήρια και κοιτώνες
3. Φίλες κρεβατοκάμαρες
4. Κρεβατοκάμαρες φίλων
5. Περιστασιακές κατακλίσεις (ντιβάνι, μοκέτα + μαξιλάρες, χαλί, σεζλόνγκ κ.λπ.)
6. Εξοχικά σπίτια
7. Ενοικιαζόμενες βίλες
8. Δωμάτια ξενοδοχείων
   α) πανσιόν, ενοικιαζόμενα δωμάτια, φτηνοξενοδοχεία
   β) πολυτελή ξενοδοχεία
9. Ασυνήθεις διανυκτερεύσεις: σε τρένο, σε αεροπλάνο, σε αυτοκίνητο, σε πλοίο· σε σκοπιά· σε αστυνομικό τμήμα· σε αντίσκηνο· σε νοσοκομείο· ξαγρύπνιες κ.λπ.

Σε λίγες απ' αυτές τις κρεβατοκάμαρες πέρασα πολλούς μήνες, πολλά χρόνια· στις περισσότερες, μόνο λίγες μέρες ή λίγες ώρες· θα 'ταν ριψοκίνδυνο εκ μέρους μου να ισχυριστώ ότι θα καταφέρω να τις θυμηθώ όλες, μία μία, με κάθε τους λεπτομέρεια: ποιο ήταν το μοτίβο της ταπετσαρίας εκείνου του δωματίου στο Ξενοδοχείο Lion d'Or, στο Σεν-Σελί-ντ' Απσέρ (για λόγους τους οποίους εξακολουθώ να αγνοώ, το όνομα –πολύ πιο εντυπωσιακό όταν εκφέρεται παρά όταν γράφεται– αυτής της πρωτεύουσας μιας επαρχίας του Νομού Λοζέρ είχε σφηνωθεί στη μνήμη μου από την πρώτη λυκείου και επέμενα πολύ να διανυκτερεύσουμε εκεί); Ωστόσο, απ' τις αναμνήσεις που αναδύονται μέσα από κάτι τέτοιες εφήμερες κρεβατοκάμαρες, περιμένω τις πιο μεγάλες αποκαλύψεις.

2

Έλασσον πρόβλημα

Όταν, σε μια δεδομένη κρεβατοκάμαρα, αλλάζουμε τη θέση του κρεβατιού, μπορούμε να πούμε ότι αλλάζουμε κρεβατοκάμαρα;

(πρβλ. τοπολογική ανάλυση.)

3

Τι θα πει «ενοικώ μια κάμαρα»; Όταν «ενοικείς έναν τόπο», τον οικειοποιείσαι; Τι θα πει «οικειοποιούμαι έναν τόπο»; Από ποιο σημείο και μετά ένας τόπος γίνεται πραγματικά δικός σου; Μήπως απ' τη στιγμή που θα πλύνεις τα τρία ζευγάρια κάλτσες σου σε μια ροζ πλαστική

λεκάνη; Μήπως απ' τη στιγμή που θα ζεστάνεις μακαρόνια στο γκαζάκι; Απ' τη στιγμή που θα 'χεις χρησιμοποιήσει όλες τις παράταιρες κρεμάστρες της ντουλάπας; Ή απ' τη στιγμή που θα καρφιτσώσεις στον τοίχο μια παλιά καρτ ποστάλ με το *Όνειρο της αγίας Ούρσουλας* του Carpaccio;[15] Μήπως απ' τη στιγμή που θα 'χεις ζήσει εκεί μέσα το άγχος της αναμονής ή τις κορυφώσεις του πάθους ή το μαρτύριο του πονόδοντου; Ή μήπως όταν έχεις πια κρεμάσει τις κουρτίνες κι αλλάξεις την ταπετσαρία και τρίψεις το παρκέ;

4

Μικρή γαλήνια σκέψη υπ' αριθ. 1

Ρωτήστε όποιον έχει γάτα: θα σας πει ότι οι γάτες ενοικούν τα σπίτια πολύ καλύτερα απ' ό,τι οι άνθρωποι. Ακόμα και στους πιο αφόρητα τετράγωνους χώρους, μπορούν και βρίσκουν τις κατάλληλες γωνιές.

Μικρή γαλήνια σκέψη υπ' αριθ. 2

Ο χρόνος που περνάει (η Ιστορία μου), εναποθέτει κατάλοιπα που συσσωρεύονται: φωτογραφίες, σκίτσα, κουφάρια στιλογράφων που έχουν στεγνώσει εδώ και καιρό, πουκάμισα, μπουκάλια για πέταμα και μπουκάλια για επιστροφή, κουτιά από τσιγάρα, κούτες, γομολάστιχες, καρτ ποστάλ, βιβλία, σκόνη και μπιμπλό: αυτά είναι η περιουσία μου.

το διαμέρισμα

1

Για δύο χρόνια, είχα μια πολύ ηλικιωμένη γειτόνισσα. Η γριά κατοικούσε στην πολυκατοικία για εβδομήντα ολόκληρα χρόνια κι είχε χηρέψει πριν από εξήντα. Τα τελευταία χρόνια της ζωής της, αφότου έπεσε κι έσπασε το πόδι της, δεν πήγε πιο πέρα απ' το πλατύσκαλο του ορόφου της. Της ψώνιζε η θυρωρός ή κάποιο απ' τα παιδιά τής πολυκατοικίας. Πολλές φορές με σταμάτησε στη σκάλα για να με ρωτήσει τι μέρα είχαμε. Μια μέρα, μ' έστειλε να της ψωνίσω μια φέτα ζαμπόν. Μου πρόσφερε ένα μήλο και μου άνοιξε την πόρτα να περάσω στο διαμέρισμά της. Ζούσε τριγυρισμένη από πολύ βαριά έπιπλα, κι όλη μέρα δεν έκανε άλλο απ' το να τα γυαλίζει.

2

Πριν λίγα χρόνια, ένας φίλος μου συνέλαβε την ιδέα να ζήσει έναν ολόκληρο μήνα σ' ένα διεθνές αεροδρόμιο, χωρίς

να βγει ποτέ από κει μέσα (παρά μόνον, δεδομένου ότι όλα τα διεθνή αεροδρόμια είναι ίδια και απαράλλαχτα, για να πάρει ένα αεροπλάνο που θα τον πήγαινε σ' ένα άλλο διεθνές αεροδρόμιο). Απ' ό,τι ξέρω, δεν πραγματοποίησε ποτέ την ιδέα του, αν και δεν καταλαβαίνω τι μπορεί να ήταν αυτό που τον εμπόδισε· οι βασικότερες ζωτικές και οι περισσότερες κοινωνικές δραστηριότητες μπορούν κάλλιστα να ασκηθούν στους χώρους ενός διεθνούς αεροδρομίου: υπάρχουν βαθιές πολυθρόνες και πάγκοι που δεν είναι πάρα πολύ άβολοι, συχνά δε και ειδικές αίθουσες όπου οι ταξιδιώτες τράνζιτ μπορούν να πάρουν έναν υπνάκο· υπάρχουν τουαλέτες, ντους και, συχνά, σάουνες και χαμάμ· υπάρχουν κομμωτές, πεντικιουρίστες, νοσοκόμες, μασέρ-κινησιοθεραπευτές, ωρολογοποιοί και οπτικοί· υπάρχουν στιλβωτήρια, στεγνοκαθαριστήρια και μαγαζιά που σου φτιάχνουν στο άψε-σβήσε το τακούνι ή ανταλλακτικά κλειδιά· υπάρχουν εστιατόρια, μπαρ και καφετέριες, δερμάτινα είδη και είδη γραφείου, αρωματοπωλεία, ανθοπωλεία, βιβλιοπωλεία, δισκοπωλεία, καπνοπωλεία, ζαχαροπλαστεία· υπάρχουν φωτογράφοι· υπάρχουν σούπερ-μάρκετ, κινηματογράφοι, ταχυδρομείο, υπηρεσίες γραμματέως και, φυσικά, άφθονες Τράπεζες (απαραίτητες στις μέρες μας).

Το ενδιαφέρον ενός τέτοιου εγχειρήματος έγκειται κυρίως στον εξωτισμό του· στη –μάλλον φαινομενική παρά πραγματική– μετάπτωση ρυθμών και συνηθειών σε μικροπροβλήματα προσαρμογής. Η πλήξη καραδοκεί. Σε τελευταία ανάλυση, θα 'ταν υπερβολικά εύκολο και, κατά συνέπεια, μικρής αποδεικτικής αξίας: ένα αεροδρόμιο, ιδωμένο υπ' αυτό το πρίσμα, δεν είναι τίποτ' άλλο παρά ένα shopping center: ένα ομοίωμα γειτονιάς· προσφέρει ό,τι περίπου κι ένα μεγάλο ξενοδοχείο. Επομένως, κανένα πρακτικής σημασίας συμπέρασμα δε θα μπορούσαμε να

εξαγάγουμε από ένα τέτοιο εγχείρημα, ούτε ως προς την ανατροπή συνηθειών, ούτε ως προς την ευχέρεια εγκλιματισμού· το πολύ πολύ να το χρησιμοποιούσαμε σαν βάση κάποιου ρεπορτάζ ή σαν αφορμή ενός ακόμα κωμικού σεναρίου.

3

Κρεβατοκάμαρα είναι η κάμαρα όπου υπάρχει ένα κρεβάτι· τραπεζαρία, το δωμάτιο όπου υπάρχουν ένα τραπέζι και καρέκλες, συχνά δε και μια σερβάντα· σαλόνι, το δωμάτιο όπου υπάρχουν πολυθρόνες κι ένας καναπές· κουζίνα, το δωμάτιο στο οποίο υπάρχει μια κουζίνα μαγειρέματος κι ένας νεροχύτης· μπάνιο, το δωμάτιο στο οποίο υπάρχει ένας κρουνός πάνω από μια μπανιέρα· χολ, το δωμάτιο που μία τουλάχιστον από τις πόρτες του οδηγεί εκτός διαμερίσματος (προαιρετικά, μπορεί να υπάρχει κι ένας «καλόγερος»)· δωμάτιο του παιδιού είναι το δωμάτιο όπου βάζουμε ένα παιδί· το ειδικό καμαράκι για τις σκούπες είναι ο χώρος όπου βάζουμε τις σκούπες (*και* την ηλεκτρική)· δωμάτιο υπηρεσίας στη σοφίτα είναι το δωμάτιο που νοικιάζουμε σ' ένα φοιτητή.

Από αυτή την απαρίθμηση, την οποία θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε ανέτως, μπορούμε να εξαγάγουμε δύο θεμελιώδη συμπεράσματα, τα οποία και παραθέτω αμέσως, τηλεγραφικά:

1. Κάθε διαμέρισμα αποτελείται από έναν μεταβλητό, αλλά πεπερασμένο, αριθμό δωματίων.
2. Κάθε δωμάτιο έχει τη δική του λειτουργία.

Θα 'ταν δύσκολο ή, μάλλον, γελοίο ν' αμφισβητήσει κανείς αυτά τα τόσο προφανή. Τα διαμερίσματα κατασκευάζονται από αρχιτέκτονες που ξέρουν ακριβώς πώς θέλουν να είναι ένα χολ, ένα σαλόνι (ή καθιστικό), ένα υπνοδωμάτιο γονέων, ένα δωμάτιο παιδιού, ένα δωμάτιο υπηρεσίας, ένας διάδρομος, μια κουζίνα κι ένα μπάνιο. Ωστόσο, στην αρχή τουλάχιστον, όλα τα δωμάτια λίγο-πολύ μοιάζουν, και δεν υπάρχει λόγος να εντυπωσιαζόμαστε με εμβάτες κι άλλες σαχλαμάρες: όλα τα δωμάτια είναι σχεδόν κύβοι ή, έστω, ορθογώνια παραλληλεπίπεδα· κάθε δωμάτιο έχει τουλάχιστον μία πόρτα και, κατά κανόνα, ένα παράθυρο· θερμαίνεται (ας πούμε, από ένα σώμα καλοριφέρ) και είναι εξοπλισμένο με μια-δυο πρίζες (πολύ σπανίως με περισσότερες, αλλά, αν αρχίσω να γκρινιάζω για τη «γυφτιά» των εργολάβων, δε θα τελειώσω ποτέ). Εν ολίγοις, ένα δωμάτιο είναι ένας χώρος μάλλον εύπλαστος.

Δεν ξέρω –και δε θέλω να ξέρω– πού αρχίζει και πού τελειώνει η λειτουργικότητα. Μου φαίνεται, όμως, ότι, στην ιδεώδη διαρρύθμιση των σημερινών διαμερισμάτων, η λειτουργικότητα λειτουργεί σύμφωνα με μια διαδικασία μονοσήμαντη, σειραϊκή και νυχθήμερη:* οι καθημερινές δραστηριότητες αντιστοιχούν σε ωρολογιακές φέτες, και σε κάθε ωρολογιακή φέτα αντιστοιχεί κι ένα απ' τα δωμάτια του διαμερίσματος. Δίνω ένα πρόχειρο παράδειγμα:

07.00	Η μητέρα σηκώνεται και πάει στην να ετοιμάσει πρωινό	ΚΟΥΖΙΝΑ
07.15	Το παιδί σηκώνεται και πάει στο	ΜΠΑΝΙΟ
07.30	Ο πατέρας σηκώνεται και πάει στο	ΜΠΑΝΙΟ
07.45	Ο πατέρας και το παιδί παίρνουν το πρωινό τους στην	ΚΟΥΖΙΝΑ

* Ιδού η ωραιότερη φράση του βιβλίου!

08.00	Το παιδί παίρνει το παλτό του	
	απ' τον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
	και φεύγει για το σχολείο	
08.15	Ο πατέρας παίρνει το παλτό του	
	απ' τον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
	και φεύγει για το γραφείο	
08.30	Η μητέρα κάνει την τουαλέτα της στο	ΜΠΑΝΙΟ
08.45	Η μητέρα βγάζει την ηλεκτρική	
	σκούπα από το	ΚΑΜΑΡΑΚΙ
	και κάνει τις δουλειές του σπιτιού	ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΚΟΥΠΕΣ
	(αυτό σημαίνει ότι περνάει απ' όλα	
	τα δωμάτια του σπιτιού,	
	αλλά δεν τα απαριθμώ)	
09.30	Η μητέρα παίρνει την τσάντα της	
	για ψώνια απ' την	ΚΟΥΖΙΝΑ
	καθώς και το παλτό της απ' το	ΧΟΛ
	και βγαίνει για ψώνια	
10.30	Η μητέρα επιστρέφει απ' τα ψώνια	
	και ξανακρεμάει το παλτό της	
	στον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
10.45	Η μητέρα μαγειρεύει στην	ΚΟΥΖΙΝΑ
12.15	Ο πατέρας επιστρέφει απ' το γραφείο	
	και κρεμάει το παλτό του	
	στον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
12.30	Ο πατέρας και η μητέρα	
	γευματίζουν στην	ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ
	(το παιδί είναι ημι-οικότροφο)	
13.15	Ο πατέρας παίρνει το παλτό του	
	απ' τον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
	και επιστρέφει στο γραφείο του	
13.30	Η μητέρα πλένει τα πιάτα στην	ΚΟΥΖΙΝΑ
14.00	Η μητέρα παίρνει το παλτό της	
	απ' τον «καλόγερο» του	ΧΟΛ

	και βγαίνει για μια βόλτα ή για ψώνια, πριν πάει να πάρει το παιδί απ' το σχολείο	
16.15	Η μητέρα και το παιδί επιστρέφουν και ξανακρεμάνε τα παλτά τους στον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
16.30	Το παιδί «τσιμπάει» κάτι στην	ΚΟΥΖΙΝΑ
16.45	Το παιδί κάνει τα μαθήματά του στο	ΔΩΜΑΤΙΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ
18.30	Η μητέρα ετοιμάζει το δείπνο στην	ΚΟΥΖΙΝΑ
18.45	Ο πατέρας επιστρέφει απ' το γραφείο και ξανακρεμάει το παλτό του στον «καλόγερο» του	ΧΟΛ
18.50	Ο πατέρας πλένει τα χέρια του στο	ΜΠΑΝΙΟ
19.00	Όλη η οικογένεια δειπνεί στην	ΤΡΑΠΕΖΑΡΙΑ
20.00	Το παιδί πλένει τα δόντια του στο	ΜΠΑΝΙΟ
20.15	Το παιδί πάει για ύπνο στο	ΔΩΜΑΤΙΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ
20.30	Ο πατέρας και η μητέρα πηγαίνουν στο όπου βλέπουν τηλεόραση ή ακούν ραδιόφωνο ή παίζουν χαρτιά ή ο πατέρας διαβάζει την εφημερίδα του ενόσω η μητέρα ράβει – μ' άλλα λόγια, σκοτώνουν την ώρα τους	ΣΑΛΟΝΙ
21.45	Ο πατέρας και η μητέρα πλένουν τα δόντια τους στο	ΜΠΑΝΙΟ
22.00	Ο πατέρας και η μητέρα πάνε να πλαγιάσουν στην	ΚΡΕΒΑΤΟΚΑΜΑΡΑ

Θα παρατηρήσει κανείς σ' αυτό το μοντέλο [για το οποίο ας μου επιτραπεί να υπογραμμίσω ότι είναι όχι μόνο φανταστικό, αλλά και, ταυτόχρονα, προβληματικό, παραμέ-

νοντας ωστόσο πεπεισμένος περί της βασικής του ορθότητος (κανείς, φυσικά, δεν ζει ακριβώς έτσι, αλλά έτσι τουλάχιστον οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι μάς βλέπουν να ζούμε ή έτσι *θέλουν* να ζούμε), θα παρατηρήσει, λοιπόν, κανείς, από τη μια ότι το σαλόνι και η κρεβατοκάμαρα έχουν εδώ ελάχιστα μεγαλύτερη σημασία απ' ό,τι το καμαράκι για τις σκούπες (στο καμαράκι για τις σκούπες μπαίνει η ηλεκτρική σκούπα· στην κρεβατοκάμαρα, τα κατάκοπα σώματα· αμφότερα εξυπηρετούν τις ίδιες λειτουργίες: ανάκτηση δυνάμεων και συντήρηση), κι από την άλλη ότι το μοντέλο μου δε θ' άλλαζε δραματικά αν, αντί να έχουμε, όπως εδώ, χώρους να χωρίζονται από τοίχους που οροθετούν μια κρεβατοκάμαρα, ένα σαλόνι, μια τραπεζαρία, μια κουζίνα κ.λπ., προβλέπαμε (όπως γίνεται συχνά σήμερα) ένα χώρο δήθεν ενιαίο, που να μπορούμε να τον διαμορφώσουμε κατά βούλησιν (λίβινγκ-ρουμ, καθιστικό κ.λπ.): σ' αυτή την περίπτωση, δε θα 'χαμε κουζίνα, αλλά χώρο μαγειρέματος· όχι κρεβατοκάμαρα, αλλά χώρο ύπνου· όχι τραπεζαρία, αλλά χώρο φαγητού.

Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε ένα διαμέρισμα που η διάταξή του δε θα υπηρετούσε τις ανάγκες της καθημερινής δραστηριότητας, αλλά θα είχε σχεδιαστεί επί τη βάσει συναρτήσεων των δωματίων μεταξύ τους: έτσι, άλλωστε, ήταν διατεταγμένα τα λεγόμενα «δωμάτια υποδοχής» στα μέγαρα του 18ου αιώνα ή τα μεγάλα αστικά διαμερίσματα fin-de-siècle: πρώτα ένας μεγάλος προθάλαμος, κι ύστερα πολλά σαλόνια στη σειρά, που το καθένα τους διακρινόταν από το άλλο χάρη σε ανεπαίσθητες διαφορές ως προς τη χρήση – και λέω «ανεπαίσθητες», γιατί όλες αυτές οι μικρο-παραλλαγές περιστρέφονταν γύρω από την έννοια της υποδοχής: σαλόνι, σαλονάκι, γραφείο του κυρίου, μπουντουάρ της κυρίας, καπνιστήριο, βιβλιοθήκη, αίθουσα μπιλιάρδου κ.λπ.

Χρειάζεται, το δίχως άλλο, λίγο μεγαλύτερη φαντασία για να διανοηθεί κανείς ένα διαμέρισμα, η διάταξη του οποίου θα βασιζόταν σε αισθητηριακές λειτουργίες: εύκολα μπορεί κανείς να συλλάβει τι θα μπορούσαν να είναι ένα γευστήριο ή ένα ακουστήριο, αλλά δίκαια θα αναρωτιόταν σε τι θα μπορούσε να μοιάζει ένα ορατήριο, ένα οσφραντήριο ή ένα απτήριο...

Αν προεκτείνουμε ελάχιστα την παραπάνω σκέψη, οδηγούμαστε σε μια διάταξη που δε θα στηρίζεται πια σε ρυθμούς κιρκάδιους, αλλά επταδικούς:* κάτι τέτοιο θα μας έδινε διαμερίσματα των επτά δωματίων, αντιστοίχως αποκαλουμένων δευτερήριο, τριτήριο, τεταρτήριο, πεμπτήριο, παρασκευήριο, σαββατήριο και κυριακήριο. Τα δύο τελευταία, ας το τονίσουμε, ήδη αφθονούν, δεόντως εμπορευματοποιημένα ως «δευτερεύουσες κατοικίες» ή «εξοχικά». Γιατί, δηλαδή, είναι μεγαλύτερη χαζομάρα το να φανταστεί κανείς ένα δωμάτιο αποκλειστικά αφιερωμένο στη Δευτέρα, απ' το να χτίζει βίλες που *χρησιμεύουν* εξήντα μέρες το χρόνο; Το δευτερήριο, π.χ., θα μπορούσε να είναι ένα πλυσταριό (οι επαρχιώτες πρόγονοί μας έκαναν την μπουγάδα τους κάθε Δευτέρα), το δε τριτήριο, ένα σαλόνι (οι αστοί πρόγονοί μας δέχονταν επισκέψεις κάθε Τρίτη). Αυτό, φυσικά, διόλου δε θα σήμαινε παραχώρηση

* Περιβάλλον κατοικίας βασισμένο σε ρυθμό κιρκάνιο υπάρχει σε μερικούς happy few[16] που διαθέτουν αρκετά ενδιαιτήματα ώστε να μπορούν να συμβιβάζουν τις αξίες τους, την αγάπη τους για τα ταξίδια, κλιματολογικές συνθήκες και επιταγές πολιτιστικής φύσεως. Αυτούς θα τους συναντήσει κανείς, π.χ., τον Ιανουάριο στο Μεξικό, το Φεβρουάριο στην Ελβετία, το Μάρτιο στη Βενετία, τον Απρίλιο στο Μαρακές, το Μάιο στο Παρίσι, τον Ιούνιο στην Κύπρο, τον Ιούλιο στο Μπαϊρόιτ, τον Αύγουστο στη Δορδόνη, το Σεπτέμβριο στη Σκοτία, τον Οκτώβριο στη Ρώμη, το Νοέμβριο στην Κυανή Ακτή, το Δεκέμβριο στο Λονδίνο.

έναντι της λειτουργικότητας. Αν είναι να γίνει κάτι τέτοιο, ας φανταστούμε τουλάχιστον μια διάταξη θεματική, κάπως ανάλογη με αυτήν που ίσχυε στα μπορντέλα [στη Γαλλία, μετά το κλείσιμό τους και μέχρι τη δεκαετία τού '50, τα σπίτια αυτά νοικιάζονταν σε φοιτητές· αρκετοί φίλοι μου έζησαν σ' ένα παλιό «σπίτι» της οδού Αρκάντ: ένας έμενε στην «αίθουσα των βασανιστηρίων»· ένας άλλος, στο «αεροπλάνο» (κρεβάτι σε σχήμα ατράκτου, ψευτο-φινιστρίνια κ.λπ.)· ένας τρίτος, στην «καλύβα του κυνηγού αγρίων ζώων» (τοίχοι ταπετσαρισμένοι με ζωγραφιστούς κορμούς δέντρων κ.λπ.): το δευτερήριο, ας πούμε, θα μπορούσε να μοιάζει με καράβι: θα κοιμόμαστε σε μπράντες, θα σφουγγαρίζαμε το παρκέ, θα τρώγαμε ψάρι· το τριτήριο (γιατί όχι;) θα απέτιε φόρο τιμής σε μια από τις μεγάλες κατακτήσεις του ανθρώπου: π.χ., την ανακάλυψη του Πόλου (του Βορείου ή του Νοτίου, αδιάφορο) ή την αναρρίχηση στο Έβερεστ: το δωμάτιο δε θα θερμαινόταν, θα σκεπαζόμαστε με χοντρές γούνες, θα τρώγαμε κονσέρβες στο τέλος του μηνός, νωπό κρέας τις γιορτές)· το τεταρτήριο, φυσικά, θα 'ταν η μέρα των παιδιών: πάει καιρός τώρα που, στη Γαλλία, τα παιδιά δεν πάνε σχολείο τις Τετάρτες· το δωμάτιο αυτό, λοιπόν, θα μπορούσε να 'ναι σαν το Παλάτι της Κυρά-Ταρτίν:[17] οι τοίχοι θα ήταν από μελόψωμο· τα έπιπλα, από πλαστελίνη, κ.λπ. κ.λπ.

4

Για έναν άχρηστο χώρο

Έχω αποπειραθεί πολλές φορές να φανταστώ ένα διαμέρισμα στο οποίο θα υπήρχε ένα άχρηστο δωμάτιο – εντε-

λώς και σκοπίμως άχρηστο: όχι αποθήκη, ούτε οφίς, ούτε περισσευούμενο δωμάτιο, ούτε διάδρομος, ούτε σοφίτα, αλλά ένας χώρος χωρίς την παραμικρή λειτουργία, που δε θα χρησίμευε σε τίποτα, δε θα παρέπεμπε σε τίποτα.

Στάθηκε αδύνατον, παρά τις προσπάθειές μου, να εξαντλήσω αυτή τη σκέψη, αυτή την εικόνα. Μου φαίνεται πως και η ίδια η γλώσσα αποδείχθηκε ανίκανη να διατυπώσει αυτό το τίποτα, αυτό το κενό, θαρρείς και δεν μπορούμε να μιλήσουμε παρά μόνο για ό,τι είναι πλήρες, χρήσιμο και λειτουργικό.

Ένας χώρος χωρίς λειτουργία· όχι «χωρίς ακριβή λειτουργία», αλλά, ακριβώς, χωρίς λειτουργία· όχι πολυ-λειτουργικός (αυτό πια, οι πάντες ξέρουν να το κάνουν), αλλά α-λειτουργικός· και, φυσικά, όχι ένας χώρος αποκλειστικά προορισμένος στο να «ελευθερώνει» τους άλλους (αποθηκούλα, καμαράκι, ιματιοθήκη κ.λπ.), αλλά, το επαναλαμβάνω, ένας χώρος που να μη χρησιμεύει σε απολύτως τίποτα.

Καμιά φορά, καταφέρνω να μη σκέφτομαι τίποτα· ούτε καν, όπως ο Πιερό,[18] το θάνατο του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄: εντελώς ξαφνικά, συνειδητοποιώ ότι είμαι εδώ, ότι το μετρό έχει μόλις σταματήσει, ότι, έχοντας αφήσει το σταθμό Ντιγκομιέ πριν από ενενήντα δευτερόλεπτα, βρίσκομαι –ούτε λίγο ούτε πολύ– στο σταθμό Ντομενίλ. Αυτό, όμως, δε σημαίνει ότι κατάφερα να σκεφτώ το τίποτα. Πώς σκέφτεται κανείς το τίποτα; Πώς να σκεφτείς το τίποτα χωρίς να βάλεις αυτομάτως κάτι γύρω απ' αυτό το τίποτα και, επομένως, να το κάνεις τρύπα, μέσα στην οποία κάτι θα σπεύσει να πάρει θέση: μια ενέργεια, μια λειτουργία, μια μοίρα, ένα βλέμμα, μια ανάγκη, μια έλλειψη, ένα περίσσευμα...;

Προσπάθησα ν' ακολουθήσω ευπειθώς αυτή την ακατέρ-

γαστη ιδέα. Συνάντησα πολλούς χώρους δύσχρηστους και πολλούς χώρους αχρησιμοποίητους. Εγώ, όμως, δεν ήθελα ούτε το δύσχρηστο ούτε το αχρησιμοποίητο· ήθελα το άχρηστο. Πώς να εξοβελίσω λειτουργίες, ρυθμούς, συνήθειες; Πώς να εξοβελίσω την αναγκαιότητα; Με φαντάστηκα να κατοικώ σ' ένα διαμέρισμα τόσο αχανές, ώστε να μην μπορώ ποτέ να θυμηθώ πόσα δωμάτια είχε (παλιά, το ήξερα, αλλά τώρα το 'χα ξεχάσει κι ήξερα πως ήμουν ήδη πολύ γέρος για να ξαναρχίσω μια τόσο περίπλοκη απαρίθμηση): όλα τα δωμάτια, λέει, εκτός από ένα, εξυπηρετούσαν ένα σκοπό. Το παν ήταν να βρεις αυτό το ένα. Με λίγα λόγια, ήταν όσο δύσκολο και για τους αναγνώστες τής Βιβλιοθήκης του Borges[19] να βρουν το βιβλίο «κλειδί και επιτομή όλων των άλλων». Και πράγματι, υπάρχει κάτι ιλιγγιωδώς μπορχικό στο να θελήσεις να φανταστείς ένα δωμάτιο αποκλειστικά προορισμένο στην ακρόαση της Συμφωνίας αριθ. 48 σε ντο, της επονομαζομένης Μαρία Θηρεσία, του Joseph Haydn, ή ενός άλλου αφιερωμένου στο να συμβουλεύεσαι το βαρόμετρο ή να καθαρίζεις το μεγάλο δάχτυλο του δεξιού σου ποδιού.

Σκέφτηκα τον γέρο Πρίγκιπα Μπολκόνσκι,[20] ο οποίος, ανήσυχος για το γιο του, ψάχνει μάταια, όλη νύχτα, από κάμαρα σε κάμαρα, μ' ένα δαυλό στο χέρι, ακολουθούμενος από τον υπηρέτη του Τύχωνα, που κουβαλάει γούνινα σκεπάσματα, το κρεβάτι όπου, επιτέλους, θα βρει τον ύπνο. Σκέφτηκα ένα μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας όπου, σ' έναν μελλοντικό κόσμο, έχει εκλείψει, λέει, η ίδια η έννοια του κατοικείν. Σκέφτηκα ένα άλλο διήγημα του Borges («Ο αθάνατος»[21]), στο οποίο άνθρωποι που έχουν απολέσει κάθε ανάγκη να ζήσουν και να πεθάνουν, έχουν κτίσει ερειπωμένα παλάτια και σκάλες που δεν οδηγούν πουθενά. Σκέφτηκα χαρακτικά του Escher και πίνα-

κες του Magritte. Σκέφτηκα ένα γιγαντιαίο Κουτί του Skinner: μια κάμαρα ντυμένη ολόκληρη με μαύρο ύφασμα, και με έναν (έναν μόνο) διακόπτη στους τοίχους: πατώντας το διακόπτη, εμφανίζεται, για μια στιγμή μονάχα, κάτι σαν γκρίζος Σταυρός της Μάλτας σε λευκό φόντο. Σκέφτηκα τις Μεγάλες Πυραμίδες και τα εσωτερικά ναών του Saenredam. Σκέφτηκα κάτι γιαπωνέζικο. Σκέφτηκα ένα κείμενο του Heissenbüttel που το θυμόμουν αμυδρά και όπου ο αφηγητής ανακαλύπτει ένα δωμάτιο χωρίς πόρτες και παράθυρα. Σκέφτηκα κάτι σχετικό που είχα δει σ' ένα μου όνειρο, ανακαλύπτοντας στο ίδιο το διαμέρισμά μου ένα δωμάτιο που μου ήταν άγνωστο...

Δεν μπόρεσα ποτέ να καταλήξω σε κάτι που να με ικανοποιεί πραγματικά. Νομίζω, όμως, πως δεν έχασα τελείως τον καιρό μου προσπαθώντας να δρασκελίσω αυτό το απίθανο όριο: μέσα απ' αυτή την προσπάθεια, μου φαίνεται πως διαφαίνεται κάτι που θα μπορούσε να αποτελεί την ίδια την υπόσταση του κατοικησίμου...

5

Μετακομίζω

Αφήνω ένα διαμέρισμα. Αδειάζω τη γωνιά. Ξεκουμπίζομαι. Παίρνω δρόμο. Παίρνω πόδι. Παίρνω τα μπογαλάκια μου.

Καταγράφω τακτοποιώ ταξινομώ ξεσκαρτάρω
Διαγράφω πετώ διώχνω
Σπάω
Καίω

Κατεβάζω ξεκολλώ ξεκαρφώνω ξεβιδώνω ξεγαντζώνω ξεκρεμώ

Αποσυνδέω αποσπώ αποσυναρμολογώ κόβω τραβώ διπλώνω κόβω

Τυλίγω

Συσκευάζω αμπαλάρω δένω ζώνω σφίγγω εγκιβωτίζω στοιβάζω μαζεύω συσσωρεύω προστατεύω σκεπάζω καλύπτω κουκουλώνω

Επωμίζομαι φορτώνομαι σηκώνω

Σκουπίζω

Κλείνω

Φεύγω

Εγκαθίσταμαι

Καθαρίζω επαληθεύω δοκιμάζω αλλάζω διευθετώ υπογράφω περιμένω φαντάζομαι επινοώ επενδύω αποφασίζω λυγίζω διπλώνω κάμπτω μονώνω εφοδιάζω γυμνώνω σκίζω γυρίζω στριφογυρίζω κρούω βλαστημώ σκουραίνω πλάθω στηρίζω προστατεύω σκεπάζω χαραμίζω αποσπώ κόβω συνδέω κρύβω βάζω-σε-λειτουργία ενεργοποιώ εγκαθιστώ μαστορεύω κολλώ σπάω δένω σωρεύω συσσωρεύω σιδερώνω στιλβώνω στερεώνω βυθίζω σφηνώνω κρεμώ τακτοποιώ πριονίζω καρφώνω καρφιτσώνω σημαδεύω σημειώνω υπολογίζω σκαρφαλώνω μετρώ συγκρατώ βλέπω ζυγίζω ασταρώνω τρίβω βάφω λειαίνω ξύνω αναρριχώμαι σκοντάφτω δρασκελίζω χάνω ξαναβρίσκω ψαχουλεύω χασομερώ βουρτσίζω μασουλώ ξεστολίζω μασκάρω μασουλώ προσαρμόζω πηγαινοέρχομαι λουστράρω αφήνω-να-στεγνώσει θαυμάζω εκπλήσσομαι εκνευρίζομαι ανυπομονώ αναβάλλω εκτιμώ προσθέτω παρεμβάλλω σφραγίζω καρφώνω βιδώνω ράβω γονατίζω σκύβω απαυ-

δώ στοχεύω ευστοχώ πλένω μπουγαδιάζω αξιολογώ υπολογίζω χαμογελώ συγκρατώ αφαιρώ πολλαπλασιάζω αδημονώ μουντζουρώνω αγοράζω αποκτώ δέχομαι μεταφέρω αποσφραγίζω ξεπακετάρω πλαισιώνω κορνιζώνω λιθοκολλώ παρατηρώ θεωρώ ονειρεύομαι στερεώνω σκάβω σκουπίζω αράζω βαθαίνω υψώνω προμηθεύομαι κάθομαι στρώνομαι στηρίζομαι ξεπλένω ξεβουλώνω συμπληρώνω ταξινομώ σκουπίζω αναστενάζω σφυρίζω-ενώ-δουλεύω μουσκεύω παθιάζομαι ξεκρεμώ κρεμώ καρφώνω βρίζω επιμένω χαράζω τρίβω βουρτσίζω μπογιατίζω σκάβω συνδέω ανάβω δολώνω συγκολλώ διπλώνομαι ξεκαρφώνω ακονίζω σκοπεύω χρονοτριβώ ελαττώνω συγκρατώ ανακινώ-πριν-τη-χρήση τροχίζω εκστασιάζομαι φινίρω αμπαρώνω ξύνω ξεσκονίζω μανουβράρω κονιορτοποιώ ισορροπώ επαληθεύω μουσκεύω σφουγγαρίζω αδειάζω κοπανίζω σκιτσάρω εξηγώ σηκώνω-τους-ώμους σηκώνω-τα-μανίκια διαιρώ βαδίζω-πάνω-κάτω φτιάχνω τεντώνω ψειρίζω βάζω-ένα-πράγμα-πάνω-σε-άλλο φέρνω-ένα-πράγμα-κοντά-σε-άλλο ταιριάζω-ένα-πράγμα-με-ένα-άλλο λευκαίνω λακάρω βουλώνω απομονώνω κρίνω καρφιτσώνω τακτοποιώ ασβεστώνω κρεμώ ξαναρχίζω παρεμβάλλω απλώνω πλένω ψάχνω μπαίνω ξεφυσώ

βολεύομαι

κατοικώ

ζω

πόρτες

Προστατευόμαστε, οχυρωνόμαστε. Οι πόρτες αναχαιτίζουν και χωρίζουν.

Η πόρτα διαιρεί το χώρο, τον διχοτομεί, αποτρέπει την ώσμωση, επιβάλλει το διαχωρισμό: από τη μια υπάρχει το εγώ και το «σπίτι μου», το ιδιωτικό, το οικιακό (ο χώρος που είναι υπερπλήρης με δικά μου πράγματα: το κρεβάτι μου, τη μοκέτα μου, το τραπέζι μου, τη γραφομηχανή μου, τα βιβλία μου, τα σκόρπια τεύχη του περιοδικού «La Nouvelle Revue Française»...)· από την άλλη, οι άλλοι, ο κόσμος, το δημόσιο, το πολιτικό. Δεν μπορείς απλώς ν' αφεθείς να γλιστρήσεις από το ένα στο άλλο, δεν περνάς από το ένα στο άλλο – ούτε προς τη μια ούτε προς την άλλη κατεύθυνση: πρέπει να ξέρεις το σύνθημα, πρέπει να διασχίσεις το κατώφλι, πρέπει να δείξεις τα χαρτιά σου, πρέπει να επικοινωνήσεις όπως ο φυλακισμένος με τον έξω κόσμο.

Στην ταινία *Απαγορευμένος πλανήτης*,[22] από το τριγωνικό σχήμα και τις θηριώδεις διαστάσεις που έχουν οι πόρτες, συνάγει κανείς κάποια απ' τα μορφολογικά χαρακτηριστικά αυτών που τις έχτισαν· η ιδέα είναι τόσο εντυπωσιακή όσο και αυθαίρετη (γιατί τριγωνικές;), αλλά, αν δεν υπήρχαν διόλου πόρτες, μπορεί και να καταλήγαμε σε συμπεράσματα πολύ πιο εντυπωσιακά.

Πώς να γίνω πιο σαφής; Δεν πρόκειται για το ανοίγω ή δεν ανοίγω την πόρτα μου, δεν πρόκειται για το «αφήνω το κλειδί μου πάνω στην πόρτα»· το πρόβλημα δεν είναι αν πρέπει να υπάρχουν κλειδιά ή όχι: αν δεν υπήρχαν πόρτες, δε θα υπήρχαν κλειδιά.

Είναι (προφανώς) δύσκολο να φανταστεί κανείς σπίτι χωρίς πόρτα. Εγώ, όμως, είδα ένα, πριν κάμποσα χρόνια, στο Λάνσινγκ της Πολιτείας Μίσιγκαν των ΗΠΑ. Είχε κτιστεί από τον Frank Lloyd Wright: έμπαινες ακολουθώντας ένα ελαφρώς ελικοειδές μονοπάτι, στα αριστερά του οποίου υψωνόταν –πολύ αργά (για να μην πω: με άκρα νωχέλεια)– μια ελαφρότατη κλίση, η οποία, ενώ στην αρχή ήταν πλάγια, σιγά σιγά έτεινε προς την κάθετο. Όσο προχωρούσες, σχεδόν τυχαία, χωρίς να το σκεφτείς, χωρίς να σου 'χει δοθεί ούτε στιγμή το δικαίωμα να πεις ότι αντιλήφθηκες το παραμικρό που θα μπορούσε να θεωρηθεί μετάβαση, τομή, πέρασμα, ρήξη συνέχειας, το μονοπάτι γινόταν πετρώδες (θέλω να πω, στην αρχή υπήρχε μόνο γρασίδι, κι ύστερα, σιγά σιγά, άρχισαν να εμφανίζονται πέτρες ανάμεσα στο γρασίδι, κι ύστερα όλο και πιο πολλές πέτρες, και το όλο πράγμα έπαιρνε να θυμίζει μια πλακόστρωτη χορταριασμένη αλέα), ενόσω, στ' αριστερά, η κλίση του εδάφους είχε αρχίσει πια να μοιάζει –έστω, πολύ αμυδρά– σε τοιχίο και, μετά, σε «τρελή» λιθοδομή. Ύστερα εμφανιζόταν κάτι σαν καφασωτή στέγη, απολύτως συσσωματωμένη με τη βλάστηση που την έπνιγε. Ήδη, όμως, ήταν πολύ αργά για να διακρίνεις αν ήσουν έξω ή μέσα: στην άκρη του μονοπατιού, οι πλάκες συναρμόζονταν, και τότε βρισκόσουν μέσα σ' αυτό που συνήθως ονομάζουμε χολ και που οδηγούσε απευθείας σ' ένα μάλλον τεράστιο δωμάτιο, μια από τις προεκτάσεις του οποίου κατέληγε σε μια βεράντα με μια μεγάλη πισίνα. Το υπόλοιπο σπίτι ήταν εξίσου εντυπωσιακό, όχι μόνο για τις ανέσεις του ή ακόμα και για την πολυτέλειά του, αλλά και γιατί είχες συνεχώς την εντύπωση ότι είχε γλιστρήσει στη λοφοπλαγιά του σαν γάτος που κουλουριάζεται στη μαξιλάρα του.

Το επιμύθιο αυτής της ιστορίας δεν είναι μόνο ηθικής τάξεως, αλλά και προβλέψιμο: καμιά δεκαριά σπίτια, λί-

γο-πολύ σαν κι αυτό που μόλις περιέγραψα, «φύτρωσαν» στα περίχωρα μιας ιδιωτικής λέσχης γκολφ. Το γήπεδο του γκολφ ήταν περιφραγμένο, ενώ κάμποσοι φρουροί που άνετα τους φανταζόσουν οπλισμένους με κοντόκαννες καραμπίνες (κι αν έχω δει αμερικάνικες ταινίες στα νιάτα μου...) επιτηρούσαν τη μοναδική πύλη εισόδου.

σκάλες

Δε δίνουμε μεγάλη σημασία στις σκάλες.

Τίποτα δεν ήταν πιο ωραίο στις παλιές πολυκατοικίες από τις σκάλες. Τίποτα δεν είναι πιο άσχημο, πιο ψυχρό, πιο αφιλόξενο, πιο φτηνιάρικο, στις σημερινές πολυκατοικίες.

Θα 'πρεπε να μάθουμε να ζούμε περισσότερο στις σκάλες. Πώς, όμως;

τοίχοι

Δίδεται ένας τοίχος· τι συμβαίνει πίσω του;
Jean Tardieu

Κρεμώ έναν πίνακα στον τοίχο. Ύστερα ξεχνώ ότι υπάρχει τοίχος. Δεν ξέρω πια τι υπάρχει πίσω απ' αυτόν τον τοίχο, δεν ξέρω πια ότι υπάρχει τοίχος, δεν ξέρω πια ότι αυτός ο τοίχος είναι τοίχος, δεν ξέρω πια τι είναι τοίχος. Δεν ξέρω πια ότι στο διαμέρισμά μου υπάρχουν τοίχοι κι ότι, αν δεν υπήρχαν τοίχοι, δε θα υπήρχε διαμέρισμα. Ο τοίχος δεν είναι πια αυτό που οροθετεί και ορίζει το χώρο στον οποίο ζω, αυτό που τον χωρίζει από τους χώρους στους οποίους ζουν οι άλλοι, αλλά αυτό πάνω στο οποίο στηρίζεται ο πίνακας. Εγώ, όμως, ξεχνώ και τον πίνακα, δεν τον βλέπω πια, δεν ξέρω πια πώς να τον βλέπω. Έβαλα τον πίνακα στον τοίχο για να ξεχάσω ότι υπάρχει τοίχος, αλλά, ξεχνώντας τον τοίχο, ξεχνώ και τον πίνακα. Υπάρχουν πίνακες επειδή υπάρχουν τοίχοι. Πρέπει να μπορούμε να ξεχνάμε ότι υπάρχουν τοίχοι, και δεν έχει βρεθεί τίποτα καλύτερο από τους πίνακες. Οι πίνακες σβήνουν τους τοίχους. Όμως οι τοίχοι σκοτώνουν τους πίνακες. Συμπέρασμα: πρέπει ν' αλλάζουμε συνεχώς είτε τοίχο είτε πίνακα, να προσθέτουμε συνεχώς πίνακες στους τοίχους, ή να πηγαίνουμε συνεχώς τον ίδιο πίνακα από τοίχο σε τοίχο.

Θα μπορούσαμε να γράφουμε στους τοίχους μας (όπως γίνεται στις προσόψεις των σπιτιών, στα πανό των οικοδομών, στα κελιά των φυλακών), αλλά το κάνουμε πολύ σπάνια.

η πολυκατοικία

1

Σχέδιο μυθιστορήματος

Φαντάζομαι μια παρισινή πολυκατοικία που της έχει αφαιρεθεί η πρόσοψη (κάτι σαν τη στέγη που σηκώνεται στον *Κουτσό διάβολο*,[23] ή στη σκηνή της αναπαράστασης του παιχνιδιού γκο στο *Γκέντσι μονογκατάρι εμάκι*[24]), έτσι ώστε όλα τα δωμάτια που είναι στην πρόσοψη, απ' το ισόγειο ώς τις σοφίτες, ν' αποκαλύπτονται αμέσως και συγχρόνως.

Το μυθιστόρημα (ο τίτλος του είναι *Ζωή οδηγίες χρήσεως*) αρκείται (αν μου επιτρέπεται να χρησιμοποιήσω αυτό το ρήμα για ένα έργο που αναμένεται, στην τελική μορφή του, να είναι γύρω στις τετρακόσιες σελίδες[25]) στο να περιγράψει τα δωμάτια που θα έχουν αποκαλυφθεί έτσι, καθώς και το τι συμβαίνει μέσα στα δωμάτια εκείνη τη στιγμή – κι όλα αυτά, επί τη βάσει συγκεκριμένων μεθόδων και διαδικασιών τις οποίες παρέλκει να αναπτύξω εδώ,

αλλά των οποίων και μόνο η αναφορά μού φαίνεται δελεαστική: πολυγραφία του ίππου (προσαρμοσμένη, εν προκειμένω, σε μια σκακιέρα 10 x 10), ψευδο-κενίνη δεκάτης τάξεως, ορθογώνιο λατινικό δι-τετράγωνο δεκάτης τάξεως (αυτό του οποίου ο Euler είκασε τη μη ύπαρξη, αλλά έμελλε να αποδειχθεί, το 1960, από τους Bose, Parker και Shrikhande) κ.ά.[26]

Οι πηγές αυτού του σχεδίου είναι πολλές. Μια απ' αυτές είναι ένα σκίτσο του Saul Steinberg, δημοσιευμένο στο *The Art of Living* (Λονδίνο, Hamish Hamilton, 1952): παριστάνει μια πανσιόν (ξέρουμε ότι είναι πανσιόν απ' το γεγονός ότι δίπλα στην κεντρική είσοδο υπάρχει μια πινακίδα που γράφει No Vacancy) απ' την οποία έχει αφαιρεθεί ένα μέρος της πρόσοψης, επιτρέποντάς μας να δούμε το εσωτερικό περίπου είκοσι τριών δωματίων (λέω «περίπου», γιατί υπάρχουν και κάποια πίσω δωμάτια που μισοφαίνονται): και μόνο η καταγραφή (που δύσκολα θα μπορούσε να είναι εξαντλητική) των παριστώμενων επίπλων και δραστηριοτήτων έχει κάτι το αυτόχρημα ιλιγγιώδες:

3 μπάνια: αυτό του τρίτου ορόφου είναι άδειο· σ' αυτό του δευτέρου, μια γυναίκα λούζεται· σ' αυτό του ισογείου, ένας άντρας κάνει ντους.

3 τζάκια, πολύ διαφορετικών μεγεθών, αλλά στον ίδιο άξονα. Κανένα δεν λειτουργεί (ή, αν θέλετε, κανένα δεν είναι αναμμένο): αυτά του πρώτου και του δευτέρου έχουν πυροστάτες· αυτό του πρώτου είναι κομμένο στα δυο από ένα χώρισμα που επίσης διχοτομεί τα γύψινα και τις ροζέτες του ταβανιού).

6 πολύφωτα και 1 «μομπάιλ»,[27] τύπου Calder

5 τηλέφωνα

1 όρθιο πιάνο και το ταμπουρέ του

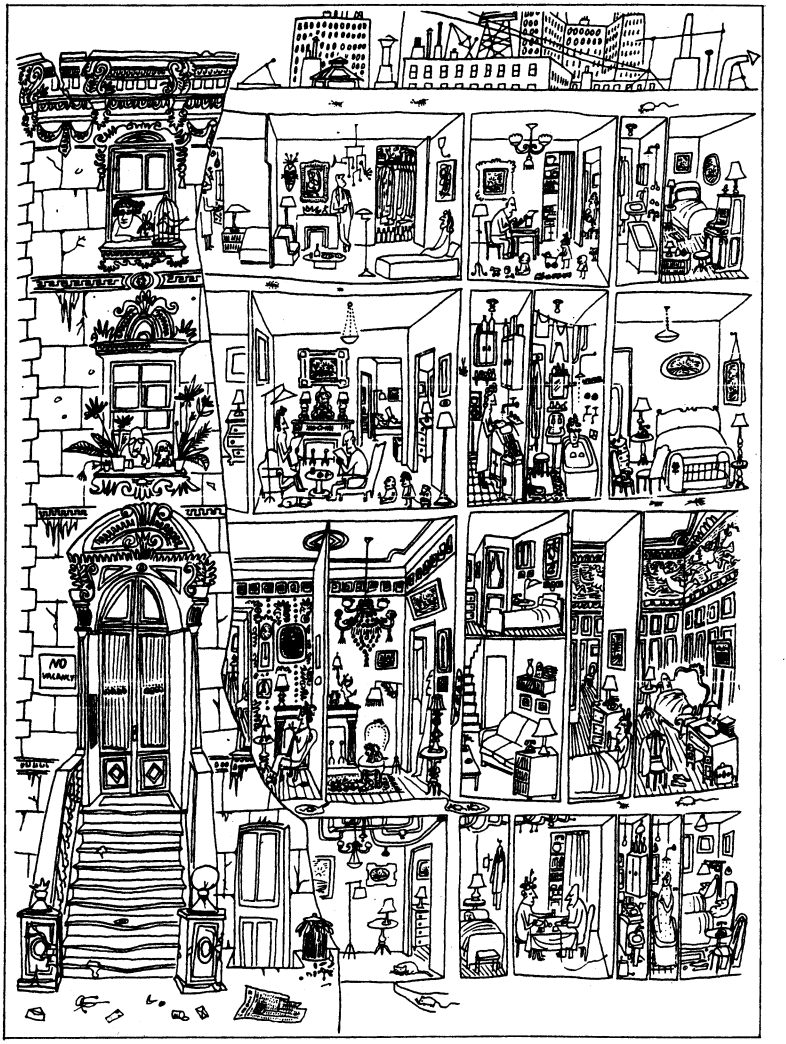

Saul Steinberg, "The Art of Living" (1949)

10 ενήλικες, γένους αρσενικού, από τους οποίους
- 1 πίνει κάτι
- 1 γράφει στη γραφομηχανή
- 2 διαβάζουν εφημερίδα (ο ένας, καθισμένος σε μια πολυθρόνα· ο άλλος, ξαπλωμένος σ' έναν καναπέ)
- 3 κοιμούνται
- 1 κάνει ντους
- 1 τρώει ένα τοστ
- 1 δρασκελίζει το κατώφλι ενός δωματίου όπου βρίσκεται ένας σκύλος

10 ενήλικες, γένους θηλυκού, από τις οποίες
- 1 δεν κάνει τίποτα
- 1 είναι καθισμένη
- 1 κρατάει ένα μωρό στην αγκαλιά της
- 2 διαβάζουν (η μία, καθισμένη, εφημερίδα· η άλλη, ξαπλωμένη, ένα μυθιστόρημα)
- 1 πλένει τα πιάτα
- 1 κάνει μπάνιο
- 1 πλέκει
- 1 τρώει ένα τοστ
- 1 κοιμάται

6 μικρά παιδιά, από τα οποία 2 είναι καταφανώς κοριτσάκια και 2 είναι καταφανώς αγοράκια

2 σκυλιά

2 γατιά

1 αρκουδάκι με ροδίτσες

1 αλογάκι με ροδίτσες

1 τρενάκι

1 κούκλα μέσα σ' ένα αμαξάκι

6 ποντίκια

ουκ ολίγοι τερμίτες (δεν είναι σίγουρο ότι πρόκειται για τερμίτες· εν πάση περιπτώσει, μιλάμε για κάτι ζωύ-

φια που ζουν στα πατώματα και τους τοίχους)
τουλάχιστον 38 κάδρα με πίνακες ή γκραβούρες
1 αφρικανική μάσκα
29 φωτιστικά (εκτός απ' τα πολύφωτα)
10 κρεβάτια
1 κούνια
3 καναπέδες, ένας από τους οποίους μπορεί και να γίνει άβολο κρεβάτι
4 κουζίνες ή, μάλλον, κουζινούλες
7 δωμάτια με παρκέ
1 χαλί
2 χαλάκια κρεβατοκάμαρας
9 δωμάτια που πρέπει να 'ναι στρωμένα με μοκέτα
3 δωμάτια με πλακάκια
1 εσωτερική σκάλα
8 μονοπόδαρα τραπεζάκια
5 χαμηλά τραπεζάκια
5 μικρές βιβλιοθήκες
1 εταζέρα γεμάτη βιβλία
2 ρολόγια τοίχου
5 κομό
2 τραπέζια
1 γραφείο με συρτάρια, ένα μελανοδοχείο κι ένα σουμέν στυπόχαρτο
2 ζευγάρια παπούτσια
1 σκαμνί του μπάνιου
11 καρέκλες
2 πολυθρόνες
1 δερμάτινος χαρτοφύλακας
1 μπουρνούζι
1 απλώστρα
1 ξυπνητήρι
1 ζυγαριά

1 σκουπιδοτενεκές με πεντάλ
1 καπέλο κρεμασμένο σε «καλόγερο»
1 κοστούμι κρεμασμένο σε κρεμάστρα
1 σακάκι περασμένο στη ράχη μιας καρέκλας
απλωμένη μπουγάδα
3 ντουλαπάκια φαρμακείου
κάμποσες φιάλες και φιαλίδια
διάφορα αντικείμενα που δε φαίνονται πολύ καλά (π.χ. σταχτοδοχεία, γυαλιά, ποτήρια, μπολ με ξηρούς καρπούς κ.ά.)

Κι όλα αυτά, μόνο στην «αποπροσοψοποιημένη» πλευρά της πολυκατοικίας. Το υπόλοιπο σκίτσο επιτρέπει, πάντως, να διακρίνει κανείς ένα τμήμα πεζοδρομίου γεμάτο σκουπίδια (παλιά εφημερίδα, κονσερβοκούτι, τρεις φάκελοι), έναν ξέχειλο κάδο απορριμμάτων, ένα πρόστεγο που κάποτε ήταν μεγαλόπρεπο μα τώρα έχει παλιώσει, και πέντε όντα στα παράθυρα: στον δεύτερο όροφο, ανάμεσα σε λουλουδιστές γλάστρες, ένας γέρος που καπνίζει το τσιμπούκι του, και ο σκύλος του· στον τρίτο, ένα πουλί στο κλουβί του, μια γυναίκα κι ένα κοριτσάκι.

Μ' αρέσει να φαντάζομαι πως είναι καλοκαίρι. Θα πρέπει να 'ναι γύρω στις οκτώ το βράδυ (μου κάνει εντύπωση που τα παιδιά δεν έχουν πάει ακόμα για ύπνο). Η τηλεόραση δεν έχει ακόμα εφευρεθεί, αλλά δεν φαίνεται και κανένα ραδιόφωνο. Ιδιοκτήτρια της πανσιόν πρέπει να 'ναι, το δίχως άλλο, η κυρία που πλέκει (δεν είναι στον πρώτο όροφο, όπως είχα νομίσει στην αρχή, αλλά, αν δούμε πού είναι το πρόστεγο, μάλλον στο ισόγειο· ενώ, στην πραγματικότητα, αυτό που αποκάλεσα ισόγειο, είναι υπόγειο: το σπίτι είναι διώροφο): τα πράγματα της ήρθαν λίγο ανάποδα, κι αναγκάστηκε όχι μόνο να μετατρέψει το σπίτι της σε πανσιόν,

αλλά να κόψει στα δυο και τα πιο ωραία της δωμάτια.
Μια ενδελεχέστερη εξέταση του σκίτσου μάς προμηθεύει τις λεπτομέρειες ενός ογκώδους μυθιστορήματος: είναι προφανές, π.χ., ότι βρισκόμαστε σε μια εποχή όπου είναι της μόδας τα κατσαρά μαλλιά (τρεις γυναίκες φορούν μπιγκουτί)· ο κύριος που κοιμάται στον άβολο καναπέ του, είναι σίγουρα καθηγητής: σ' αυτόν ανήκει ο δερμάτινος χαρτοφύλακας, ενώ πάνω στο γραφείο του υπάρχει μια στοίβα που πρέπει να 'ναι κόλλες διαγωνισμών· η κυρία που δεν κάνει τίποτα, είναι μητέρα της καθισμένης κοπέλας, κι απ' ό,τι φαίνεται, ο κύριος που ακουμπά στο τζάκι, μ' ένα ποτήρι στο χέρι, και κοιτάζει –μάλλον αμήχανος– το «μομπάιλ» τύπου Calder, είναι ο μέλλων γαμπρός της· όσο για το γείτονά της, που έχει τέσσερα παιδιά κι ένα γάτο, δείχνει βυθισμένος στη γραφομηχανή του σαν κάποιον που ο εκδότης του περιμένει το χειρόγραφό του εδώ και τρεις βδομάδες...

2

Πράγματα που πρέπει, κάπου κάπου, να κάνουμε συστηματικά

Στην πολυκατοικία στην οποία μένουμε:

> να επισκεφθούμε τους διπλανούς μας· να προσέξουμε τι υπάρχει, φέρ' ειπείν, στη μεσοτοιχία μας· να επαληθευτούμε (ή να διαψευστούμε) ως προς την ομοτυπία των διαμερισμάτων· να κλέψουμε καμιά ιδέα·
> να παρατηρήσουμε πόσο ανοίκεια μπορεί να μας φανούν μερικά πράγματα, αν, π.χ., πάρουμε το Κλιμακοστάσιο Α αντί για το Κλιμακοστάσιο Β,

ή ανέβουμε ώς τον πέμπτο όροφο, ενώ μένουμε στον δεύτερο·
να προσπαθήσουμε να φανταστούμε πώς θα μπορούσε να οργανωθεί ένα κοινόβιο μέσα σ' αυτή την ίδια την πολυκατοικία. (Σ' ένα παλιό σπίτι, στο 18ο Διαμέρισμα του Παρισιού, υπήρχε μια τουαλέτα κοινή για τέσσερις νοικάρηδες. Ο ιδιοκτήτης δεν ήθελε να πληρώσει για να μπει φως στην τουαλέτα, και κανείς από τους τέσσερις νοικάρηδες δεν ήθελε ούτε να πληρώσει αυτός για όλους τους άλλους, ούτε να αποδεχθεί την ιδέα ενός κοινού μετρητή και ενός κοινού λογαριασμού, διαιρετέου διά του τέσσερα. Η τουαλέτα, λοιπόν, φωτιζόταν με τέσσερις ξεχωριστούς λαμπτήρες, καθέναν από τους οποίους τον άναβε και τον έσβηνε κάθε νοικάρης χωριστά: ένας και μόνο λαμπτήρας, που θα 'καιγε νυχθημερόν επί δέκα χρόνια, θα κόστιζε προφανώς λιγότερα απ' όσα η εγκατάσταση του ενός μόνον από αυτά τα τέσσερα ιδιωτικά κυκλώματα...)

Στις πολυκατοικίες, εν γένει:

να τις κοιτάζουμε·
να σηκώνουμε το κεφάλι·
να αναζητούμε το όνομα του αρχιτέκτονα, το όνομα του εργολάβου, τη χρονολογία κατασκευής της·
ν' αναρωτιόμαστε τι μπορεί να σημαίνει αυτό το «Φωταέριο σε όλους τους ορόφους»·
να προσπαθούμε, στην περίπτωση που η πολυκατοικία είναι καινούργια, να θυμηθούμε τι ήταν εκεί παλιά·
κ.λπ.

ο δρόμος

1

Οι πολυκατοικίες στέκονται η μία δίπλα στην άλλη. Είναι ευθυγραμμισμένες. Έτσι πρέπει: να είναι ευθυγραμμισμένες· αν δεν είναι, παρουσιάζουν σοβαρότατη ατέλεια, και τότε λέμε ότι «υπόκεινται σε ευθυγράμμιση», κάτι που σημαίνει ότι έχουμε κάθε λόγο να τις κατεδαφίσουμε και να τις ξαναχτίσουμε, έτσι ώστε να ευθυγραμμίζονται με τις άλλες.

Η παράλληλη παράταξη δύο σειρών ευθυγραμμισμένων πολυκατοικιών καθορίζει αυτό που αποκαλούμε δρόμο: δρόμος είναι ένας χώρος πλαισιωμένος (συνήθως, κατά μήκος) από σπίτια· δρόμος είναι αυτό που χωρίζει το ένα σπίτι από το άλλο, αλλά κι αυτό που μας επιτρέπει να πηγαίνουμε από το ένα σπίτι στο άλλο, είτε στην ίδια πλευρά, είτε στην απέναντι. Επιπλέον, δρόμος είναι κι αυτό που μας επιτρέπει να εντοπίσουμε ένα σπίτι. Υπάρχουν διάφορα συστήματα εντοπισμού· το πιο διαδεδομένο, στην εποχή μας και στα μέρη μας, συνίσταται στο να

δίνεις όνομα στο δρόμο και αριθμούς στα σπίτια: η ονοματοδοσία των δρόμων είναι κάτι εξαιρετικά σύνθετο (συχνά, μάλιστα, ακανθώδες), περί του οποίου θα μπορούσαν να γραφτούν τόμοι ολόκληροι· όσο για την αρίθμηση, δεν είναι και τόσο απλή: κατ' αρχάς, αποφασίστηκε να μπαίνουν οι ζυγοί αριθμοί απ' τη μια πλευρά κι οι μονοί απ' την άλλη (αλλά, όπως αναρωτιέται –και με το δίκιο του– ένας χαρακτήρας του Raymond Queneau στην *Πτήση του Ικάρου*,[28] «το 13 bis είναι μονός ή ζυγός αριθμός;»[29])· δεύτερον, σε σχέση με την κατεύθυνση του δρόμου, οι ζυγοί αριθμοί να μπαίνουν δεξιά (και οι μονοί, αριστερά)· και τρίτον, η εν λόγω κατεύθυνση του δρόμου να καθορίζεται κατά κανόνα (γνωρίζουμε, εντούτοις, ουκ ολίγες εξαιρέσεις) από τη θέση του εν λόγω δρόμου ως προς έναν δεδομένο άξονα· εν προκειμένω, τον Σηκουάνα: η αρίθμηση των δρόμων που είναι παράλληλοι προς τον Σηκουάνα, πηγαίνει αντίθετα προς το ρεύμα του· οι αριθμοί των καθέτων ξεκινούν απ' τον Σηκουάνα και απομακρύνονται. (Οι ρυθμίσεις αυτές αφορούν, φυσικά, στο Παρίσι· φαντάζομαι ότι ανάλογες λύσεις θα επινοήθηκαν και για άλλες πόλεις.)

Αντίθετα με τις πολυκατοικίες που (συνήθως) ανήκουν σε κάποιον, οι δρόμοι (κατ' αρχήν) δεν ανήκουν σε κανέναν. Χωρίζονται (μάλλον ακριβοδίκαια) σε μια ζώνη αποκλειστική για τα αυτοκίνητα («οδόστρωμα») και δύο ζώνες, εμφανώς στενότερες, για τους πεζούς («πεζοδρόμια»). Ορισμένοι δρόμοι (οδόστρωμα + πεζοδρόμια) προορίζονται για αποκλειστική χρήση από τους πεζούς – είτε μονίμως («πεζόδρομοι») είτε προσκαίρως, σε έκτακτες περιστάσεις. Οι ζώνες όπου το οδόστρωμα εφάπτεται του πεζοδρομίου, επιτρέπουν στους οδηγούς που δεν θέλουν πια να κυκλοφορούν, να σταθμεύσουν. Επειδή, όμως, ο αριθ-

μός των οδηγών που δεν θέλουν πια να κυκλοφορούν, είναι πολύ μεγαλύτερος των διαθέσιμων θέσεων, οι δυνατότητες στάθμευσης περιορίστηκαν, είτε εντός κάποιων περιμέτρων που ονομάστηκαν «ζώνες στάθμευσης» (με αντίστοιχο περιορισμό του χρόνου στάθμευσης), είτε, γενικότερα, με την εγκατάσταση ενός συστήματος στάθμευσης επί πληρωμή.

Δεν είναι σύνηθες να υπάρχουν δέντρα στους δρόμους. Κι όταν υπάρχουν, το κάτω μέρος του κορμού τους προστατεύεται από ένα κιγκλίδωμα. Αντίθετα, οι περισσότεροι δρόμοι είναι εφοδιασμένοι με ειδικές ευθετήσεις που καλύπτουν διάφορες ανάγκες: έτσι, π.χ., υπάρχουν φανοστάτες που ανάβουν αυτομάτως μόλις ελαττωθεί σημαντικά το φως της ημέρας· υπάρχουν στάσεις όπου ο κόσμος μπορεί να περιμένει το λεωφορείο ή ταξί· τηλεφωνικοί θάλαμοι και παγκάκια· κουτιά μέσα στα οποία οι πολίτες μπορούν να ρίχνουν επιστολές τις οποίες έρχεται να περισυλλέξει η υπηρεσία των ταχυδρομείων σε καθορισμένες ώρες· ωρολογιακοί μηχανισμοί, προγραμματισμένοι να δέχονται το χρηματικό ποσό που απαιτείται για μια στάθμευση περιορισμένου χρόνου· καλάθια για παλιόχαρτα και άλλα σκουπίδια, στα οποία πολλοί διαβάτες, περνώντας, ρίχνουν μια φευγαλέα, κρυφή ματιά· φωτεινοί σηματοδότες. Υπάρχουν επίσης διάφορες άλλες πινακίδες, όπως, π.χ., αυτές που δείχνουν σε ποια πλευρά του δρόμου μπορούμε να σταθμεύσουμε ανάλογα με το αν βρισκόμαστε στο πρώτο ή στο δεύτερο ήμισυ του μήνα (το αποκαλούμενο «σύστημα εναλλασσόμενης μονόπλευρης στάθμευσης»), ή ότι πρέπει να τηρηθεί ησυχία, δεδομένης της εγγύτητας κάποιου νοσοκομείου, ή, τέλος και κυρίως, ότι ο δρόμος είναι μονόδρομος: έχει αυξηθεί τόσο πολύ ο αριθμός των αυτοκινήτων, ώστε θα ήταν σχεδόν αδύνατον να κυκλοφορήσει κανείς αν

δεν είχε επικρατήσει η συνήθεια, εδώ και αρκετά χρόνια, στις περισσότερες πυκνοκατοικημένες πόλεις, να επιβάλλεται στους οδηγούς να κυκλοφορούν μόνο προς μία κατεύθυνση, κάτι που, όπως είναι φυσικό, τους υποχρεώνει πολλές φορές να κάνουν ολόκληρους γύρους.

Σε ορισμένες διασταυρώσεις που θεωρούνται ιδιαιτέρως επικίνδυνες, η (συνήθως απερίσπαστη) επικοινωνία πεζοδρομίων και οδοστρώματος εμποδίζεται από μεταλλικούς πασσάλους που συνδέονται μεταξύ τους με αλυσίδες· παρόμοιοι πάσσαλοι, εμπεπηγμένοι στα πεζοδρόμια, χρησιμεύουν πολλές φορές προκειμένου να εμποδίσουν τα αυτοκίνητα απ' το να σταθμεύσουν πάνω στα πεζοδρόμια, κάτι που, αν δεν τους εμπόδιζαν, θα το έκαναν με πολλή ευχαρίστηση. Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις (στρατιωτικές παρελάσεις, υποδοχή αρχηγών κρατών κ.λπ.), μεγάλα τμήματα του οδοστρώματος μπορούν να αποκλειστούν για τους οδηγούς, μέσα από ελαφρά μεταλλικά εμπόδια που εφαρμόζουν το ένα μέσα στο άλλο.

Σε ορισμένα σημεία, το πεζοδρόμιο υποχωρεί, σχηματίζοντας ένα κοίλωμα, το αποκαλούμενο «πλοίο», εξαιτίας του σχήματός του, που δείχνει ότι υπάρχουν σταθμευμένα αυτοκίνητα μέσα στην πολυκατοικία κι ότι καλό είναι να τους αφήνουμε τη δυνατότητα να βγουν· σε άλλα σημεία, πλακάκια από φαγιάντσα, ένθετα στο κράσπεδο του πεζοδρομίου, δείχνουν ότι σ' εκείνο το τμήμα της ζώνης δικαιούνται να σταθμεύσουν μόνο ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα.

Το σημείο τομής του οδοστρώματος με το πεζοδρόμιο λέγεται «ρείθρο»: είναι μια ζώνη ελαφρώς επικλινής, χάρη στην οποία τα νερά της βροχής μπορούν να κυλήσουν στον υπόνομο που είναι κάτω από το δρόμο, αντί να πλημμυρίσουν το οδόστρωμα, κάτι που θα έφερνε σοβαρά προσκόμματα στην κυκλοφορία των αυτοκινήτων. Για πολ-

λούς αιώνες, υπήρχε μόνο ένα ρείθρο, στο κέντρο του οδοστρώματος, αλλά θεωρείται ότι το σημερινό σύστημα είναι πιο πρακτικό. Αν επικρατεί ανομβρία, η συντήρηση των οδοστρωμάτων και των πεζοδρομίων εξασφαλίζεται χάρη σε κρουνούς που είναι εγκατεστημένοι σχεδόν σε κάθε γωνία και ανοίγουν με κάτι μεγάλα κλειδιά, σχήματος Τ, με τα οποία είναι εφοδιασμένοι οι δημοτικοί υπάλληλοι οι επιφορτισμένοι με την καθαριότητα των δρόμων.

Κατ' αρχήν, δεν υπάρχει κανένα κώλυμα ως προς το να περάσεις από τη μια πλευρά του δρόμου στην άλλη, αρκεί να χρησιμοποιείς τις διαβάσεις για τους πεζούς, από τις οποίες τα αυτοκίνητα οχήματα πρέπει να διέρχονται με εξαιρετική προσοχή. Αυτές οι διαβάσεις σηματοδοτούνται είτε από δύο σειρές μεταλλικά καρφιά (διαμέτρου γύρω στα δώδεκα εκατοστά), παράλληλες και κάθετες προς τον άξονα του δρόμου, είτε από φαρδιές, άσπρες λωρίδες, βαμμένες πλαγίως καθ' όλο το πλάτος του δρόμου. Κανένα από τα δύο αυτά συστήματα διαβάσεων δε φαίνεται να έχει την αποτελεσματικότητα που είχε κάποτε, και χρειάζεται συχνά να ενισχυθεί μ' ένα σύστημα φωτεινής σηματοδότησης με τρία χρώματα (κόκκινο, πορτοκαλί, πράσινο), η οποία, εξαπλούμενη, κατέληξε να προκαλεί εξόχως σύνθετα προβλήματα συγχρονισμού, που κάποιοι από τους πιο ισχυρούς ηλεκτρονικούς υπολογιστές του κόσμου και κάποια από τα πιο λαμπερά μαθηματικά μυαλά τής εποχής μας πασχίζουν αδιαλείπτως να τα λύσουν.

Σε διάφορα σημεία της πόλης, τηλεχειριζόμενες κάμερες κατοπτεύουν την κίνηση: υπάρχει μία στη στέγη τού Κοινοβουλίου, ακριβώς κάτω απ' τη μεγάλη γαλλική σημαία· μια άλλη, στην Πλατεία Εντμόν Ροστάν· άλλες, στο Αλεζιά, στο Κλισί, στο Σατλέ, στην Πλατεία Βαστίλης κ.α.

2

Είδα δύο τυφλούς στην οδό Λινέ. Περπατούσαν πιασμένοι αγκαζέ. Κρατούσαν και οι δύο μακριά μπαστούνια, πολύ ελαστικά. Η γυναίκα ήταν γύρω στα πενήντα· ο άντρας, πολύ νέος. Η γυναίκα ψηλαφούσε με την άκρη του μπαστουνιού της όλα τα κάθετα εμπόδια που υψώνονταν κατά μήκος του πεζοδρομίου, και, οδηγώντας το μπαστούνι του νεαρού, τον βοηθούσε να τ' αγγίξει κι αυτός, λέγοντάς του, πολύ γρήγορα και χωρίς ποτέ να κάνει λάθος, τι ήταν, ένα ένα, τα εμπόδια: ένας φανοστάτης, μια στάση λεωφορείου, ένας τηλεφωνικός θάλαμος, ένα καλάθι αχρήστων, ένα ταχυδρομικό κουτί, μια πινακίδα της τροχαίας (φυσικά, δεν μπόρεσε να του πει και τι έγραφε...), ένας φωτεινός σηματοδότης...

3

Πρακτικές ασκήσεις

Καμιά φορά, παρατήρησε το δρόμο, ίσως με κάποια συστηματικότητα.
Βολέψου. Μη βιάζεσαι.

Σημείωσε τον τόπο	: το πεζοδρόμιο ενός café, κοντά στη διασταύρωση των οδών Ντι Μπακ και Σεν-Ζερμέν
την ώρα	: επτά το βράδυ
την ημερομηνία	: 15 Μαΐου 1973
τον καιρό	: αίθριος

Σημείωσε ό,τι βλέπεις· ό,τι αξιοσημείωτο συμβαίνει. Ξέρεις να διακρίνεις τα αξιοσημείωτα; Υπάρχει κάτι που σου κάνει εντύπωση;

Τίποτα δε σου κάνει εντύπωση. Δεν ξέρεις να βλέπεις.

Κάν' το ακόμα πιο αργά, σχεδόν χαζά. Υποχρεώσου να καταγράψεις ό,τι δεν παρουσιάζει ενδιαφέρον, ό,τι είναι προφανέστερο, ό,τι είναι πιο κοινότοπο και ανούσιο.

Ο δρόμος: προσπάθησε να περιγράψεις το δρόμο· πώς είναι, σε τι χρησιμεύει· τους περαστικούς· τα αυτοκίνητα (τι είδους αυτοκίνητα;)· τις πολυκατοικίες: σημείωσε ότι είναι μάλλον άνετες, μάλλον πολυτελείς· ξεχώρισε τις κατοικίες απ' τα γραφεία.

Τα καταστήματα. Τι πωλείται στα καταστήματα; Δεν υπάρχουν καταστήματα τροφίμων. Α, ναι: υπάρχει ένα αρτοπωλείο! Αναρωτήσου από πού ψωνίζουν οι άνθρωποι της γειτονιάς.

Τα cafés. Πόσα cafés υπάρχουν; Ένα, δύο, τρία, τέσσερα. Γιατί διάλεξες αυτό το συγκεκριμένο; Γιατί έχεις ξανάρθει, γιατί το βλέπει ο ήλιος, γιατί πουλά και τσιγάρα. Τα άλλα καταστήματα: αντίκες, ρούχα, hi-fi κ.λπ. Μη λες, μη γράφεις «κ.λπ.» Προσπάθησε πάση θυσία να εξαντλείς το θέμα, ακόμα κι αν σου φαίνεται γκροτέσκο ή μάταιο ή ηλίθιο. Τίποτα ακόμα δεν έχεις κοιτάξει· το μόνο που έχεις κάνει, είναι να εντοπίσεις κάτι που είχες εντοπίσει προ καιρού.

Μάθε να βλέπεις πιο επιφανειακά.

Ανακάλυψε ένα ρυθμό: τα αυτοκίνητα που περνούν. Τα αυτοκίνητα περνούν κατά ομάδες, γιατί, πιο κάτω ή πιο πάνω, τα «πιάνει» το κόκκινο φανάρι.

Μέτρησε τα αυτοκίνητα.

Πρόσεξε τις πινακίδες των αυτοκινήτων. Ξεχώρισε τις παρισινές από τις άλλες.

Τα ταξί: ενώ φαίνεται να υπάρχουν πολλοί που περιμένουν, σημείωσε πόσο αραιά εμφανίζονται.

Διάβασε ό,τι υπάρχει γραμμένο στο δρόμο: στήλες Μορίς,[30] αφίσες καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, εφημερίδες στα περίπτερα, διαφημίσεις, πινακίδες της τροχαίας, γκράφιτι, φέιγ-βολάν, επιγραφές καταστημάτων.

Ωραίες γυναίκες.

Στη μόδα τα πολύ ψηλά τακούνια.

Αποκρυπτογράφησε ένα τμήμα της πόλης· προσπάθησε να συναγάγεις τα αυτονόητα: π.χ. την ιδεοληψία της ιδιοκτησίας. Κατάγραψε όλες ανεξαιρέτως τις κινήσεις που κάνει ο οδηγός ενός αυτοκινήτου όταν σταθμεύει, έστω και μόνο για να ψωνίσει εκατό γραμμάρια φρουί-γκλασέ:

- παρκάρει μετά από κάμποσες μανούβρες
- σβήνει τη μηχανή
- βγάζει το κλειδί από τη μίζα, ενεργοποιώντας έτσι αυτομάτως τον πρώτο αντικλεπτικό μηχανισμό
- εξέρχεται του οχήματος
- ανεβάζει το τζάμι της μπροστινής αριστερής πόρτας
- κλειδώνει την πόρτα
- ελέγχει αν είναι κλειδωμένη η πίσω αριστερή πόρτα· αν δεν είναι:
  - την ανοίγει
  - πατάει από μέσα την ασφάλεια
  - κλείνει την πόρτα
  - βεβαιώνεται ότι τώρα, ναι: είναι κλειδωμένη
- κάνει το γύρο του αυτοκινήτου· ανάλογα με την περίπτωση, ελέγχει αν είναι κλειδωμένο το πορτμπαγκάζ

- ελέγχει αν είναι κλειδωμένη η πίσω δεξιά πόρτα· αν δεν είναι, επαναλαμβάνει το σύνολο των κινήσεων που πραγματοποίησε ήδη προκειμένου περί της πίσω αριστερής πόρτας
- ανεβάζει το τζάμι της μπροστινής δεξιάς πόρτας
- κλείνει την μπροστινή δεξιά πόρτα
- την κλειδώνει
- πριν απομακρυνθεί, ρίχνει ένα πανοραμικό βλέμμα, για να σιγουρευτεί ότι το αμάξι είναι ακόμα εκεί κι ότι δε θα 'ρθει κανείς να του το πάρει.

Αποκρυπτογράφησε ένα τμήμα της πόλης· τις διαδρομές των λεωφορείων: γιατί τα λεωφορεία πηγαίνουν από το σημείο Α στο σημείο Β; Ποιος αποφασίζει τις διαδρομές και σε συνάρτηση με τι; Θυμήσου πως το δρομολόγιο ενός παρισινού λεωφορείου «εντός των τειχών» καθορίζεται από έναν διψήφιο αριθμό: το πρώτο από τα δύο ψηφία προσδιορίζει την αφετηρία· το δεύτερο, το τέρμα. Βρες παραδείγματα, βρες εξαιρέσεις: όσα λεωφορεία έχουν αριθμό που αρχίζει με το ψηφίο 2, ξεκινούν απ' τον σιδηροδρομικό σταθμό Σεν-Λαζάρ, ενώ όσα λεωφορεία έχουν αριθμό που τελειώνει με το ψηφίο 2, τερματίζουν είτε στο 16ο Διαμέρισμα είτε στο Δάσος της Βουλόνης.

(Παλιά, αντί γι' αριθμούς είχαν γράμματα: το S, που τόσο αγάπησε ο Queneau,[31] έγινε το 84· νοστάλγησε τα λεωφορεία με πλατφόρμα, το σχήμα των εισιτηρίων, τον εισπράκτορα με το μηχανάκι που ήταν περασμένο στη ζώνη του...)

Οι περαστικοί. Από πού έρχονται; Πού πάνε; Ποιοι είναι;

Βιαστικοί. Αργόσχολοι. Πακέτα. Συνετοί, με καμπαρτίνες. Σκυλιά: κανένα άλλο ζώο στον ορίζοντα. Πουλιά: ούτε φαίνονται (κι όμως, πρέπει να υπάρχουν πουλιά), μα ούτε

κι ακούγονται. Θα μπορούσε να πάρει το μάτι σου ένα γάτο τη στιγμή που γλιστράει κάτω από ένα αυτοκίνητο, αλλά κάτι τέτοιο δε συμβαίνει.

Σε γενικές γραμμές, ούτε τίποτ' άλλο συμβαίνει.

Δοκίμασε να κατατάξεις τους ανθρώπους: όσους είναι απ' αυτή τη γειτονιά κι όσους δεν είναι απ' αυτή τη γειτονιά. Δεν πρέπει να υπάρχουν τουρίστες. Η εποχή δεν προσφέρεται, μα ούτε κι η γειτονιά είναι ιδιαιτέρως τουριστική. Ποια είναι τα αξιοθέατα της γειτονιάς; Το μέγαρο του Salomon Bernard; Η εκκλησία του αγίου Θωμά Ακινάτου; Το κτίριο στο No. 5 της οδού Σεμπαστιέν Μποτέν;[32]

Η ώρα περνάει. Πιες την μπίρα σου. Περίμενε.

Σημείωσε ότι δεν έχει δέντρα γύρω (δέντρα έχει πιο κάτω, στη Σεν-Ζερμέν, στη Ρασπάιγ), ότι δεν υπάρχουν κινηματογράφοι, ούτε θέατρα, ούτε καμία οικοδομή, ότι οι περισσότεροι ιδιοκτήτες έχουν συμμορφωθεί κι έχουν ανακαινίσει τις προσόψεις των σπιτιών τους.

Ένα σκυλί σπάνιας ράτσας (αφγανικό; σλούγκι;)

Ένα Land Rover που θα 'λεγε κανείς ότι είναι εξοπλισμένο για να διασχίσει τη Σαχάρα (χωρίς να το θέλεις, σημειώνεις μόνο το αξιοπερίεργο, το ασύνηθες, το θλιβερά εξωτικό, ενώ θα 'πρεπε να κάνεις το ακριβώς αντίθετο).

Συνέχισε

ώσπου το τοπίο να γίνει εντελώς αλλόκοτο

ώσπου να νιώσεις, για ένα κλάσμα του δευτερολέπτου, ότι είσαι σε μια ξένη πόλη, ή, ακόμα καλύτερα, ώσπου να μην καταλαβαίνεις πια τι συμβαίνει ή τι δεν συμβαίνει,

ώσπου να μην αναγνωρίζεις πια το μέρος όπου βρίσκεσαι, ώσπου να μην ξέρεις πια ούτε κι ότι αυτό λέγεται πόλη, δρόμος, πολυκατοικίες, πεζοδρόμια...

Σπάσ' τα όλα, κάνει να ρίξει βροχές κατακλυσμιαίες, να φυτρώσει χορτάρι, να πάρουν αγελάδες τη θέση των ανθρώπων, κι εκεί, στη διασταύρωση των οδών Ντι Μπακ και Σεν-Ζερμέν, να ξεπροβάλει, εκατό μέτρα πάνω από τις στέγες των σπιτιών, ο Κινγκ Κονγκ ή ο Super Mouse του Tex Avery!

Ή, ακόμα: προσπάθησε να φανταστείς κάτω απ' τους δρόμους, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια, το πλέγμα των υπονόμων, τις γραμμές του μετρό, το αόρατο και υπόγειο δίκτυο των αγωγών (ηλεκτρισμός, φωταέριο, τηλεφωνικά καλώδια, σωληνώσεις νερού και πεπιεσμένου αέρα[33]), χωρίς τους οποίους ο βίος στην επιφάνεια θα 'ταν αβίωτος.

Κι από κάτω, ακριβώς από κάτω, αναβίωσε την ηώκαινο: ο ασβεστόλιθος, η μάργα και η κρητίς, ο γύψος, ο λιμναίος ασβεστόλιθος του Σεντ-Ουέν, η άμμος του Μποσάν, ο τραχύς ασβεστόλιθος, η άμμος και ο λιγνίτης του Σουασονέ, η πλαστική άργιλος, η κιμωλία.

4

Ή, πάλι:

Σχεδίασμα επιστολής

Σε σκέφτομαι, συχνά
καμιά φορά μπαίνω σ' ένα café, κάθομαι κοντά στην πόρτα, παραγγέλνω έναν καφέ
βγάζω τα τσιγάρα μου, ένα κουτί σπίρτα, ένα σημειωματάριο, το στιλό μου – τ' αφήνω πάνω στη φορμάικα
ανακατεύω για πολλή ώρα τον καφέ με το κουταλάκι (κι ωστόσο, δε βάζω ζάχαρη στον καφέ μου· τον πίνω αφήνοντας να λιώσει η ζάχαρη στο στόμα μου, όπως οι βόρειοι λαοί, όπως οι Ρώσοι και οι Πολωνοί όταν πίνουν τσάι)
κάνω ότι κάτι με απασχολεί, ότι στοχάζομαι, ότι είμαι στα πρόθυρα σημαντικής απόφασης
πάνω και δεξιά σε μια λευκή σελίδα γράφω την ημερομηνία, καμιά φορά και τον τόπο, καμιά φορά και την ώρα, κάνω ότι γράφω ένα γράμμα

γράφω αργά, πολύ αργά, όσο πιο αργά μπορώ, χαράζω, σχεδιάζω κάθε γράμμα, κάθε τόνο, ελέγχω τα σημεία στίξεως

κοιτάζω προσεκτικά μιαν αφισέτα, τον τιμοκατάλογο των παγωτών, μια σιδηροκατασκευή, ένα στόρι, το κίτρινο εξαγωνικό σταχτοδοχείο (στην πραγματικότητα, πρόκειται για ισόπλευρο τρίγωνο, στις κοφτές γωνίες του οποίου έχουν τοποθετηθεί οι ημικυλινδρικές υποδοχές για τα τσιγάρα)

έξω έχει λίγο ήλιο

το café είναι σχεδόν άδειο
δυο εργάτες πίνουν ρούμι στην μπάρα, το αφεντικό λαγοκοιμάται πίσω απ' το ταμείο του, η σερβιτόρα καθαρίζει τη μηχανή του καφέ

σε σκέφτομαι
βαδίζεις στο δρόμο του σπιτιού σου, είναι χειμώνας, έχεις σηκώσει το γιακά του παλτού σου, είσαι χαμογελαστή και απόμακρη

[...]

5

Οι τόποι

(Σημειώσεις για ένα έργο εν προόδω)

Το 1969, διάλεξα 12 τόπους στο Παρίσι (δρόμους, πλατείες, σταυροδρόμια, μια στοά), είτε γιατί έζησα σ' αυτούς, είτε γιατί με συνέδεαν μ' αυτούς ιδιαίτερες αναμνήσεις.

Έχω (αυτο)δεσμευτεί να περιγράφω, κάθε μήνα, δύο απ' τους δώδεκα τόπους. Η μία απ' αυτές τις περιγραφές γίνεται επί τόπου και στοχεύει στο να είναι όσο το δυνατόν πιο ουδέτερη: καθισμένος σ' ένα café ή βαδίζοντας στο δρόμο, κρατώντας ένα στιλό κι ένα μπλοκάκι, προσπαθώ να περιγράψω τα σπίτια, τα καταστήματα, τους ανθρώπους που συναντώ, τις αφίσες και, γενικά, όλες τις λεπτομέρειες που προσελκύουν το βλέμμα μου. Η άλλη περιγραφή γίνεται εκτός (του συγκεκριμένου) τόπου: προσπαθώ να περιγράψω τον τόπο από μνήμης και να ανακαλέσω ό,τι θυμάμαι απ' αυτόν, είτε από γεγονότα που διαδραματί-

στηκαν εκεί, είτε από ανθρώπους που συνάντησα εκεί. Όταν τελειώσουν αυτές οι περιγραφές, τις βάζω σ' ένα φάκελο που τον σφραγίζω με βουλοκέρι. Αρκετές φορές, ζήτησα ένα ή μία φίλο/η φωτογράφο να με συνοδέψει στους τόπους, και οι φωτογραφίες που τραβήχτηκαν (είτε κατ' απόλυτη επιλογή του/της φωτογράφου είτε βάσει οδηγιών μου), μπήκαν κι αυτές, χωρίς να τις δω (με μία μόνο εξαίρεση) στους αντίστοιχους φακέλους· μερικές φορές, πάλι, έβαλα σ' αυτούς τους φακέλους διάφορα στοιχεία που αργότερα θα μπορούσαν να συνεισφέρουν τη μαρτυρία τους, όπως, π.χ., εισιτήρια του μετρό ή του σινεμά, λογαριασμοί εστιατορίων και cafés, διάφορα προσπέκτους κ.λπ.)

Κάθε χρόνο, ξαναπιάνω αυτές τις περιγραφές, φροντίζοντας, χάρη σ' έναν αλγόριθμο τον οποίο έχω ήδη αναφέρει (ορθογώνιο λατινικό δι-τετράγωνο, αλλά, αυτή τη φορά, δωδεκάτης τάξεως[34]), πρώτον: να περιγράψω καθέναν απ' αυτούς τους τόπους σε διαφορετικό μήνα του χρόνου, και, δεύτερον: να μην περιγράψω ποτέ στον ίδιο μήνα το ίδιο ζεύγος τόπων.

Αυτό το εγχείρημα, λοιπόν (που η αρχή του δεν απέχει πολύ από αυτήν που διέπει τις ωρολογιακές βόμβες), θα διαρκέσει δώδεκα χρόνια: ωσότου, δηλαδή, όλοι οι τόποι περιγραφούν δύο φορές επί δώδεκα. Πέρσι, πολύ απασχολημένος με το γύρισμα της ταινίας *Ένας άνθρωπος που κοιμάται*[35] (στην οποία, ειρήσθω εν παρόδω, εμφανίζονται οι περισσότεροι απ' αυτούς τους τόπους), έχασα όλο το 1973, κι έτσι, μόνο το 1981 θα έχω στην κατοχή μου (αν δεν προκύψει κι άλλο εμπόδιο στο μεταξύ...) τα 288 κείμενα που θα μου αποδώσει αυτή η εμπειρία. Και τότε θα μάθω αν άξιζε τον κόπο: αυτό που περιμένω, πράγματι, δεν είναι τίποτ' άλλο από την ένδειξη μιας τριπλής γήρανσης: των ίδιων των τόπων, των αναμνήσεών μου και της γραφής μου.

η γειτονιά

1

Η γειτονιά. Τι είναι μια γειτονιά; Σ' αυτή τη γειτονιά μένεις; Είσαι της γειτονιάς; Άλλαξες γειτονιά; Σε ποια γειτονιά μένεις τώρα;

Ε, λοιπόν, έχει κάτι το άμορφο η γειτονιά: ένα είδος ενορίας ή, κατά κυριολεξία, το τεταρτημόριο ενός Διαμερίσματος,[36] ένα μικρό τμήμα πόλης που οργανώνεται γύρω από ένα αστυνομικό τμήμα...

Πιο γενικά: είναι το τμήμα της πόλης μέσα στο οποίο μετακινείσαι με τα πόδια, ή, για να το πούμε εν είδει αυτονόητης κοινοτοπίας, το τμήμα της πόλης στο οποίο δε χρειάζεται να πας, αφού είσαι ήδη εκεί. Εννοείται. Επίσης, πρέπει να διευκρινιστεί ότι, για τους περισσότερους κατοίκους μιας πόλης, αυτό έχει ως συνέπεια ότι η γειτονιά είναι και το τμήμα της πόλης στο οποίο δεν εργάζεσαι: αποκαλούμε «γειτονιά» το μέρος όπου μένουμε, και όχι το μέρος όπου εργαζόμαστε· ο δε τόπος διαμονής και ο

τόπος εργασίας, σπανίως ταυτίζονται: κι αυτό επίσης είναι προφανές, αλλά οι συνέπειες είναι αναρίθμητες.

Η ζωή στη γειτονιά

Μεγάλη κουβέντα.

Εντάξει: υπάρχουν οι γείτονες, οι μαγαζάτορες, το γαλακτοπωλείο, το ψιλικατζίδικο, το καπνοπωλείο που ανοίγει τις Κυριακές, το φαρμακείο, το ταχυδρομείο, το café στο οποίο, ακόμα κι αν δεν είσαι θαμώνας, είσαι τακτικός πελάτης (χαιρετάς το αφεντικό ή τη σερβιτόρα διά χειραψίας).

Φυσικά και μπορείς να τις καλλιεργήσεις αυτές τις συνήθειες: να πηγαίνεις πάντα στον ίδιο κρεοπώλη, ν' αφήνεις τα ψώνια σου στο μπακάλικο, ν' ανοίξεις λογαριασμό στο φαρμακείο και να προσφωνείς τη φαρμακοποιό με το μικρό της, να εμπιστεύεσαι τη γάτα σου στον εφημεριδοπώλη, αλλά, όσο κι αν προσπαθήσεις, αυτό δεν κάνει μια ζωή· δεν μπορεί καν να δώσει την *ψευδαίσθηση* της ζωής: μπορεί να δημιουργήσει έναν οικείο χώρο ή ένα δρομολόγιο (βγαίνεις απ' το σπίτι σου, πηγαίνεις ν' αγοράσεις την απογευματινή εφημερίδα, ένα πακέτο τσιγάρα, ένα αποορρυπαντικό, ένα κιλό κεράσια κ.λπ. – πρόσχημα για κάποιες πλαδαρές χειραψίες: «Καλημέρα, κυρία Σαμισάκ», «Καλημέρα, κύριε Φερνάν», «Καλημέρα, δεσποινίς Ζαν»), αλλά δε θα πάψει ποτέ να είναι η γλυκερή διευθέτηση μιας ανάγκης, ο ευφημισμός μιας εμπορικής συναλλαγής.

Φυσικά και μπορείς να ιδρύσεις μια ορχήστρα ή να δίνεις θεατρικές παραστάσεις στο δρόμο· αυτό που λένε: να ζωντανέψεις τη γειτονιά· να συγκολλήσεις τους ανθρώπους που ζουν στον ίδιο δρόμο ή στο ίδιο τετράγωνο, όχι μέσα από μια απλή συνενοχή, αλλά μέσα από ένα κοινό αίτημα ή έναν αγώνα.

Ο θάνατος της γειτονιάς

Επίσης μεγάλη κουβέντα

(άλλωστε, υπάρχουν τόσα άλλα πράγματα που πεθαίνουν: οι πόλεις, οι εξοχές κ.ά.)

Αυτό που κυρίως νοσταλγώ, είναι ο συνοικιακός κινηματογράφος, με κάτι απερίγραπτες διαφημίσεις για το στεγνοκαθαριστήριο της γωνίας.

2

Απ' όλα τα προλεχθέντα, μπορώ να εξαγάγω το (μεταξύ μας, όχι και πολύ ικανοποιητικό) συμπέρασμα ότι μόνο κατά προσέγγιση γνωρίζω τι είναι μια γειτονιά. Είναι αλήθεια, βέβαια, ότι έχω αλλάξει πολλές γειτονιές τα τελευταία χρόνια και δεν πρόλαβα να εξοικειωθώ πραγματικά με μία.

Ελάχιστα χρησιμοποιώ τη γειτονιά μου. Μόνο σε σύμπτωση οφείλεται το γεγονός ότι μερικοί φίλοι μου μένουν στην ίδια γειτονιά μ' εμένα. Σε σχέση με το σπίτι μου, τα κύρια κέντρα του ενδιαφέροντός μου είναι μάλλον έκκεντρα. Κι εγώ δεν έχω τίποτα εναντίον τού να κινούμαι – κάθε άλλο.

Γιατί να μην ευνοήσουμε τη διασπορά; Αντί να ζούμε σε έναν μόνο τόπο και να επιζητούμε απεγνωσμένα να συγκεντρώσουμε εκεί όλες τις δραστηριότητές μας, γιατί να μην μπορούμε να έχουμε, διάσπαρτα στο Παρίσι, πέντ'-έξι δωμάτια; Θα κοιμόμουν στην Ντανφέρ, θα έγραφα στην Πλας Βολτέρ, θ' άκουγα μουσική στην Πλας Κλισί, θα έκανα έρωτα στην Ποτέρν-ντε-Πεπλιέ, θα έτρωγα στην οδό Τομπ-Ισουάρ, θα διάβαζα στην περιοχή του Πάρκου Μον-

σό, κ.λπ. Γιατί δηλαδή αυτό είναι πιο χαζό απ' το να βάζεις όλα τα επιπλάδικα στο Φομπούρ Σεντ-Αντουάν, όλα τα υαλοπωλεία στην οδό Παραντί, όλους τους ράφτες στην οδό Σαντιέ, όλους τους εβραίους στην οδό Ροζιέ, όλους τους φοιτητές στο Καρτιέ Λατέν, όλους τους εκδότες στο Σεν-Σιλπίς, όλους τους γιατρούς στη Χάρλεϊ Στριτ, όλους τους μαύρους στο Χάρλεμ;

η πόλη

1

Αχ, του Παρισιού οι στέγες, πλαγιασμένες ανάσκελα,
με τα ποδαράκια τους στον αέρα...
Raymond Queneau

Μη βιάζεσαι να βρεις έναν ορισμό για την πόλη· η πόλη είναι τεράστια, κι είναι σφόδρα πιθανό να πέσεις έξω.

Πρώτα πρώτα, κάνε μιαν απογραφή όσων βλέπεις. Κατάγραψε καθετί για το οποίο είσαι βέβαιος. Κάνε μερικές θεμελιώδεις διακρίσεις· ας πούμε, μεταξύ του τι είναι πόλη και του τι *δεν* είναι πόλη.

Ασχολήσου με αυτό που ξεχωρίζει την πόλη απ' αυτό που *δεν* είναι πόλη. Παρατήρησε τι συμβαίνει όταν η πόλη σταματά. Για παράδειγμα (το έθιξα πιο πάνω το θέμα, μιλώντας για τους δρόμους), μια απολύτως αλάθητη μέθοδος για να καταλάβεις αν βρίσκεσαι εντός ή εκτός Παρισιού, συνίσταται στο να προσέξεις τους αριθμούς των λεωφορείων: αν είναι διψήφιοι, είσαι μέσα στο Παρίσι· αν είναι τριψήφιοι, έξω (δυστυχώς, δεν είναι και τόσο αλάθη-

τη η μέθοδος, αν και, κατά βάσιν, *θα έπρεπε* να είναι).

Αναγνώρισε ότι τα προάστια παρουσιάζουν ισχυρή ροπή προς το να πάψουν να είναι προάστια.

Βάλε καλά στο νου σου ότι η πόλη δεν ήταν πάντα έτσι. Θυμήσου, π.χ., ότι το Οτέιγ υπήρξε για πολύ καιρό εξοχή· μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα, όταν οι γιατροί διαπίστωναν ότι ένα παιδί ήταν χλομούτσικο, συνιστούσαν στους γονείς να το πάνε μερικές μέρες στο Οτέιγ, ν' αναπνεύσει τον καθαρό αέρα της εξοχής (εξ άλλου, ακόμα υπάρχει στο Οτέιγ ένα γαλακτοπωλείο που επιμένει να αποκαλείται «Η Φάρμα του Οτέιγ»).

Θυμήσου, επίσης, πως η Αψίδα του Θριάμβου χτίστηκε στην εξοχή (όχι ακριβώς εξοχή, ήταν περίπου όπως είναι σήμερα το Δάσος της Βουλόνης, αλλά, όπως και να το κάνουμε, πόλη δεν ήταν).

Θυμήσου, επίσης, πως το Σεν-Ντενί, το Μπανιολέ, το Ομπερβιγιέ είναι πολύ πιο ευμεγέθεις πόλεις απ' το Πουατιέ, το Ανεσί ή το Σεν-Ναζέρ.

Θυμήσου πως ό,τι ονομάζεται «φομπούρ» (faubourg), βρισκόταν εκτός πόλης (Σεντ-Αντουάν, Σεν-Ντενί, Σεν-Ζερμέν, Σεντ-Ονορέ).

Θυμήσου πως το Σεν-Ζερμέν-ντε-Πρε ονομάστηκε έτσι γιατί εκεί υπήρχαν près (λειμώνες).

Θυμήσου πως, στην αρχή, «μπουλβάρ» (boulevard) λεγόταν ένας δενδροφυτεμένος περίπατος που περιέτρεχε την πόλη και συνήθως καταλάμβανε τη θέση των παλιών τειχών.

Θυμήσου, βέβαια, ότι η πόλη ήταν εντειχισμένη...

2

Ο άνεμος φυσά απ' τη θάλασσα: αυτό σημαίνει ότι οι κακοσμίες των πόλεων ωθούνται στη μεν Ευρώπη προς τα α-

νατολικά, στη δε Αμερική προς τα δυτικά. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι αριστοκρατικές γειτονιές βρίσκονται δυτικά στο Παρίσι (16ο Διαμέρισμα, Νεϊγί, Σεν-Κλου κ.ά.) ή στο Λονδίνο (Ουέστ Εντ), και ανατολικά στη Νέα Υόρκη (Ιστ Σάιντ).

3

Μια πόλη: πέτρα, τσιμέντο, άσφαλτος. Άγνωστοι, μνημεία, ιδρύματα.

Μεγαλοπόλεις. Πόλεις πλοκαμοειδείς. Αρτηρίες. Πλήθη.

Μυρμηγκοφωλιές;

Τι είναι η καρδιά μιας πόλης; Η ψυχή μιας πόλης...; Γιατί λέμε ότι αυτή η πόλη είναι όμορφη, ενώ η άλλη είναι άσχημη; Τι το ωραίο και τι το άσχημο υπάρχει σε μια πόλη; Πώς γνωρίζουμε μια πόλη; Πώς γνωρίζουμε την πόλη μας;

Μέθοδος: Θα έπρεπε ή να πάψουμε να μιλάμε για την πόλη, ή να μιλάμε γι' αυτήν με τον πιο απλό τρόπο του κόσμου· να μιλάμε σαν να 'ταν κάτι το αυτονόητο, με απόλυτη οικειότητα· ν' αποδιώξουμε κάθε προκατάληψη· να πάψουμε να σκεφτόμαστε με όρους-συνταγές· να ξεχάσουμε τι λένε οι πολεοδόμοι και οι κοινωνιολόγοι.

Υπάρχει κάτι το τρομαχτικό στην ίδια την ιδέα της πόλης· έχεις την εντύπωση ότι μόνο με ζοφερές ή τραγικές εικόνες μπορείς να τη συνδέσεις (*Μητρόπολις*,[37] το ορυκτό σύμπαν, ο απολιθωμένος κόσμος), ότι θα σωρεύεις αδιακόπως αναπάντητα ερωτήματα.

Ποτέ δε θα μπορέσουμε να εξηγήσουμε ή να δικαιώσουμε την πόλη. Η πόλη είναι εδώ. Είναι ο χώρος μας· δεν έχουμε άλλον. Γεννηθήκαμε σε πόλεις. Μεγαλώσαμε σε πόλεις. Σε πόλεις ανασαίνουμε. Όταν παίρνουμε το τρένο,

το παίρνουμε για να πάμε από μια πόλη σε μιαν άλλη. Δεν υπάρχει τίποτα το απάνθρωπο σε μια πόλη – εκτός απ' τους ανθρώπους.

4

Η πόλη μου

Ζω στο Παρίσι. Το Παρίσι είναι η πρωτεύουσα της Γαλλίας. Παλιά, το Παρίσι λεγόταν Λουτετία.

Όπως πολλές άλλες πόλεις, έτσι και το Παρίσι κτίστηκε πολύ κοντά σε επτά λόφους: Βαλεριέν, Μονμάρτρη, Μονπαρνάς, Μονσουρί, Σαγιό, Μπιτ-Σομόν και Μπιτ-ο-Κάιγ, Σεντ-Ζενβιέβ κ.λπ.

Δεν ξέρω, όπως είναι φυσικό, όλους τους δρόμους τού Παρισιού· όμως, έχω μια σαφή ιδέα για το πού βρίσκεται καθένας τους. Ακόμα κι αν το 'θελα, δύσκολα θα χανόμουν στο Παρίσι. Διαθέτω διάφορα σημεία αναφοράς. Ξέρω σχεδόν πάντα προς ποια κατεύθυνση πρέπει να πάρω το μετρό. Γνωρίζω αρκετά καλά τα δρομολόγια των λεωφορείων. Ξέρω να εξηγήσω σ' έναν ταξιτζή τη διαδρομή που θέλω ν' ακολουθήσει. Τα ονόματα των δρόμων δεν μου είναι σχεδόν ποτέ ξένα· τα χαρακτηριστικά κάθε γειτονιάς μού είναι οικεία· αναγνωρίζω μάλλον εύκολα ναούς και άλλα μνημεία· ξέρω πού είναι οι σιδηροδρομικοί σταθμοί. Πολλά μέρη της πόλης είναι συνδεδεμένα με συγκεκριμένες αναμνήσεις: πρόκειται για σπίτια όπου έμεναν φίλοι που έχω να τους δω χρόνια, ή για ένα café στο οποίο, μια μέρα, έπαιξα φλίπερ έξι ώρες συνέχεια με ένα κέρμα των είκοσι σαντίμ, ή για μια παιδική χαρά όπου, προσέχοντας την ανιψούλα μου που έπαιζε, διάβασα το *Γαϊδουροτόμαρο*.[38]

Μ' αρέσει να βαδίζω στο Παρίσι· καμιά φορά, για ένα ολόκληρο απόγευμα, χωρίς μεν συγκεκριμένο σκοπό, αλλά ούτε και στην τύχη· απλώς, αφήνοντας τον εαυτό μου να παρασυρθεί. Καμιά φορά, παίρνοντας το πρώτο λεωφορείο που περνά απ' τη στάση· ή το αντίθετο: καταστρώνοντας ένα περιεσκεμμένο και συστηματικό δρομολόγιο. Αν είχα το χρόνο, θα μ' άρεσε να επινοήσω (και να λύσω) προβλήματα ανάλογα με αυτό των γεφυρών του Κένιγκσμπεργκ,[39] ή, παραδείγματος χάριν, να βρω μια διαδρομή που, διασχίζοντας το Παρίσι απ' άκρη σ' άκρη, θα περνούσε αποκλειστικά και μόνον από δρόμους που αρχίζουν με το γράμμα C.

Μ' αρέσει η πόλη μου, αλλά μου είναι αδύνατον να πω τι είναι αυτό ακριβώς που μ' αρέσει. Δε θα πρέπει να 'ναι η μυρωδιά της. Κι έχω συνηθίσει τόσο πολύ τα μνημεία της, ώστε να μη μου κάνει όρεξη πια ούτε να τα δω. Μ' αρέσουν κάποια φώτα, κάποιες γέφυρες, κάποια cafés. Μ' αρέσει να περνώ από ένα μέρος που έχω να το δω πολύ καιρό.

5

Ξένες πόλεις

Ξέρεις να πηγαίνεις απ' τον σιδηροδρομικό σταθμό ή το air terminal στο ξενοδοχείο σου. Παρακαλάς μέσα σου να μην είναι απόμερο. Θέλεις να 'σαι στο κέντρο. Μελετάς προσεκτικά το χάρτη της πόλης. Εντοπίζεις τα μουσεία, τα πάρκα, τα μέρη που σου συνέστησαν να πας να δεις οπωσδήποτε.

Πηγαίνεις στις πινακοθήκες και τις εκκλησίες. Θα 'θελες

να περπατήσεις, να βολτάρεις, αλλά δεν τολμάς· δεν μπορείς να πάρεις ένα δρόμο κι όπου σε βγάλει, γιατί κινδυνεύεις να χαθείς· κι ούτε βαδίζεις πραγματικά – διασκελίζεις. Καλά καλά δεν ξέρεις τι να προσέξεις. Σχεδόν συγκινείσαι όταν πέφτεις πάνω στο γραφείο της εθνικής σου αεροπορικής εταιρείας, σχεδόν σου 'ρχονται δάκρυα στα μάτια όταν βλέπεις κρεμασμένη στο κιόσκι μια εφημερίδα από τον τόπο σου. Κανένα μέρος δε συνδέεται με μιαν ανάμνηση, ένα συναίσθημα, ένα πρόσωπο. Εντοπίζεις salons de thé, καφετέριες, milk-bars, ταβέρνες, εστιατόρια. Περνάς μπροστά από ένα άγαλμα: πρόκειται για τον ξακουστό ζυθοποιό Ludwig Spankerfel di Nominatore. Περιεργάζεσαι με ενδιαφέρον ένα πλήρες σετ γαλλικά κλειδιά (έχεις δύο ώρες για χάσιμο και περιπλανιέσαι επί δύο ώρες· γιατί σε ελκύει αυτό περισσότερο απ' το άλλο; Χώρος ουδέτερος, εισέτι ανεπένδυτος, χωρίς κανένα σχεδόν σημείο αναφοράς: δεν ξέρεις πόσος χρόνος χρειάζεται για να πας από το ένα μέρος στο άλλο· οπότε, φτάνεις πάντα πρώτος στα ραντεβού και πολύ νωρίτερα).

Δύο μέρες μπορεί ν' αρκούν για ν' αρχίσεις να εγκλιματίζεσαι. Τη μέρα που θ' ανακαλύψεις ότι το άγαλμα του Ludwig Spankerfel di Nominatore (του ξακουστού ζυθοποιού) απέχει τρία λεπτουδάκια απ' το ξενοδοχείο σου (στη γωνία της οδού Πρίγκιπος Αδαλβέρτου), ενώ, πριν, ήθελες ένα γεμάτο μισάωρο για να πας, θα 'χεις αρχίσει να κατέχεις την πόλη (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι θα 'χεις αρχίσει και να την κατοικείς).

Συχνά, απ' αυτές τις πόλεις που επισκέπτεσαι ακροθιγώς, κρατάς μιαν ανάμνηση απροσδιόριστης γοητείας: την ίδια την ανάμνηση της αναποφασιστικότητάς σου, των διστακτικών βημάτων σου, του βλέμματός σου που δεν ήξερε πού να στραφεί και που το συγκινούσε οτιδήποτε: ένας σχεδόν άδειος δρόμος πλαισιωμένος με τεράστια πλατά-

νια (μα ήταν όντως πλατάνια;) στο Βελιγράδι, μια κεραμική πρόσοψη στο Ζααρμπρίκεν, τα φιδωτά δρομάκια τού Εδιμβούργου, το πλάτος του Ρήνου στη Βασιλεία, το σκοινί (μήπως είναι καλώδιο;) με το οποίο τραβούν το πορθμείο που τον διασχίζει...

6

Περί τουρισμού

Όσο για το να δει την πόλη, ούτε συζήτηση,
αφού ήταν από εκείνους τους Άγγλους
οι οποίοι επισκέπτονται διά του υπηρέτη τους
τις χώρες που διασχίζουν.
Ιούλιος Βερν,
Ο γύρος του κόσμου σε 80 μέρες

Αντί να πάτε στο Λονδίνο, μείνετε καλύτερα σπίτι σας, κοντά στο τζάκι, και διαβάστε τις αμίμητες πληροφορίες που δίνει ο Οδηγός Baedeker (έκδοση του 1907):

> *Η season, δηλαδή οι μήνες Μάιος, Ιούνιος και Ιούλιος, είναι η καλύτερη εποχή για να επισκεφθείτε το Λονδίνο: το Κοινοβούλιο συνεδριάζει, η υψηλή κοινωνία μένει στο άστυ, οι πρωταγωνιστές καταλαμβάνουν τη σκηνή των μεγάλων θεάτρων, ανοίγουν οι εκθέσεις ζωγραφικής. Την υπόλοιπη χώρα (με εξαίρεση τα βουνά) μπορείτε να την επισκεφθείτε όλο το χρόνο.*
>
> *[...] Αν δεν υπάρχει policeman στα πέριξ, απευθυνθείτε για πληροφορίες σε κάποιο κατάστημα (ποτέ στον πρώτο τυχόντα, παρά μόνο σε περίπτωση από-*

λυτης ανάγκης) και μην απαντήσετε σε κανέναν περαστικό, ό,τι και να σας ρωτήσει, ιδίως στα γαλλικά, γιατί η ερώτηση αυτή, κατά πάσαν πιθανότητα, αποτελεί προκαταρκτικό κλοπής ή απάτης. Ο ξένος πρέπει να είναι συνεχώς σε επιφυλακή και, κυρίως, να προσέχει το πορτοφόλι του και το ρολόι του. Τη συμβουλή αυτή να τη θυμάστε όταν ανεβαίνετε σε τρένο ή σε λεωφορείο, καθώς και όταν κατεβαίνετε, και, γενικά, παντού όπου υπάρχει κοσμοσυρροή. Σημειώστε ότι, για τους πεζούς, συνηθίζεται, στους πολυσύχναστους δρόμους, να καταλαμβάνουν τη δεξιά πλευρά του δρόμου. Επίσης να αποφεύγονται, τα βράδια, οι φτωχογειτονιές και οι απόμεροι δρόμοι.

Ο μητροπολιτικός σιδηρόδρομος [...] αποτελεί σημαντικό μέσο μεταφοράς για τις μεγάλες διαδρομές μέσα στο Λονδίνο. Συνήθως περνά υπογείως, σε μικρό βάθος, μέσα σε σήραγγες ή ορύγματα με υψηλά τοιχώματα. [...] Οι συρμοί ταξιδεύουν στην εσωτερική περίμετρο από τις 5.30 το πρωί ώς τα μεσάνυχτα περίπου. [...] Αγοράζετε ένα εισιτήριο (ticket) απ' το ταμείο (booking-office) και κατεβαίνετε στην αποβάθρα. Στο πρώτο πλατύσκαλο, ένας ελεγκτής θα σας ενημερώσει από ποια μεριά (platform) πρέπει να επιβιβαστείτε. Το μεγάλο κόκκινο Ο στα εισιτήρια σημαίνει outer, δηλαδή εξωτερική αποβάθρα, και το μεγάλο I, inner, δηλαδή εσωτερική. Μια πινακίδα δείχνει την κατεύθυνση του επόμενου τρένου, και το όνομα του σταθμού-τέρμα της διαδρομής είναι γραμμένο με μεγάλα γράμματα στο μπροστινό μέρος της αμαξοστοιχίας. Οι σταθμοί αναγγέλλονται από τους οδηγούς, αν και είναι γραμμένοι σε πινακίδες, στους φανοστάτες και στις ράχες των πάγκων, στις αποβάθρες. Οι στάσεις είναι συντομότατες: μη χρονοτριβείτε.

Ιατροί. Συνιστώνται οι εξής: L. Vintras, ιατρός τής Γαλλικής Πρεσβείας και του γαλλικού νοσοκομείου, [...] H. de Meric, χειρουργός, [...] H. Dardenne, [...] P.J. Baranoff, ιατρός του γαλλικού νοσοκομείου, [...] Naumann, ιατρός του ιταλικού νοσοκομείου. [...] Οδοντίατροι: A.A. Goldsmith (Αμερικανός), K.A. Davenport (Αμερικανός), H.L. Coffin (Αμερικανός), Pierrepoint (Αμερικανός) κ.λπ. Φαρμακεία: κανένα γαλλικό...

Διάρκεια ταξιδίου: δύο εβδομάδες μετά βίας αρκούν, ακόμα και για έναν ακάματο ταξιδιώτη που περιορίζεται σ' ένα επιπόλαιο βλέμμα, για να σχηματίσετε μια κάπως σαφή ιδέα του Λονδίνου και των περιχώρων του. Μια μεθοδική κατανομή του χρόνου θα διευκολύνει πολύ το έργο σας. [...] Το πρωί και το απόγευμα, μπορείτε να επισκεφθείτε εκκλησίες, πολλές από τις οποίες είναι ανοιχτές την ημέρα, και να περπατήσετε στα πάρκα, στον βοτανικό και τον ζωολογικό κήπο. Το απόγευμα, από τις 5 ώς τις 7 πριν το δείπνο, κάντε έναν περίπατο στη Ρίτζεντ Στριτ ή το Χάιντ Παρκ, που σφύζουν από κόσμο, με πολλές αγοραίες άμαξες και εξαιρετικούς αμαξάδες. Αν είστε κοντά στη Γέφυρα του Λονδίνου, αξιοποιήστε κάθε διαθέσιμο λεπτό για να δείτε το λιμάνι και τα περίχωρά του, τα πλοία που έρχονται ή φεύγουν, τη ζωηρότατη κίνηση στα docks. Κυρίως συνιστούμε, για να απολαύσετε ένα θέαμα μεγαλοπρεπές και μοναδικό στον κόσμο, μια εκδρομή στο Γκρέιβσεντ.

7

Ασκήσεις

Περίγραψε τι ακριβώς κάνεις για να πάρεις το μετρό, με τις ίδιες λεπτομέρειες που δίνει ο Baedeker προκειμένου για το μετρό του Λονδίνου, το 1907.

Αναλογίσου ξανά μερικές απ' τις προτάσεις που υπέβαλαν οι σουρεαλιστές για να ομορφήνει το Παρίσι:

Ο Οβελίσκος της Πλας Κονκόρντ: να στρογγυλευτεί και να τοποθετηθεί στην κορυφή του ένα αναλόγου μεγέθους ατσάλινο φτερό

Ο Πύργος Σεν-Ζακ: να καμφθεί ελαφρώς

Ο Λέων του Μπελφόρ: να του δοθεί ένα κόκαλο να μασουλάει, και να στρίψει προς τα δυτικά

Το Πάνθεον: να διχοτομηθεί καθέτως, και τα δύο ημίσεα να απομακρυνθούν κατά 50 εκατοστά.

Προσπάθησε να υπολογίσεις, με τη βοήθεια των κατάλληλων χαρτών και σχεδιαγραμμάτων, ένα δρομολόγιο που θα περιλάμβανε τη διαδοχική χρήση όλων των λεωφορείων της πρωτεύουσας.

Προσπάθησε να φανταστείς τι θ' απογίνει το Παρίσι:

> *Το Παρίσι θα γίνει θερμοκήπιο· δενδροστοιχίες με οπωροφόρα στη λεωφόρο. Ο Σηκουάνας, διηθημένος και θερμός· πληθώρα τεχνητών πολυτίμων λίθων· κατάχρηση επιχρυσωμάτων· τρόπος φωτισμού οικιών: το φως θα αποταμιεύεται, γιατί υπάρχουν σώματα που διαθέτουν αυτή την ιδιότητα, όπως η ζάχαρη, η σάρκα ορισμένων μαλακίων και ο φώσφορος της Μπολόνιας. Οι προσόψεις των σπιτιών θα επιχριστούν με τη φωσφορίζουσα ουσία, και η ακτινοβολία τους θα φωτίζει τους δρόμους.*

Gustave Flaubert
(Προσχέδια του *Μπουβάρ και Πεκισέ*,
τελικό σχέδιο, Pléiade, II, σ. 986)

η εξοχή

1

Δεν έχω να πω πολλά για την εξοχή – η εξοχή δεν υπάρχει· είναι ψευδαίσθηση.

Για τους περισσότερους από τους ομοίους μου, η εξοχή είναι ένας χώρος αναψυχής που: α) περιβάλλει τη δευτερεύουσα κατοικία τους, β) τον διασχίζει ο αυτοκινητόδρομος τον οποίο παίρνουν κάθε Παρασκευή βράδυ για να πάνε στο εξοχικό τους, και γ) το απομεσήμερο της Κυριακής, αν αντέχουν τα κότσια τους, θα διατρέξουν κάποια μέτρα του πριν επιστρέψουν στην πόλη, όπου, για όλη την υπόλοιπη εβδομάδα, θα κηρύσσουν την ανάγκη επιστροφής στη φύση.

Κι ωστόσο, όπως όλος ο κόσμος, έχω πάει κι εγώ πολλές φορές στην εξοχή (η τελευταία, το θυμάμαι πολύ καλά, ήταν το Φεβρουάριο του 1973· έκανε παγωνιά). Εξ άλλου, μ' αρέσει η εξοχή (μ' αρέσει και η πόλη, το 'χω ξαναπεί –

δεν είμαι δύσκολος εγώ): μ' αρέσει να βρίσκομαι στην εξοχή: τρως χωριάτικο ψωμί, αναπνέεις καλύτερα, συναντάς κάτι ζώα που δεν έχεις την ευκαιρία να τα δεις στις πόλεις, ανάβεις φωτιά στο παραγώνι, παίζεις scrabble ή άλλα επιτραπέζια παιχνίδια. Διαθέτεις περισσότερο χώρο απ' ό,τι στην πόλη (αυτό, οφείλουμε να το παραδεχτούμε), σχεδόν την ίδια άνεση και σχεδόν την ίδια ηρεμία. Όμως, τίποτα απ' αυτά δε μου φαίνεται να αρκεί για να θεμελιώσει μια προσήκουσα διαφορά.

Η εξοχή είναι μια ξένη χώρα. Δε θα 'πρεπε να είναι έτσι, αλλά έτσι είναι· θα μπορούσε να μην είναι έτσι, αλλά έτσι ήταν και έτσι θα είναι από δω και πέρα: είναι πολύ αργά πια για ν' αλλάξει οτιδήποτε.

Είμαι ένας άνθρωπος της πόλης· γεννήθηκα, μεγάλωσα και έζησα σε πόλεις. Οι συνήθειες, οι ρυθμοί και το λεξιλόγιό μου είναι συνήθειες, ρυθμοί και λεξιλόγιο ενός ανθρώπου της πόλης. Η πόλη μού ανήκει. Στην πόλη, είμαι σπίτι μου: η άσφαλτος, το τσιμέντο, οι γρίλιες, οι δρόμοι, η μονοτονία των προσόψεων των πολυκατοικιών που χάνονται στο βάθος του ορίζοντα – όλα αυτά είναι πράγματα που μπορούν να με εκπλήξουν ή να με σκανδαλίσουν, αλλά κατά τον ίδιο τρόπο που θα μπορούσε να με σκανδαλίσει ή να με εκπλήξει, π.χ., η ανυπέρβλητη δυσκολία τού να δεις τον αυχένα σου, ή η αναιτιολόγητη ύπαρξη των γναθιαίων και των μετωπιαίων κόλπων. Στην εξοχή, όμως, δε με σκανδαλίζει τίποτα· αν ήθελα να γίνω πιο συμβατικός, θα 'λεγα πως, στην εξοχή, όλα με εκπλήσσουν· στην πραγματικότητα, τα πάντα μ' αφήνουν λίγο-πολύ αδιάφορο. Έμαθα πολλά πράγματα στο σχολείο, ξέρω ακόμα ότι το Μετς, η Τουλ και το Βερντέν απάρτιζαν τις Τρεις Επισκοπές, ότι $(\alpha+\beta)^2 = \alpha^2+2\alpha\beta+\beta^2$ και ότι οξύ σύν βάσις ίσον άλας σύν ύδωρ, αλλά δεν έμαθα τίποτα

που να 'χει να κάνει με την εξοχή, ή, μάλλον, έχω ξεχάσει όλα όσα μου δίδαξαν. Μου 'χει τύχει να διαβάσω σε βιβλία πως η εξοχή κατοικείται από χωριάτες, πως οι χωριάτες ξυπνούν και κοιμούνται με τις κότες, πως η εργασία τους συνίσταται, μεταξύ άλλων, στο να ασβεστώνουν, να σπέρνουν, ν' αλετρίζουν, να κοπρίζουν, να σβαρνίζουν, να τσαπίζουν, να ξεχορταριάζουν, να διβολίζουν, ν' αλωνίζουν. Οι δουλειές που κρύβονται κάτω απ' αυτά τα ρήματα, μου ακούγονται πιο εξωτικές απ' όσο, π.χ., αυτές που απαιτούνται για να επισκευαστεί ένας λέβητας κεντρικής θερμάνσεως – κάτι για το οποίο, ομολογώ, δεν είμαι ιδιαίτερα προικισμένος.

Υπάρχουν, φυσικά, τα μεγάλα κίτρινα χωράφια που τα αυλακώνουν γυαλιστερές μηχανές, τα λιβάδια με το τριφύλλι, οι ατελείωτοι αμπελώνες. Όμως δεν ξέρω τίποτα γι' αυτούς τους χώρους· για μένα, οι χώροι αυτοί είναι απροσπέλαστοι. Τα μόνα πράγματα που μπορεί να ξέρω, είναι τα φακελάκια του Vilmorin ή του Truffaut,[40] τα αναπαλαιωμένα αγροκτήματα όπου ο ζυγός των αρότρων γίνεται κρεμαστό διακοσμητικό, και οι κάδοι όπου ζύγιζαν το στάρι, καλάθια αχρήστων (έχω έναν και τον αγαπώ πολύ), τα δακρύβρεχτα άρθρα για το πώς πρέπει να εκτρέφονται τα μοσχάρια, και η νοσταλγία τού να τρως κεράσια ανεβασμένος σ' ένα δέντρο.

2

Η χωριάτικη ουτοπία

Πρώτα πρώτα, θα 'χες πάει στο ίδιο σχολείο με τον ταχυδρόμο.

Θα 'ξερες ότι το μέλι του δάσκαλου είναι καλύτερο από

εκείνο του σταθμάρχη, ή, μάλλον, όχι: δε θα υπήρχε σταθμάρχης· μόνο ένας φύλακας διαβάσεων: θα πήγαινε καιρός που τα τρένα δε σταματούσαν πια στο χωριό, θα τα 'χε αντικαταστήσει μια λεωφορειακή γραμμή, αλλά θα εξακολουθούσε να υπάρχει μια ισόπεδη διάβαση που δεν είχε ακόμα αυτοματοποιηθεί).

Θα 'ξερες αν θα 'φερνε βροχή ο καιρός ή όχι, κοιτάζοντας το σχήμα που θα 'χαν πάρει τα σύννεφα πάνω απ' το λόφο, θα γνώριζες τα μέρη όπου θα 'χε ακόμα καραβίδες, θα θυμόσουν την εποχή όπου ο σιδεράς πετάλωνε τ' άλογα (φούσκωσέ τα λίγο, μέχρι να κοντεύεις να τα πιστέψεις, αλλά μην το παρακάνεις κιόλας...)

Φυσικά, θα τους γνώριζες όλους κι ολωνών τις ιστορίες. Κάθε Τετάρτη, ο αλλαντοποιός της Νταμπιέρ θα σου 'φερνε τις γαρδούμπες σου. Κάθε Δευτέρα, θα ερχόταν για να πλύνει η κυρά-Μπλεζ.

Θα 'παιρνες με τα παιδιά σου κάτι βουλιαγμένα μονοπάτια και θα πηγαίνατε να μαζέψετε μούρα· και μανιτάρια· θα τα 'στελνες να κυνηγήσουν σαλιγκάρια.

Θα περίμενες πώς και πώς το λεωφορείο των επτά. Θα σ' άρεσε να κάθεσαι στην πλατεία του χωριού, κάτω απ' την αιωνόβια φτελιά, απέναντι απ' την εκκλησία.

Θα φορούσες τις γαλότσες σου και θα πήγαινες στα χωράφια να δρεπανίσεις.

Θα 'παιζες χαρτιά με τον αγροφύλακα.

Θα μάζευες ξύλα απ' το κοινοτικό δάσος.

Θ' αναγνώριζες κάθε πουλί απ' το κελάηδημά του.

Θα 'ξερες κάθε δέντρο στο περβόλι σου.

Θα περίμενες την εναλλαγή των εποχών.

3

Νοσταλγική (και πλαστή) παραλλαγή

Ή:
Ριζώνεις· ξαναγυρνάς στις ρίζες σου ή τις διαμορφώνεις όπως θέλεις· αποσπάς απ' το χώρο τον τόπο που από τώρα και στο εξής θα 'ναι ο τόπος σου· χτίζεις, φυτεύεις, νοσφίζεσαι –πόντο πόντο– το «σπίτι σου»: ανήκεις ολοκληρωτικά στο χωριό σου, έχεις πλήρη συνείδηση ότι είσαι απ' τις Σεβένες, αρχίζεις να κατάγεσαι από το Πουατού.

Υπάρχει και η άλλη λύση:
Το δισάκι σου στον ώμο, δεν κρατάς τίποτα, μένεις σε ξενοδοχεία που τ' αλλάζεις σαν πουκάμισα, αλλάζεις πόλη, αλλάζεις χώρα· διαβάζεις και μιλάς τέσσερις-πέντε γλώσσες· σπίτι σου δεν αισθάνεσαι πουθενά, αλλά σχεδόν παντού.

περί της κινήσεως

Ζούμε κάπου: σε μια χώρα, σε μια πόλη αυτής της χώρας, σε μια γειτονιά αυτής της πόλης, σ' ένα δρόμο αυτής της γειτονιάς, σε μια πολυκατοικία αυτού του δρόμου, σ' ένα διαμέρισμα αυτής της πολυκατοικίας.

Θα 'πρεπε από πιο νωρίς να 'χουμε αποκτήσει τη συνήθεια ν' αλλάζουμε τόπο – ελεύθερα και χωρίς να μας κοστίζει. Δεν το κάναμε, όμως: μείναμε εκεί όπου ήμαστε· και τα πράγματα έμειναν όπως ήταν. Δεν αναρωτηθήκαμε γιατί ήταν εκεί και όχι αλλού, γιατί ήταν έτσι και όχι αλλιώς. Μετά, φυσικά, ήταν αργά: είχαμε συνηθίσει. Αρχίσαμε σιγά σιγά να πιστεύουμε ότι ήμαστε μια χαρά εκεί όπου ήμαστε. Στο κάτω κάτω, ούτε απέναντι ήταν καλύτερα.

Δεν αλλάζουμε εύκολα, ακόμα κι αν πρόκειται για τη θέση των επίπλων του σπιτιού μας. Η μετακόμιση είναι μπελάς. Όταν μετακομίζουμε, προσπαθούμε να μην αλλάξουμε και γειτονιά. Κι αν δεν το καταφέρουμε, μας λείπει η παλιά γειτονιά μας.

Χρειάζεται να επισυμβούν εξόχως σοβαρά γεγονότα για ν' αποφασίσουμε να κουνηθούμε: πόλεμοι, λιμοί, επιδημίες.

Δύσκολα εγκλιματιζόμαστε. Όσοι έφτασαν λίγες μέρες πριν από σένα, σε κοιτούν αφ' υψηλού. Μένεις στη γωνιά σου, μαζί μ' αυτούς της γωνιάς σου· νοσταλγείς το χωριουδάκι σου, το ποταμάκι σου, το μεγάλο σιναποχώραφο που έβλεπες αφήνοντας τη δημοσιά.

η χώρα

1

Σύνορα

Οι χώρες χωρίζονται μεταξύ τους με σύνορα. Το πέρασμα των συνόρων με συγκινούσε ανέκαθεν: μια ξύλινη μπάρα, που υλοποιεί ένα νοητό όριο (χωρίς, άλλωστε, να είναι ποτέ ακριβώς πάνω στη γραμμή την οποία υποτίθεται ότι αναπαριστά, αλλά καμιά δεκαριά ή εκατοστή μέτρα πιο δω ή πιο κει), αρκεί για ν' αλλάξει τα πάντα, ακόμα και το τοπίο: ο ίδιος αέρας είναι, η ίδια γη, αλλά ο δρόμος δεν είναι πια ακριβώς ίδιος, ο τρόπος γραφής των πινακίδων τής τροχαίας είναι διαφορετικός, τα αρτοπωλεία δε μοιάζουν εντελώς σ' αυτό που προ ολίγου αποκαλούσαμε αρτοπωλείο, τα ψωμιά δεν έχουν πια το ίδιο σχήμα, δεν είναι πια τα ίδια κουτιά από τσιγάρα που σέρνονται στο δρόμο...

[Σημείωσε τι *δεν* αλλάζει: Το σχήμα των σπιτιών; Το σχήμα των αγρών; Τα πρόσωπα; Το σήμα της Shell στα βενζινάδικα; Οι πινακίδες της Coca Cola που, όπως απέδειξε μια πρόσφατη έκθεση φωτογραφιών, είναι ίδιες κι α-

παράλλαχτες από τη Γη του Πυρός ώς τη Σκανδιναβία και από την Ιαπωνία ώς τη Γροιλανδία; Οι κανόνες οδικής κυκλοφορίας (με κάποιες παραλλαγές); Η απόσταση των σιδηροτροχιών (με εξαίρεση την Ισπανία);]

Το 1952, στην Ιερουσαλήμ, αποπειράθηκα να πατήσω ιορδανικό έδαφος, περνώντας το πόδι μου κάτω απ' το συρματόπλεγμα· κάποιοι που με συνόδευαν, με απέτρεψαν: φαίνεται πως υπήρχαν νάρκες. Εν πάση περιπτώσει, δε θα 'ταν Ιορδανία αυτό που θα πατούσα, αλλά ένα τίποτα, ένα no man's land.

Τον Οκτώβριο του 1970, στο Χοφ της Βαυαρίας, αγκάλιασα (όπως λένε) μ' ένα βλέμμα κάτι που ήταν Δυτική Γερμανία, κάτι που ήταν Ανατολική Γερμανία, και κάτι που ήταν Τσεχοσλοβακία: μια έκταση απέραντη, θλιβερή και γκρίζα, με κάτι δασάκια. Το (δυτικογερμανικό) πανδοχείο που προσέφερε αυτό το πανόραμα, έκανε χρυσές δουλειές.

Το Μάιο του 1961, όχι μακριά απ' τον αρχαιολογικό χώρο της Σμπέιτλα, στην Τυνησία, κάπου προς το Κασερίν, είδα την αλγερινή μεθόριο: μια απλή σειρά συρματοπλέγματα· καμιά εκατοστή μέτρα πιο κει, σε αλγερινό έδαφος, φαινόταν ένα ερειπωμένο αγρόκτημα. Η Γραμμή Μορίς, μου είπαν, που ήταν ακόμα εν ισχύι, περνούσε ακριβώς από πίσω.

Τα σύνορα είναι γραμμές. Γι' αυτές τις γραμμές, εκατομμύρια άνθρωποι βρήκαν το θάνατο. Μυριάδες άνθρωποι βρήκαν το θάνατο γιατί δεν κατάφεραν να τις διαβούν: πολλές φορές η επιβίωση είχε να κάνει μόνο και μόνο με το αν κατάφερνες να περάσεις ένα ποταμάκι, ένα λοφίσκο, ένα ήσυχο δάσος – από την άλλη μεριά ήταν η Ελβε-

τία, η ουδέτερη χώρα, η ελεύθερη ζώνη...

(*Η μεγάλη χίμαιρα*:[41] Δεν πυροβολείς αιχμαλώτους δραπέτες απ' τη στιγμή που έχουν διαβεί τα σύνορα...)

Λυσσαλέες μάχες δόθηκαν για ένα κομματάκι χώρο, ένα λοφίσκο, λίγη παραλία, ένα βραχάκι, τη γωνιά ενός δρόμου. Για εκατομμύρια ανθρώπους ο θάνατος ήρθε από μια ανεπαίσθητη διαφορά υψομέτρου ανάμεσα σε δύο σημεία που, πολλές φορές, απείχαν λιγότερο από εκατό μέτρα: εβδομάδες ολόκληρες πολεμούσαν για να καταλάβουν (ή *ανακαταλάβουν*) το Ύψωμα 532.

(Ένας από τους αρχιστράτηγους του γαλλικού στρατού στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο λεγόταν στρατηγός Nivelle...[42])

2

Η χώρα μου

Η εθνική επικράτεια (η Μητέρα Πατρίδα –γερμανιστί: Vaterland–, το Έθνος, η Χώρα, η Γαλλία, το Εξάγωνο) είναι ένα κράτος της δυτικής Ευρώπης που αντιστοιχεί κατά ένα μεγάλο ποσοστό στην Εκείθεν των Άλπεων Γαλατία. Περιλαμβάνεται μεταξύ 42°20΄ και 51°5΄ βόρειου γεωγραφικού πλάτους και μεταξύ 7°11΄ δυτικού και 5°10΄ ανατολικού γεωγραφικού πλάτους. Η επιφάνειά της ανέρχεται σε 528.576 τετραγωνικά χιλιόμετρα.

Η εν λόγω επικράτεια βρέχεται από θάλασσα σε μήκος 2.640 χιλιομέτρων περίπου· η θαλάσσια αυτή ζώνη αποτελεί τα λεγόμενα γαλλικά «χωρικά ύδατα».

Πάνω από το σύνολο της εθνικής επικράτειας υπάρχει ο λεγόμενος «εναέριος χώρος».

Η άμυνα, η ακεραιότητα και η ασφάλεια αυτών των

τριών χώρων (εδαφικός, θαλάσσιος και εναέριος) αποτελούν αντικείμενο αδιάλειπτης μέριμνας εκ μέρους των δημοσίων Αρχών.

Δε νομίζω, σε ό,τι αφορά στη χώρα μου, ότι έχω να προσθέσω τίποτα άξιο λόγου – ή λόγγου.

ευρώπη

Μία από τις πέντε ηπείρους.

αρχαίος κόσμος

Η Ευρώπη, η Ασία, η Αφρική.

νέος κόσμος

«*Μάγκες, μας ανακάλυψαν!*»
(ένας Ινδιάνος, βλέποντας να πλησιάζει ο Χριστόφορος Κολόμβος).

ο κόσμος

Ο κόσμος είναι μεγάλος.
Αεροπλάνα τον οργώνουν συνεχώς, προς όλες τις κατευθύνσεις.

Ταξιδεύω.

Μπορώ να αυτοδεσμευτώ, είτε ν' ακολουθήσω ένα δεδομένο γεωγραφικό πλάτος (Ιούλιος Βερν, *Τα τέκνα τού Πλοιάρχου Γκραντ*), είτε να διασχίσω τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ακολουθώντας την αλφαβητική σειρά των Πολιτειών (Ιούλιος Βερν, *Η διαθήκη ενός εκκεντρικού*), είτε να εξαρτήσω το πέρασμα από μια Πολιτεία σε μιαν άλλη, απ' το αν υπάρχουν δύο ομώνυμες πόλεις (Michel Butor, *Mobile*).

Κατάπληξη και απογοήτευση από τα ταξίδια. Η ψευδαίσθηση ότι έχεις νικήσει τις αποστάσεις, ότι έχεις διαγράψει το χρόνο.

Η αίσθηση του να είσαι μακριά.

Να δεις *στ' αλήθεια* κάτι που υπήρξε για πολύ καιρό εικόνα σε μια παλιά εγκυκλοπαίδεια: ένα θερμοπίδακα, έ-

ναν καταρράκτη, τον Κόλπο της Νάπολης, το σημείο όπου στεκόταν ο Γαβρίλο Πρίντσιπ όταν πυροβόλησε τον αρχιδούκα Φραγκίσκο-Φερδινάνδο της Αυστρίας και τη δούκισσα Σοφία ντε Χόχενμπεργκ, στη διασταύρωση της οδού Φραγκίσκου-Ιωσήφ και της προβλήτας Άπελ, στο Σαράγεβο, ακριβώς απέναντι από την καντίνα των Αδελφών Σίμιτς, στις 28 Ιουνίου 1914, στις έντεκα και τέταρτο το πρωί.

Ή, πάλι, να δεις (πολύ μακριά από τον υποτιθέμενο τόπο προέλευσής του) ένα αντικείμενο εντελώς ακαλαίσθητο (π.χ., σ' ένα σαλέ του Μέλανος Δρυμού, ένα κουτί φτιαγμένο από κοχύλια, που γράφει πάνω του «Ενθύμιον του Ντινάρ») ή εντελώς συνηθισμένο (σ' ένα bed and breakfast[43] του Ίνβερνες, π.χ., μια κρεμάστρα που γράφει πάνω της Hotel Saint-Vincent, Commercy) ή εντελώς απροσδόκητο (π.χ., ένα αντίτυπο του *Καταλόγου αρχαιολογικών ευρημάτων του Νομού Ταρν*, υπό κ. Η. Crozes, Paris, 1865, in-4, σελίδες 123, στο σαλόνι μιας οικογενειακής πανσιόν του Ρέγκενσμπουργκ).

Να δεις ό,τι ανέκαθεν ονειρευόσουν να δεις. Μα τι είναι αυτό που ανέκαθεν ονειρευόσουν να δεις; Οι Μεγάλες Πυραμίδες; *Το πορτρέτο του Μελάγχθωνα* του Cranach; Ο τάφος του Marx; Αυτός του Freud; Η Μπουχάρα και η Σαμαρκάνδη; Το καπέλο που φοράει η Katharine Hepburn στο *Σίλβια Σκάρλετ*;[44] (Μια μέρα, καθώς πήγαινα απ' το Φορμπάς στο Μετς, έκανα μια παράκαμψη για να επισκεφθώ, στο Σεν-Ζαν-Ρορμπάς, το σπίτι όπου είχε γεννηθεί ο στρατηγός Eblé.)

Ή, μάλλον, ανακάλυψε αυτό που δεν είδες ποτέ, που δεν περίμενες ποτέ, δε φανταζόσουν ποτέ. Μα πώς μπορώ να

δώσω παραδείγματα... δεν ξέρω... Δεν πρόκειται για κάτι που, με το πέρασμα του χρόνου, καταγράφηκε στις εκπλήξεις ή τα θαύματα του κόσμου τούτου· δεν είναι ούτε το μεγαλειώδες, ούτε το εντυπωσιακό· δεν είναι κατ' ανάγκην το ξένο: θα μπορούσε να είναι, αντίθετα, το ξανακερδισμένο οικείο, ο αδελφικός χώρος...

Τι μπορούμε να μάθουμε για τον κόσμο; Από τη γέννηση ώς το θάνατό μας, τι ποσότητα χώρου μπορεί να ελπίζει το βλέμμα μας ότι θα σαρώσει; Πόσα τετραγωνικά εκατοστά του πλανήτη Γη θα 'χουν αγγίξει οι σόλες μας;

Ακόμα κι αν διατρέξεις τον κόσμο, ακόμα κι αν τον οργώσεις πάνω-κάτω, το πολύ πολύ να γνωρίσεις κάποια τετραγωνικά του, κάποια εκτάρια: μικρο-επιδρομές σε εξαυλωμένα ερείπια, ρίγη περιπέτειας, απίθανες εξερευνήσεις μέσα σε μια γλυκερή αχλύ, που κάποιες λεπτομέρειές τους θα σου μείνουν αξέχαστες: πέρα απ' αυτούς τους σιδηροδρομικούς σταθμούς κι αυτούς τους αυτοκινητόδρομους, πέρα απ' τις αστραφτερές πίστες των αεροδρομίων και τις στενές λουρίδες γης που μια νυχτερινή υπερταχεία φωτίζει φευγαλέα, πέρα απ' τα πανοράματα που τα λαχταρήσαμε τόσο πολύ και τ' ανακαλύψαμε τόσο αργά, πέρα από σωρούς λίθων και σωρούς έργων τέχνης, μπορεί και να μείνουν τρία παιδιά που τρέχουν σε μια ολόφωτη δημοσιά, ένα σπιτάκι στην έξοδο της Αβινιόν, με μια ξύλινη πορτούλα που ήταν κάποτε βαμμένη πράσινη, οι σιλουέτες των δέντρων στην κορφή ενός λόφου στα περίχωρα του Ζάαρμπρίκεν, τέσσερις ξεκαρδισμένοι χοντροί στο πεζοδρόμιο ενός café της Νάπολης, ο κεντρικός δρόμος τής Μπριόν, προπαραμονή Χριστουγέννων, γύρω στις έξι το απόγευμα, η δροσιά μιας υπαίθριας στοάς στο *σουκ*[45] του Σφαξ, ένα μικρούλι φράγμα πάνω σε μια σκοτσέζικη

λοχ,[46] ένα φιδωτό δρομάκι κοντά στο Κορβόλ-λ' Οργκε-γιέ... Και μαζί τους, άμεση, απροσμάχητη και απτή, η αίσθηση του συγκεκριμένου τού κόσμου: κάτι φωτεινό, κάτι πιο κοντινό μας: ο κόσμος, όχι πια σαν μια ατελείωτη διαδρομή, όχι πια σαν μια ατέρμονη οδοιπορία, σαν μια πρόκληση την οποία πρέπει ν' αποδεχόμαστε αενάως, όχι σαν πρόσχημα μιας απεγνωσμένης συσσώρευσης, ούτε σαν ψευδαίσθηση κατάκτησης, αλλά σαν επανεύρεση ενός νοήματος, αντίληψη μιας γήινης γραφής, μιας γεω-γραφής, μιας *γεωγραφίας* που ξεχάσαμε ότι την έχουμε συγγράψει εμείς.

ο χώρος

...τόσο που ο κόσμος και το διάστημα έμοιαζαν ο ένας καθρέφτης του άλλου, έτσι όπως και οι δύο ήταν φορτωμένοι παντού με ιερογλυφικά και ιδεογράμματα, το καθένα απ' τα οποία μπορούσε να είναι ή να μην είναι ένα σημάδι: ένα ασβεστολιθικό υλικό πάνω σ' ένα βασάλτη, ένα κυματάκι που σχηματίζει ο άνεμος στην πυκνή άμμο της ερήμου, η τοποθέτηση ενός ματιού στα φτερά του παγωνιού (το ότι ζούσαμε πια ανάμεσα σε σημάδια, μας οδήγησε να αντιμετωπίζουμε σιγά σιγά σαν σημάδια τα αμέτρητα πράγματα που παλιότερα απλώς υπήρχαν, χωρίς να σημειώνουν τίποτ' άλλο πέρα απ' τη δική τους παρουσία· τώρα είχαν μεταμορφωθεί σε σημάδια των εαυτών τους, είχαν ενταχθεί στη σωρεία εκείνων των σημαδιών που έγιναν μόνο και μόνο γιατί κάποιος ήθελε να φτιάξει ένα σημάδι), οι ανταύγειες της φωτιάς πάνω σ' ένα βράχο από σχιστόλιθο, η λιγάκι στραβή τετρακοσιοστή εικοστή έβδομη αυλάκωση του γείσου του αετώματος ενός μαυσωλείου, τα παράσιτα ενός βίντεο κατά τη διάρκεια μιας μαγνητικής καταιγίδας (η σειρά των σημαδιών πολλαπλασιαζόταν σε σειρές σημαδιών των σημαδιών, σημαδιών που επαναλαμβάνονταν αμέτρητες φορές, πάντα ίδια και πάντα κατά κάποιον τρόπο διαφορετικά, γιατί δίπλα στο σημάδι που είχε φτιαχτεί εκούσια, προσθετόταν το σημάδι που βρέθηκε εκεί τυχαία), το κακοτυπωμένο ποδαράκι του γράμματος R μιας βραδινής εφημερίδας, που έτυχε να πέσει πάνω σ' ένα ελάττωμα του χαρτιού, κάποια από τα οκτακόσιες χιλιάδες γδαρσίματα ενός κατραμωμένου τοιχώματος σ' ένα από τα ντοκ της Μελβούρνης, η καμπύλη γραμμή ενός στατιστικού πίνακα, ένα φρενάρισμα στην άσφαλτο, ένα χρωμόσωμα...[47]

Italo Calvino
Κοσμικωμικά

Χρησιμοποιούμε τα μάτια μας για να βλέπουμε. Το οπτικό μας πεδίο μάς αποκαλύπτει ένα χώρο περιορισμένο: κάτι ανεπαίσθητα κυκλικό, που κόβεται απότομα αριστερά και δεξιά, και δεν πάει ούτε πολύ πάνω ούτε πολύ κάτω. Αν αλληθωρίσουμε, καταφέρνουμε να δούμε την άκρη της μύτης μας· αν σηκώσουμε τα μάτια, βλέπουμε ότι υπάρχει ένα πάνω· αν τα κατεβάσουμε, ότι υπάρχει ένα κάτω· αν στρέψουμε το κεφάλι, πρώτα προς τα αριστερά κι ύστερα προς τα δεξιά, δεν καταφέρνουμε να δούμε στην εντέλεια τι είναι γύρω μας, ενώ πρέπει να περιστρέψουμε όλο μας το σώμα για να δούμε τι ήταν πίσω μας.

Το βλέμμα μας διατρέχει το χώρο και μας χαρίζει την ψευδαίσθηση του τρισδιάστατου και της απόστασης. Έτσι κατασκευάζουμε το χώρο: με ένα πάνω κι ένα κάτω, ένα αριστερά κι ένα δεξιά, ένα μπρος κι ένα πίσω, ένα κοντά κι ένα μακριά.

Όταν δεν υπάρχει τίποτα για να το σταματήσει, το βλέμμα μας πάει πολύ μακριά. Αν όμως στο δρόμο του δε συναντήσει τίποτα, δε θα δει τίποτα· βλέπει μόνο ό,τι συναντά: χώρος είναι αυτό το οποίο σταματά το βλέμμα, αυτό πάνω στο οποίο προσκρούει η όραση: το εμπόδιο: τούβλα, μια γωνία, ένα σημείο φυγής: έχουμε χώρο όταν κάνει γωνία, όταν κόβεται, όταν πρέπει να στρίψει για να ξαναξεκινήσει. Ο χώρος δεν έχει τίποτα το εκτοπλασματικό· ορίζεται πανταχόθεν, δεν διαχέεται και κάνει ό,τι περνάει από το χέρι του ώστε οι σιδηροτροχιές να συναντιούνται πολύ πριν το άπειρο.

περί της ευθείας

Εδώ είχα γράψει ένα κεφάλαιο για την καμπύλη, θέλοντας ν' αποδείξω την ανωτερότητα της ευθείας...
Ευθεία: Η οδός του αληθούς χριστιανού, λένε οι Πατέρες της Εκκλησίας.
Το σύμβολο της ηθικής ευθύτητας, λέει ο Κικέρων.
Η καλυτέρα όλων, λένε αυτοί που φυτεύουν λάχανα.
Η συντομότερη γραμμή, λέει ο Αρχιμήδης, που μπορούμε να φέρουμε μεταξύ δύο σημείων.
Όμως, ένας συγγραφέας όπως εγώ, αλλά και πολλοί άλλοι, δεν είναι γεωμέτρης· κι έτσι, τα παράτησα.[48]

Lawrence Sterne,
Τρίστραμ Σάντι, κεφ. 240

μέτρα

Με γοητεύουν (όπως όλους, φαντάζομαι) τα σημεία-μηδέν: οι άξονες και τα σημεία αναφοράς απ' τα οποία μπορούν να προσδιοριστούν η θέση και η απόσταση οποιουδήποτε αντικειμένου στο σύμπαν:

– ο Ισημερινός,

– ο Μεσημβρινός του Γκρίνουιτς,

– η στάθμη της θαλάσσης,

ακόμα κι εκείνη η βούλα, στο προαύλιο της Παναγίας των Παρισίων (φευ! εξαφανίστηκε όταν έχτιζαν το πάρκινγκ, και κανείς δε σκέφτηκε να την ξαναβάλει στη θέση της), απ' την οποία αρχίζουν να υπολογίζονται όλες οι χιλιομετρικές αποστάσεις στη Γαλλία.

Όταν πήγαινα απ' την Τύνιδα στο Σφαξ, μ' άρεσε να περνώ μπροστά απ' την πινακίδα (κι αυτή, μαθαίνω, εξαφανίστηκε) που έδειχνε πόσο απείχαν η Τρίπολη, η Βεγγάζη, η Αλεξάνδρεια και το Κάιρο.

Μ' αρέσει που ξέρω πως ο Pierre-François-André Méchain, γεννηθείς εν Λον, το 1744, και ο Jean-Baptiste-Joseph Delambre, γεννηθείς εν Αμιένη, το 1749, ταξίδεψαν από τη Δουνκέρκη στη Βαρκελώνη,[49] μόνο και μόνο για να βεβαιωθούν ως προς το ακριβές μήκος που έπρεπε να έχει το μέτρο (φαίνεται, μάλιστα, ότι ο Méchain είχε σφάλει στους πρώτους του υπολογισμούς).

Μ' αρέσει που ξέρω πως μεταξύ των συνοικισμών τού Φραπόν και της Πρελ, της κοινότητας Βεσντέν, του νομού Σερ, υπάρχει μια πλάκα που πληροφορεί τον αναγνώστη

της ότι βρίσκεται ακριβώς στο κέντρο της μητροπολιτικής Γαλλίας.

Ακόμα και τώρα, αυτή τη στιγμή, δε θα μου ήταν απολύτως αδύνατον να προσδιορίσω τη θέση μου σε μοίρες, λεπτά, δευτερόλεπτα, δέκατα και εκατοστά του δευτερολέπτου: περί την 49η μοίρα βορείου γεωγραφικού πλάτους, περίπου 2°10′14″4 ανατολικά του Μεσημβρινού του Γκρίνουιτς (ή μόνο κάποια κλάσματα του δευτερολέπτου δυτικά του Μεσημβρινού των Παρισίων) και σε υψόμετρο γύρω στα δέκα μέτρα.

Διάβασα πρόσφατα ότι κάποτε, στην Αγγλία, μια επιστολή είχε ταχυδρομηθεί με μοναδική διεύθυνση προορισμού ένα γεωγραφικό πλάτος κι ένα γεωγραφικό μήκος. Ο αποστολέας, προφανώς, αν δεν ήταν γεωγράφος, θα 'ταν σίγουρα τοπογράφος ή υπάλληλος του εθνικού κτηματολογίου, κι ο παραλήπτης, όντως κατοικούσε μόνος, σ' ένα σπίτι απομονωμένο, εξαιρετικά δύσκολο να εντοπιστεί. Η επιστολή, πάντως, έφτασε στον προορισμό της. Ο Postmaster-General, βρετανικό αντίστοιχο του υπουργού Μεταφορών, εξέδωσε μια εγκύκλιο στην οποία, αφού εξέφραζε τη βαθύτατη εκτίμηση που έτρεφε για τους ταχυδρόμους, προειδοποιούσε ότι, στο μέλλον, τέτοιες συντεταγμένες δε θα λαμβάνονταν υπόψη. Το ίδιο, προσθέτω, θα έπρεπε να ισχύσει και ως προς τις διευθύνσεις που είναι γραμμένες σε στίχους: οι ταχυδρόμοι έχουν άλλα πράγματα να κάνουν απ' το να λύνουν αινίγματα· η διαδρομή που ακολουθεί μια επιστολή απ' την αφετηρία ώς το τέρμα της, είναι αυστηρά κωδικογραφημένη: ο Mallarmé, ο Latis[50] ή η χαρτογραφία δεν μπορεί παρά να είναι παράσιτα...

Ο χώρος δίνει την εντύπωση ότι είναι ή πιο εξημερωμένος ή πιο ακίνδυνος από το χρόνο: οι περισσότεροι άνθρωποι φορούν ρολόι, αλλά ελάχιστοι κρατούν πυξίδα.

Έχουμε συνεχώς την ανάγκη να ξέρουμε τι ώρα είναι (υπάρχει κανείς, άραγε, που να μπορεί να το καταλάβει από τη θέση του ήλιου;), αλλά ποτέ δεν αναρωτιόμαστε *πού* είμαστε. *Νομίζουμε* ότι το ξέρουμε: είμαστε σπίτι μας, είμαστε στο γραφείο μας, είμαστε στο μετρό, είμαστε στο δρόμο.

Είναι προφανές – μα και τι δεν είναι; Κάπου κάπου, όμως, δε θα 'βλαπτε ν' αναρωτιόμαστε *πού* είμαστε, να σταθμίσουμε τα πάντα: όχι μόνο τα κέφια μας, την υγειά μας, τις φιλοδοξίες, τα «πιστεύω» και το σκοπό της ζωής μας, αλλά και το τοπογραφικό μας στίγμα, και σε σχέση όχι τόσο με τους άξονες που αναφέρθηκαν πιο πάνω, όσο μ' έναν τόπο ή ένα πρόσωπο που είναι στη σκέψη μας ή που, έτσι, *θ' αρχίσει* να είναι στη σκέψη μας. Ας πούμε, π.χ., ότι παίρνεις το λεωφορείο για να πας στο Αεροδρόμιο του Ορλί· φέρε στο νου σου το πρόσωπο που πας να παραλάβεις και που, εκείνη τη στιγμή, πετάει πάνω απ' την Γκρενόμπλ, και προσπάθησε, ενώ το λεωφορείο πασχίζει ν' ανοίξει δρόμο μέσα στο κυκλοφοριακό χάος τής Λεωφόρου Μεν, να αναπαραστήσεις με τη φαντασία σου την αργή πορεία του αεροπλάνου πάνω σ' έναν νοητό χάρτη της Γαλλίας, τη διάσχιση του Εν, του Σον-ε-Λουάρ, του Νιέβρ και του Λουαρέ...[51] Ή, ακόμα, με πιο συστηματικό τρόπο, αναρωτήσου, μια συγκεκριμένη στιγμή της ημέρας, τις (γεωγραφικές) θέσεις που κατέχουν κάποιοι από τους φίλους σου, τόσο μεταξύ τους όσο και σε σχέση μ' εσένα: κατάγραψε τις διαφορές επιπέδου (όσοι, όπως εσύ, ζουν στον πρώτο όροφο, όσοι ζουν στον πέμπτο, στον ενδέκατο κ.λπ.) ή προσανατολισμού, φαντάσου τις μετατοπίσεις τους στο χώρο.

Παλιά (όπως όλοι, φαντάζομαι), σ' ένα απ' αυτά τα σχολικά τετράδια που έδινε δώρο το Βιβλιοχαρτοπωλείο Gibert,

όταν, με το που άνοιγαν τα σχολεία, πηγαίναμε ν' αλλάξουμε τις φυλλάδες της περασμένης σχολικής χρονιάς με αυτές της νέας, έγραφα έτσι τη διεύθυνσή μου:

Ζορζ Περέκ
οδός Ασομψιόν 18
Κλιμακοστάσιο Α
3ος όροφος
Δεξιά πόρτα
16ο Διαμέρισμα
Παρίσι
Νομός Σεν
Γαλλία
Ευρώπη
Κόσμος
Σύμπαν

παίζοντας με το χώρο

Παίξε με τους μεγάλους αριθμούς (παραγοντικές, σειρές του Fibonacci, γεωμετρικές πρόοδοι):

Απόσταση της Σελήνης από τη Γη: ένα πολύ λεπτό τσιγαρόχαρτο (τόσο, που να χρειάζονται 1000 για να δώσουν πάχος ενός χιλιοστού), διπλωμένο 49 φορές·
Απόσταση του Ήλιου από τη Γη: το ίδιο τσιγαρόχαρτο, διπλωμένο 58 φορές·
Απόσταση του Ήλιου από τον Πλούτωνα: πάντα το ίδιο τσιγαρόχαρτο: αν το διπλώσουμε άλλες 4 φορές, είμαστε περίπου «μέσα», αλλά, αν το διπλώσουμε άλλες 5, ξεπερνάμε κατά τι τα 3.000.000.000 χιλιόμετρα·
Απόσταση του Άλφα του Κενταύρου από τη Γη: θα χρειαστεί να διπλώσουμε άλλες 15 φορές.

Παίξε με τις αποστάσεις: οργάνωσε ένα ταξίδι που θα σου επιτρέψει να επισκεφθείς ή να διατρέξεις όλους τους τόπους που απέχουν 314,6 χιλιόμετρα από το σπίτι σου·
μετά, το δρομολόγιο που ακολούθησες, κοίταξέ το σε άτλαντες, σε στρατιωτικούς χάρτες.

Παίξε με τις μονάδες μετρήσεως: εξοικειώσου πάλι με τα πόδια και τις λεύγες (έστω και μόνο για να διαβάζεις πιο άνετα Stendhal, Δουμά ή Ιούλιο Βερν)· προσπάθησε να μάθεις, άπαξ και διά παντός, τι ακριβώς είναι ένα ναυτικό μίλι (και, με την ευκαιρία, ένας κόμβος)· θυμήσου ότι journal (που σήμερα σημαίνει ημερολόγιο, εφημερίδα) ήταν κάποτε μονάδα μετρήσεως επιφανείας: ήταν η έκταση

που ένας αγροτεργάτης μπορούσε να καλλιεργήσει σε μία μέρα.

Παίξε με το χώρο: προκάλεσε μια έκλειψη ηλίου σηκώνοντας το δαχτυλάκι σου (όπως ο Λεοπόλδος Μπλουμ στον *Οδυσσέα*)·[52] φωτογραφήσου κάνοντας ότι στηρίζεις τον Πύργο της Πίζας...

Άρχισε να συνηθίζεις να ζεις υπό συνθήκες έλλειψης βαρύτητας: ξέχνα καθέτους και οριζοντίους: χαρακτικά τού Escher, το εσωτερικό των διαστημοπλοίων στο *2001, Η Οδύσσεια του Διαστήματος*.[53]

Συλλογίσου αυτούς τους δύο ιδιοφυείς (αλλά και, απ' ό,τι φαίνεται, συμπληρωματικούς) αφορισμούς:

Αναλογίζομαι συχνά πόσα βόδια θα χρειάζονταν για να φτιάξεις κονσομέ με τη Λίμνη της Γενεύης.
Pierre Dac
Οστούν μετά μυελού

Οι ελέφαντες ζωγραφίζονται κατά κανόνα μικρότεροι απ' το φυσικό τους μέγεθος, ενώ ένας ψύλλος, πάντα μεγαλύτερος.
Jonathan Swift
Σκέψεις επί διαφόρων θεμάτων

η κατάκτηση του χώρου[54]

1

Η τροχήλατος οικία του κ. Raymond Roussel[55]

(αναδημοσίευση από την «Επιθεώρηση της Περιηγητικής Λέσχης Γαλλίας»)

Ο συγγραφεύς των Εντυπώσεων από την Αφρικήν, *το εγκώμιον του οποίου έχουν πλέξει τόσα και τόσα επιφανή πνεύματα, παρήγγειλεν να του κατασκευάσουν (βάσει ιδίων σχεδίων) εν αυτοκίνητον μήκους 9 μέτρων και πλάτους 2,30 μέτρων.*

Το εν λόγω αυτοκίνητον είναι, θα ηδύνατο να είπη τις, πραγματική κινουμένη οικία, δεδομένου ότι περιλαμβάνει, χάρις εις την μεγαλοφυή εσωτερικήν του διάταξιν, θάλαμον υποδοχής, υπνοδωμάτιον, γραφείον, λουτρόν, προσέτι δε και έναν μικρόν κοιτώνα διά το προσωπικόν, συγκείμενον εκ τριών ανδρών (δύο οδηγοί και εις θαλαμηπόλος).

Το αμάξωμα, κατασκευής Lacoste, είναι κομψότατον, η δε εσωτερική του διαρρύθμισις, πρωτότυπος και μεγαλοφυής. [...] Την ημέραν, το υπνοδωμάτιον μετατρέπεται εις γραφείον ή θάλαμον υποδοχής· την εσπέραν, το πρόσθιον μέρος (όπισθεν της θέσεως του οδηγού), εις κοιτωνίσκον ένθα οι προαναφερθέντες τρεις άνδρες δύνανται να κατακλιθούν και να «κάνουν την τουαλέταν» των (υπάρχει νιπτήρ [...] εξ αριστερών της θέσεως του οδηγού και του πηδαλίου).

Η εσωτερική διακόσμησις της τροχηλάτου οικίας του κ. Raymond Roussel είναι έργον Maple.

Υπάρχει ηλεκτρική θέρμανσις και βενζινοκίνητος εστία. Ομοίως με βενζίνην λειτουργεί και ο θερμοσίφων.

Η επίπλωσις έχει προβλεφθή ώστε να καλύπτη απάσας τας ανάγκας. Περιλαμβάνει ώς και εν χρηματοκιβώτιον Fichet.

Μία εξαίρετος ραδιοφωνική εγκατάστασις επιτρέπει την ακρόασιν εκπομπών απασών των ευρωπαϊκών ραδιοφωνιών.

Η παρούσα περιγραφή, καίτοι σύντομος, αρκεί να καταδείξη ότι αύτη η πραγματική τροχήλατος έπαυλις –επιδεκτική συμπληρώσεως διά ρυμουλκουμένου μαγειρείου– επιτρέπει εις τον κύριόν της να ανακαλύψη εκ νέου, εις χώρον ήκιστα εστενωμένον, απάσας τας ανέσεις και την οικιακήν θαλπωρήν.

Το αμάξωμα επί του οποίου έχει συναρμοσθή η πολυτελής αύτη εγκατάστασις, είναι Saurer. Εν ευθεία, το όχημα «πιάνει» τα 40 χιλιόμετρα ανά ώραν, ενώ, χάρις εις το τροχοπεδωτικόν του σύστημα, ο οδηγός ουδένα κίνδυνον διατρέχει εις τας αποτόμους κατωφερείας.

Οι τροχοί «κλειδώνουν» εις το οδόστρωμα κατά την οδήγησιν, και η αρετή αύτη δύναται να εκτιμηθή ιδιαιτέρως κατά την αναρρίχησιν εις ορεινόν τινα δρόμον.

[...] Άμα τη κατασκευή της, η άμαξα ανεχώρησεν [...] διά περιοδείαν 3.000 χιλιομέτρων ανά την Ελβετίαν και την Αλσατίαν. Ο κ. Roussel ήλλαζεν παραστάσεις καθημερινώς και απεκόμισεν ασυγκρίτους εντυπώσεις εκ του ταξιδίου του.

2

Ο άγιος Ιερώνυμος στο σπουδαστήριό του

του Antonello da Messina (Λονδίνο, National Gallery)

Το σπουδαστήριο είναι ένα ξύλινο έπιπλο, πάνω στο πλακόστρωτο δάπεδο ενός καθεδρικού ναού. Εδράζεται πάνω σ' ένα βάθρο (χρειάζεται ν' ανέβεις τρία σκαλοπάτια) και αποτελείται κυρίως από έξι εταζέρες με βιβλία και διάφορα αντικείμενα (κουτιά, π.χ., κι ένα βάζο), καθώς κι ένα αναλόγιο, η οριζόντια επιφάνεια του οποίου φέρει δύο βιβλία, ένα μελανοδοχείο και μια πένα, η δε επικλινής, το βιβλίο που φαίνεται να διαβάζει ο άγιος. Όλα αυτά τα στοιχεία είναι πάγια· θα 'λεγε κανείς, δηλαδή, ότι συναπαρτίζουν κατά κάποιο τρόπο το έπιπλο, αλλά πάνω στο βάθρο υπάρχει ακόμα κι ένας θώκος, πάνω στον οποίο είναι καθισμένος ο άγιος, κι ένα σεντούκι.

Ο άγιος έχει βγάλει τα υποδήματά του για ν' ανέβει στο βάθρο, κι έχει απιθώσει τον πίλο του (καρδιναλίου) στο σεντούκι. Φορά ένα πορφυρό ένδυμα (καρδιναλίου) και, στο κεφάλι, μια καλύπτρα, επίσης πορφυρή. Κάθεται στητά και πολύ μακριά απ' το βιβλίο που διαβάζει. Τα δάχτυλά του έχουν γλιστρήσει ανάμεσα στα φύλλα του βιβλίου, είτε σαν να ξεφυλλίζει απλώς το βιβλίο, είτε, το και πιθανότερο, σαν να αισθάνεται την ανάγκη να ανατρέχει σε κομμάτια που διάβασε προηγουμένως. Σε μια απ' τις εταζέρες, ψηλά και πίσω από τον άγιο, υπάρχει ένας μικρός ξύλινος Εσταυρωμένος.

Στον παράπλευρο τοίχο από τις εταζέρες είναι καρφωμένα δύο απέριττα γαντζάκια, στο ένα απ' τα οποία είναι κρεμασμένο ένα ύφασμα που μπορεί να είναι ωμοφόριο ή πετραχήλι, αλλά μάλλον πρόκειται για πετσέτα.

Σ' ένα προέκταμα του βάθρου υπάρχουν δύο φυτά σε γλάστρες, το ένα απ' τα οποία μπορεί να είναι πορτοκαλιά-νάνος, κι ένα ραβδωτό γατάκι, από τη στάση του οποίου έχουμε κάθε λόγο να υποθέσουμε ότι λαγοκοιμάται. Πάνω απ' την πορτοκαλιά, στη μια πλευρά του αναλογίου, είναι κολλημένη μια ετικέτα όπου, καθώς το συνήθιζε ο Antonello da Messina, είναι γραμμένα το όνομα του ζωγράφου και η χρονολογία εκτέλεσης του πίνακα.

Γύρω και πάνω απ' το σπουδαστήριο, παίρνουμε μια ιδέα για τον υπόλοιπο ναό. Δεν υπάρχει ψυχή, εκτός από ένα λιοντάρι, στα δεξιά, με το ένα ποδάρι σηκωμένο, θαρρείς και διστάζει να ενοχλήσει τον άγιο την ώρα που δουλεύει. Επτά πουλιά εμφανίζονται πίσω απ' τα ψηλά, στενόμακρα παράθυρα, ενώ, πίσω απ' τα χαμηλά παράθυρα φαίνεται ένα ελαφρώς ανήσυχο τοπίο, μ' ένα κυπαρίσσι, ελιές, ένα κάστρο, δύο κωπηλάτες και τρεις ψαράδες σ' ένα ποτάμι.

Όλα αυτά δείχνονται μέσα από έναν τεράστιο ψαλιδωτό θόλο, στην ποδιά του οποίου ένα παγώνι κι ένα πολύ νεαρό γεράκι ποζάρουν φιλάρεσκα δίπλα σε μια εξαίσια μπρούντζινη λεκάνη.

Ολόκληρος ο χώρος είναι οργανωμένος γύρω από το έπιπλο (κι ολόκληρο το έπιπλο είναι οργανωμένο γύρω απ' το βιβλίο). Η παγερή αρχιτεκτονική της εκκλησίας (η γυμνότητα των υαλοπινάκων, η εχθρικότητα των στύλων της) ακυρώνεται: οι προοπτικές και οι κάθετοί της δεν οροθετούν πια το χώρο μόνον διά της αφάτου πίστεως: είναι εκεί, μόνο και μόνο για να προσδώσουν στο έπιπλο την κλίμακά του, να του επιτρέψουν να *εγγραφεί*: στο κέντρο του μη κατοικησίμου, το έπιπλο ορίζει έναν τιθασσευμένο χώρο, που τον ενοικούν γαλήνια γάτες, βιβλία και άνθρωποι.

3

Ο δραπέτης

Σαν γεφύρι που καλπάζει.
Jacques Roubaud

Έχω ξεχάσει ποιος μου την αφηγήθηκε, δηλώνω αδυναμία να εγγυηθώ την αυθεντικότητά της, και πόρρω απέχω απ' το να είμαι βέβαιος για την επιστημονική ορθότητα των όρων της: όπως και να 'χει, όμως, αυτή η ιστορία εξυπηρετεί θαυμάσια το σκοπό μου.

Είναι νύχτα, κι ένας γάλλος αιχμάλωτος πολέμου καταφέρνει να δραπετεύσει από το τρένο που τον πάει στη Γερμανία. Το σκοτάδι είναι πηχτό. Ο αιχμάλωτος δεν ξέρει πώς να προσανατολιστεί. Βαδίζει πολλή ώρα, στην τύχη· δηλαδή, ίσια μπρος του. Κάποια στιγμή, φτάνει σε μια ακροποταμιά. Ακούγεται μια μπουρού. Λίγα δευτερόλεπτα αργότερα, τα κύματα που σήκωσε το πλεούμενο, έρχονται και σκάνε στην όχθη. Από το χρόνο που μεσολάβησε ανάμεσα στο άκουσμα της μπουρούς και στον παφλασμό των κυμάτων, ο δραπέτης συνάγει το εύρος του ποταμού, αναγνωρίζει (εκ του εύρους) τον ποταμό (ο Ρήνος), κι έτσι καταλαβαίνει πού βρίσκεται.

4

Οι συναντήσεις

Προφανώς, δε θα 'χε καμία σημασία αν τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Εν προκειμένω, όμως, τα πάντα μελετήθη-

καν, υπολογίστηκαν, δεν υπήρχε περίπτωση να 'χει γίνει λάθος, δεν παρατηρήθηκε η παραμικρή απόκλιση, ούτε καν για λίγα χιλιοστά.

Κι ωστόσο, πάντα αισθάνομαι κάτι πολύ παραπλήσιο με κατάπληξη όταν αναλογίζομαι τη συνάντηση των γάλλων εργατών από τη μια και των ιταλών εργατών από την άλλη, στη μέση της σήραγγας του Μον-Σενί.

το μη κατοικήσιμο

Το μη κατοικήσιμο: θάλασσες-βόθροι, ακτές με συρματοπλέγματα, χερσότοποι, μαζικοί τάφοι, στοιβαγμένα ψοφίμια, βουρκονέρια, πόλεις που ζέχνουν

Το μη κατοικήσιμο: η αρχιτεκτονική της απαξίωσης και της επίδειξης, η ματαιόδοξη μετριότητα των πύργων και των ουρανοξυστών, χιλιάδες κλουβιά σωριασμένα το 'να πάνω στ' άλλο, η αγελαία αλαζονεία των πολυτελών συγκροτημάτων

Το μη κατοικήσιμο: το στενεμένο, το πνιχτό, το μίζερο, το μαζεμένο, το μικρό, το ίσα ίσα

Το μη κατοικήσιμο: το περίφρακτο, το απαγορευμένο, το εγκλωβισμένο, το αμπαρωμένο, οι φράχτες με γυαλιά από σπασμένα μπουκάλια, τα «ματάκια», οι θωρακισμένες πόρτες

Το μη κατοικήσιμο: σκουπιδότοποι, παραγκουπόλεις

Το εχθρικό, το γκρίζο, το άσχημο, το ανώνυμο, οι διάδρομοι του μετρό, δημόσια λουτρά, αποθήκες, πάρκινγκ, κέντρα διαλογής, ταμεία, δωμάτια ξενοδοχείων

φάμπρικες, στρατόπεδα, φυλακές, άσυλα, γηροκομεία, λύκεια, δικαστήρια, οι αυλές των σχολείων

ο γλίσχρος χώρος της ατομικής ιδιοκτησίας, διασκευασμέ-

νη σοφίτα, κουκλίστικη γκαρσονιέρα, κοκέτικο στούντιο με φυτά εσωτερικού χώρου, τρία χολ, μεγάλο αίθριο, απρόσκοπτη θέα, διαμπερές, δέντρα, δοκάρια, χαρακτήρας, εσωτερική διακόσμηση από εσωτερικό διακοσμητή, μπαλκόνι, τηλέφωνο, ήλιος, διάδρομοι, αληθινό τζάκι, υπόστυλο, διπλός νεροχύτης (ανοξείδωτος), ησυχία, ιδιωτικός κηπάκος, τιμή εξαιρετικώς συμφέρουσα

Παρακαλείσθε, μετά τις 10 μ.μ., ν' αφήνετε τ' όνομά σας

Ο καλλωπισμός

Αριθ. Πρωτ. 39533/43/Kam/J 6 Νοεμβρίου 1943

Θέμα: Διακόσμηση των κρεματορίων I και II του στρατοπέδου

Σχετ.: Συζήτηση μεταξύ του SS-Obersturmbannführer Hoss, διοικητή του στρατοπέδου, και του Sturmbannführer Bishoff

Προς: SS-Sturmbannführer Caesar, Γεωπονικό υπεύθυνο του στρατοπέδου συγκεντρώσεως του Άουσβιτς (Άνω Σιλεσία).

Κατά διαταγήν του SS-Obersturmbannführer Hoss, διοικητή του στρατοπέδου, ο χώρος προ των κρεματορίων I και II θα επενδυθεί με πράσινο, που θα επέχει και θέση φυσικού ορίου του στρατοπέδου.
Παρακαλείσθε να μας διαθέσετε τα κατωτέρω φυτά, τα οποία θα πρέπει να αναζητηθούν στα δασικά μας αποθέματα:
200 φυλλοφόρα δέντρα, ύψους 3 έως 5 μέτρων· 100 βλαστούς φυλλοφόρων δέντρων, ύψους 1,5 έως 4 μέτρων· και,

τέλος, απ' τα φυτώριά μας, 1.000 δενδρύλλια επικαλύψεως, ύψους 1 έως 2,5 μέτρων.

Υπογραφή:
SS-Obersturmführer,
Προϊστάμενος της Κεντρικής Διευθύνσεως
του κτιρίου των Waffen SS
και της αστυνομίας,
Άουσβιτς

[παρατίθεται από τον David Rousset στο
Ο παλιάτσος δεν γελά (1948)]

ο χώρος (συνέχεια και τέλος)

Θα 'θελα να υπάρχουν τόποι ακλόνητοι, ακίνητοι, απαραβίαστοι, ανέγγιχτοι, απρόσιτοι, άθικτοι, άψαυστοι, αναλλοίωτοι· τόποι ριζωμένοι· τόποι-σημεία αναφοράς, αφετηρίες, πηγές:

Η πατρίδα μου, το λίκνο της οικογένειάς μου, το σπίτι όπου γεννήθηκα, το δέντρο που παρακολούθησα να μεγαλώνει (το φύτεψε ο πατέρας μου τη μέρα που γεννήθηκα), η σοφίτα απ' τα παιδικάτα μου, γεμάτη ακέραιες αναμνήσεις...

Δεν υπάρχουν τέτοιοι τόποι· κι ακριβώς επειδή δεν υπάρχουν, ο χώρος γίνεται ζήτημα, παύει να είναι αυταπόδεικτος, παύει να είναι οικείος. Ο χώρος είναι μια αμφιβολία: πρέπει συνεχώς να τον μαρκάρω, να τον ονοματίζω· δεν είναι ποτέ δικός μου, ποτέ δε μου 'χει δοθεί, πρέπει να τον κατακτώ συνεχώς.

Οι χώροι μου είναι εύθραυστοι: ο χρόνος θα τους φθείρει, θα τους δηώσει: τίποτα δε θα μοιάζει πια με αυτό που ήταν, οι αναμνήσεις μου θα με προδώσουν, η λήθη θα εμποτίσει τη μνήμη μου, θα κοιτάζω –χωρίς ν' αναγνωρίζω τίποτα– κάποιες κιτρινισμένες φωτογραφίες με τσακισμένες άκρες. Δε θα γράφει πια με άσπρα

πορσελάνινα γράμματα, κολλημένα τοξοειδώς στο τζάμι του μικρού café της οδού Κοκιγιέρ: «Σερβίρονται αναψυκτικά και τοστ».

Ο χώρος λιώνει σαν άμμος που κυλά ανάμεσα στα δάχτυλα. Τον παίρνει ο χρόνος και μου αφήνει κάτι άμορφα ράκη:

Γράφω: προσπαθώ σχολαστικά να συγκρατήσω κάτι, να διασώσω κάτι· ν' αποσπάσω συγκεκριμένα ψιχία απ' το κενό καθώς σχηματίζεται· ν' αφήσω κάπου ένα αυλάκι, ένα ίχνος, ένα σημάδι, κάποια στίγματα.

Παρίσι,
1973-1974

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΡΙΣΜΕΝΩΝ ΛΕΞΕΩΝ ΠΟΥ ΥΠΑΡΧΟΥΝ Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

α. ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ (ή ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΕΝΕΣ)

Αγία Ελένη (νήσος), 19
Άγιος Θωμάς Ακινάτος, 75
Άγιος Ιερώνυμος, 121
αγρότισσες, 24
αεροπλάνο, 40
"αεροπλάνο", 47
αλογάκι με ροδίτσες, 61
αμαξάκι, 61
Αμιένη, 113
άμμος του Μποσάν, 76
αμπελουργοί, 24
αναλόγιο, 122
αναψυκτικά, 129
ανγκοστούρα, 34
άνεμος, 85
ανιψούλα μου, η, 88
Απαγορευμένος πλανήτης, 53
απαθώς, 28
αρμόνια, 34
ατζέντα, 21
αχλύς, 107

βαρόμετρο, 49
βασάλτης, 110
Βερντέν, 95
βιολετί, 14
βότσαλο, 30

γαλλική σημαία, 70
γαλλικά κλειδιά, 89
γαντζάκι, 121
Γκέντσι μονογκατάρι εμάκι, 59
γκο, 59
γκράφιτι, 73
γράμμα C, το, 88
γράμμα R, το, 110
γράμμα T, το, 70
Γραμμή Μορίς, 101

δασάκι, 101
δαυλός, 49
δενδρύλλιο, 127
δικαστικοί κλητήρες, 27
Δουμάς Αλέξανδρος (πατήρ), 19

ειρήνη, 34
ελέφαντες, 118
εξαίρετος ραδιοφωνική εγκατάστασις, 120

ζαμπόν, 39
ζυγαριά, 62

θέρετρα, 35
θερμοκήπιο, 93

Ίκαρος, 67

καλαντάρι των Ταχυδρομείων, 28
"καλόγερος", 43
καλώδιο, 90

κανάτα, 33
καντίνα των Αδελφών Σίμιτς, Η, 106
καραβίδες, 97
καραμπίνες, 55
καστανάδες, 25
κεράσια, 81, 96
Κικέρων, 112
κίτρινα, 96
κόκαλο, 93
Κολόμβος Χριστόφορος, 104
κονσέρβες, 47
κονσομέ, 118
Κοντορεβυθούλης, 26
κουταλάκι, 77
κουτί του Skinner, 50
κρέμα, 25
κυπαρίσσι, 122
Κυριακή, 81

λάμπα, 21
Λέων του Μπελφόρ, 93
λιθογραφία, 33
λιθοδομή, 54
λίκνο, 128
λινόλαιο, 33
λιοντάρι, 122
Λουδοβίκος ΙΣΤ', 48
λουτρόν, 119

μακαρόνια, 38
μανίκια, 52
Μεγάλη χίμαιρα, Η, 102
μεγάλο κόκκινο Ο, 91
μελανοδοχείο, 62
Μελβούρνη, 110
μήλο, 39
Μητέρα Πατρίδα, 102
Μίσιγκαν, 54
μπαομπάμπ, 27
μπιγκουτί, 64
μπιλιάρδο, 45
Μπλουμ Λεοπόλδος, 118
μπότες, 15
μπουρού, 123

νεροχύτης, 41
νταντάδες, 24
Ντιγκομιέ, 48

ορειβάτες, 24
ορθογώνιο παραλληλόγραμμο, 42

Παλάτι της κυρά-Ταρτίν, το, 47
παρκέ, 47
παφλασμός, 123
πεντικιουρίστες, 40
πηγή, 128
Πίζα, 118
πλατάνι, 90
Πλατεία Εντμόν Ροστάν, 70
"πλοία", 69
πλυσταριό, 46
πολυγραφία του ίππου, 59
Πολωνοί, 77
πονόδοντος, 38
Ποντουάζ, 14
πορσελάνινο, 129
πουλί, 16
πρόθυρα, 77
προτομή, 24
πυροστάτες, 59

ράβω, 44
ροζέτες, 28

ρολά, 25

Σαχάρα, 75
Σεν-Ζαν-Ρορμπάς, 106
Σεν-Ζερμέν, 85
Σεν-Κλου, 86
Σεν-Λαζάρ, 74
Σεν-Ναζέρ, 85
Σεν-Ντενί, 85
Σεν-Σελί-ντ' Απσέρ, 37
Σεντ-Αντουάν, 83
Σεντ-Ονορέ, 85
Σεντ-Ουέν, 76
Σίλβια Σκάρλετ, 106
σκουπιδοτενεκές με πεντάλ, 63
Σταυρός της Μάλτας, 50
στεγνοκαθαριστήριο, 82
συζήτηση, 126

Ταρν, 106
τοστ, 60, 129
Τουλ, 95
Τρασιμένη, 19
τριφύλλι, 96
τσιμπούκι, 63
τσοτ, 23

υαλοπωλείο, 83

φευγαλέα ματιά, 68
φρουί-γκλασέ, 73
φτελιά, 97
φυτοκόμοι, 24
φυτώριο, 127
φωτογραφίες, 128

χαλί, 31
χαρακτήρας, 126
χαρέμια, 28
χαρτογράφοι, 22
χοντροί, 107
χρηματοκιβώτιον, 120
Χριστούγεννα, 107
χρωμόσωμα, 110
χωριάτικο ψωμί, 95

ψαλιδάκι των νυχιών, 29
ψοφίμι, 125
ψυχή, 86

ωρολογιακή βόμβα, 79

β. ΞΕΝΕΣ (ΜΗ ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΕΝΕΣ)

Adler Larry, 35
Avery Tex, 76

Bach Johann Sebastian, 34

Carpaccio Vittorio, 38

Ebli Jean-Baptiste, 106
Euler Leonard, 59

Freud Sigmund, 106

Haydn Joseph, 49

LION NOIR, 15

marshmallows, 35
Michelin, 29

no man's land, 101
"Nouvelle Revue Française, La", 53

Saenredam Pieter, 50
Sisley Alfred, 33

Wright Frank Lloyd, 54

Σημειώσεις του μεταφραστή

1 Λογοπαίγνιο (δυστυχώς δεν μεταφράζεται) με τη δισημία της γαλλικής λέξης campagne (εξοχή, αλλά και εκστρατεία, «καμπάνια»).

2 Προάστιο του Παρισιού.

3 Θρυλικός συντάκτης γαλλικών σταυρολέξων, ίνδαλμα του Perec, ο οποίος, σημειωθήτω, τα τελευταία χρόνια της ζωής του, είχε ως μοναδική επαγγελματική απασχόληση τη σύνταξη σταυρολέξων για λογαριασμό του γαλλικού περιοδικού «Point».

4 Αγγλικά στο κείμενο: επιστήμες της ζωής.

5 Περίφημο γαλλικό εγκυκλοπαιδικό λεξικό.

6 Ξεροπόταμος.

7 Αλμυρή λίμνη.

8 Παραλλαγή, φυσικά, της περιβόητης πρώτης φράσης του *Αναζητώντας τον χαμένο χρόνο* του Marcel Proust: «Για χρόνια πλάγιαζα νωρίς»...

9 Στο πρωτότυπο: lit-monade, που διαβάζεται «λι-μονάντ» = λεμονάδα.

10 Κατά λέξη: «κρεβάτι = νησί». Το παιχνίδι αναγραμματισμού του Leiris, πιθανόν να θέλει να υπονοήσει και την εννοιολογική εγγύτητα.

11 Αγγλικά στο κείμενο: πρωινό τσάι.

12 Αγγλικά στο κείμενο: είδος ζαχαρωτού που φτιάχνεται απ' τις ρίζες της νερομολόχας.

13 Madeleine (ή Petite Madeleine): το περίφημο γλυκό-φετίχ τού Proust.

14 Το σχέδιο δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Αποσπάσματα, πάντως [υπό τον τίτλο «Trois chambres retrouvées» («Τρεις ξανακερδισμένες κρεβατοκάμαρες»), πιθανή αναφορά στον *Ξανακερδισμένο χρόνο* (*Le temps retrouvé*) του Proust], δημοσιεύτηκαν στο τχ. 2612 (24.11.77) του περιοδ. «Les Nouvelles littéraires» και, εν συνεχεία, περιλήφθηκαν στον τόμο *Penser/Classer* (1985).

15 Ας σημειωθεί ότι ο ίδιος ο πίνακας του Carpaccio (16ος αι.) παριστάνει την κρεβατοκάμαρα μιας βενετσιάνας αρχόντισσας...

16 Αγγλικά στο κείμενο: λίγοι τυχεροί, εκλεκτοί.

17 Αναφορά σ' ένα πασίγνωστο γαλλικό παιδικό τραγουδάκι.

18 Στο μυθιστόρημα του Raymond Queneau *Ο φίλος μου ο Πιερό* (1943).

19 Στο διήγημα «Η Βιβλιοθήκη της Βαβέλ» [*Μυθοπλασίες* (1944)].

20 Ο πατέρας του εκ των κεντρικών χαρακτήρων τού μυθιστορήματος Αντρέι Μπολκόνσκι, στο *Πόλεμος και Ειρήνη* του Λέοντος Τολστόι.

21 Στη συλλογή *Το Άλεφ* (1949).

22 *Forbidden Planet* (1956), του Fred M. Wilcox.

23 *Le Diable boiteux*, του Alain-René Lesage (1668-1747).

24 Ιαπωνικοί ζωγραφιστοί πάπυροι του 11ου αιώνα, με θέματα εμπνευσμένα από το αρχαιότερο σωζόμενο ιαπωνικό μυθιστόρημα (αρχές 11ου αιώνα), το *Γκέντσι μονογκατάρι* (*Η ιστορία του Γκέντσι*) της Σικίμπου Μουρασάκι.

25 Υπενθυμίζουμε ότι το *Χορείες χώρων* εκδόθηκε το 1974, ενώ το *Ζωή οδηγίες χρήσεως*, το 1978.

26 Οι περίφημες *αυτοδεσμεύσεις* (contraintes) των συγγραφέων που ίδρυσαν ή/και επάνδρωσαν το OULIPO [Ouvroir de Littérature Potentielle (Εργαστήριο Δυνητικής Λογοτεχνίας)]: π.χ. να γραφτεί ένα ολόκληρο μυθιστόρημα που να μην περιέχει ούτε μία φορά το γράμμα e (τον άθλο πραγματοποίησε –ποιος άλλος;– ο Perec, το 1969, με το *La disparition*). Η «κενίνη» είναι ένας μαθηματικός τύπος... συγγραφής ποιημάτων, επινόημα του Raymond Queneau, εξ ου και το όνομά της (quenine). Το «ορθογώνιο δι-τετράγωνο κ.λπ.» (πάνω στο οποίο στηρίχτηκε ολόκληρη η δομή του *Ζωή οδηγίες χρήσεως*) είναι μια παραλλαγή του γνωστού «μαγικού τετραγώνου», στα τετραγωνάκια του οποίου τοποθετούνται διάφοροι αριθμοί (καθένας, άπαξ), έτσι ώστε, καθέτως και οριζοντίως, να προκύπτει το ίδιο άθροισμα· η παραλλαγή του Perec έγκειται στο ότι: α) σε κάθε τετραγωνάκι δεν μπαίνει μόνο ένα στοιχείο (ένας αριθμός), αλλά δύο (ένας αριθμός και ένα γράμμα του αλφαβήτου), εξ ου και «δι-τετράγωνο», και β) εφαρμόζεται σε έναν άβακα 10 x 10, εξ ου και «δεκάτης τάξεως». Όσο για την «πολυγραφία του ίππου», δεν είναι άλλη από μια εφαρμογή στη δόμηση ενός μυθιστορήματος του γνωστού προβλήματος

«πώς μπορεί ένας ίππος να διατρέξει *όλα* τα τετράγωνα μιας σκακιέρας, χωρίς να περάσει από το ίδιο τετράγωνο δύο φορές».

27 mobile: είδος αιωρούμενου γλυπτού, επινόηση του αμερικανού γλύπτη Alexander Calder (1898-1976).

28 *Le vol d'Icare*: μυθιστόρημα του 1968.

29 Το «13 bis» θα μπορούσε να μεταφραστεί «13α» ή «13β», όπως συνηθίζουμε να αριθμούμε εδώ σπίτια που τυχαίνει να «μοιράζονται» τον ίδιο αριθμό. Όμως, θα χανόταν το παιχνίδι του Queneau, αφού bis σημαίνει «δις, δύο φορές» και, επομένως, 13 bis ισούται με... 26!

30 Κυλινδρικές, τσιμεντένιες στήλες που υπάρχουν σ' όλο το Παρίσι και φιλοξενούν αφίσες θεαμάτων και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων.

31 Βλ. *Ασκήσεις ύφους*...

32 Η διεύθυνση των κεντρικών γραφείων των Εκδόσεων Gallimard, του μεγαλύτερου γαλλικού εκδοτικού οίκου, στον οποίο ο Perec, παρά τη σφοδρή επιθυμία του, δεν εκδόθηκε ποτέ.

33 Σύστημα υπόγειας μεταφοράς επείγουσας αλληλογραφίας μέσω σωλήνων και διά πεπιεσμένου αέρα, που ίσχυε μέχρι προ τινος στο Παρίσι (tubes pneumatiques ή bleus, λόγω του χρώματος των ειδικών φακέλων που χρησιμοποιούνταν).

34 Βλ. σημ. 24.

35 *Un homme qui dort* (1973): μεσαίου μήκους ταινία (60΄), μαυρόασπρη, σε σκηνοθεσία Bernard Queysanne και Georges Perec, βασ. στο ομότιτλο μυθιστόρημα του Perec (1967).

36 Η λέξη quartier ετυμολογείται από το quart, που σημαίνει τέταρτο, τεταρτημόριο. Από την άλλη, είναι γνωστό ότι το Παρίσι είναι χωρισμένο σε 19 διοικητικά Διαμερίσματα· γαλλιστί: arrondissements, που σημαίνει περιφέρειες...

37 Αναφορά στην ταινία του Fritz Lang (1926), που δίνει μια (τότε) προφητική και άκρως ζοφερή εικόνα τού κόσμου όπως τον φαντάζονταν ότι θα είναι το... 2000!

38 Φιλοσοφικό μυθιστόρημα του Honoré de Balzac [*La peau de chagrin* (1831)].

39 Πρόκειται για το πρόβλημα του αν μπορείς να διασχίσεις πεζή τη γερμανική πόλη Κένινγκσμπεργκ με τις επτά γέφυρες, χω-

ρίς να περάσεις δύο φορές απ' την ίδια γέφυρα. Το πρόβλημα λύθηκε το 1736 από τον ελβετό μαθηματικό Leonhard Euler.

40 Γνωστοί έμποροι σπόρων στο Παρίσι.

41 *La grande illusion*: η κλασική ταινία του Jean Renoir (1937).

42 Nivel(l)e είναι το τρίτο πρόσωπο ενικού του ρήματος niveler, που σημαίνει: ισοπεδώνω...

43 Αγγλικά στο κείμενο: πανσιόν (ή μικρό ξενοδοχείο) που διαθέτει κρεβάτι και πρωινό.

44 *Sylvia Scarlet* (1935): ταινία του George Cukor.

45 Παζάρι (αραβ.)

46 Λίμνη (σκοτ.)

47 Μτφρ.: Ανταίος Χρυσοστομίδης (εκδ. Αστάρτη, 1986).

48 Το πρωτότυπο απόσπασμα διαφέρει από το παρατιθέμενο εκ μέρους του Perec. Μετέφρασα από τα γαλλικά, προσπαθώντας να διασώσω κάτι από την *άποψη* του γάλλου μεταφραστή (αγνοώ αν είναι ο ίδιος ο Perec ή όχι...)

49 Το 1793.

50 Καθηγητής φιλοσοφίας και ενεργό μέλος του OULIPO (ψευδώνυμο τού Emmanuel Peillet).

51 Ποταμοί της Γαλλίας.

52 Του Joyce.

53 Η ταινία του Stanley Kubrick [*2001, A Space Odyssey* (1968)].

54 Ο Perec, εδώ, παίζει με τη δισημία της γαλλικής λέξης espace (χώρος, αλλά και διάστημα).

55 Εκκεντρικός γάλλος ποιητής, πεζογράφος, δραματουργός και μανιώδης παίκτης του σκακιού, νευρασθενικός, ομοφυλόφιλος και τοξικομανής (1877-1933), ιδιαιτέρως προσφιλής στους συγγραφείς του OULIPO. Κατά τον Queneau, «η φαντασία τού Roussel συνδύαζε την τρέλα του μαθηματικού με τη λογική τού ποιητή»...

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΧΟΡΕΙΕΣ ΧΩΡΩΝ
ΤΟΥ ΖΟΡΖ ΠΕΡΕΚ
ΣΕ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΣΤΗΝ COSMOSWARE
ΚΑΙ ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ
ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 2000
ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΥΨΙΛΟΝ / *ΒΙΒΛΙΑ*

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
Τζαβέλλα 15, Άθήνα 106 81, τηλ: 3838257, fax: 3840349
www.ypsilon.gr

ISBN: 960-7949-92-7

Ο χώρος μέσα στον οποίο ζούμε, δεν είναι ούτε συνεχής, ούτε άπειρος, ούτε ομογενής, ούτε ισότροπος. Ξέρουμε, όμως, πού ακριβώς σπάει, πού κάμπτεται, πού διαλύεται και πού ανασυντίθεται; Έχεις μια συγκεχυμένη αίσθηση ότι κάπου υπάρχουν ρωγμές, χάσματα, σημεία τριβής, ή, πάλι, μια αμυδρή εντύπωση ότι το πράγμα κάπου μαγκώνει... κάπου εκρήγνυται... κάπου προσκρούει. Σπανίως ερευνούμε προς αυτή την κατεύθυνση· πολύ πιο συχνά περνάμε απ' το ένα μέρος στο άλλο, απ' τον ένα χώρο στον άλλον, χωρίς να σκεφτούμε να μετρήσουμε, να υπολογίσουμε αυτά τα κλάσματα χώρου. Το πρόβλημα δεν είναι να επινοήσουμε το χώρο, πόσο μάλλον να τον *επαν*-επινοήσουμε (έχουμε γεμίσει πια με καλοπροαίρετους συνανθρώπους μας που νοιάζονται για το περιβάλλον μας), αλλά να τον ανακρίνουμε ή, ακόμα πιο απλά, να τον διαβάσουμε· γιατί αυτό που αποκαλούμε καθημερινότητα, δεν είναι πρόδηλο, μα αδιαφανές: μια μορφή τυφλότητας, ένας τρόπος αναισθησίας. Απ' αυτές τις στοιχειώδεις διαπιστώσεις ξεκίνησε να γράφεται το παρόν, ημερολόγιο ενός χωροχρήστη.

Ο μικρός πλανήτης υπ' αριθ. 2817 (1982 UJ) φέρει, από το 1984, το όνομα Georges Perec.

ISBN: 960-7949-92-7

9 789607 949929

ΜΑΚΕΤΑ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ
ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ: COSMOSWARE